

T. C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**ŞANLIURFA MERKEZ İLÇELERDEKİ BAZI
MİMARİ ESERLERDE KULLANILAN
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZELİHA BEYZA TAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recep ASLAN

GAZİANTEP
TEMMUZ 2021

T. C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**ŞANLIURFA MERKEZ İLÇELERDEKİ BAZI MİMARİ ESERLERDE
KULLANILAN HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

ZELİHA BEYZA TAŞ

Tez Savunma Tarihi: 29/07/2021

Sosyal Bilimler Enstitü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN

SBE MÜDÜRÜ

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep ASLAN

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Recep ASLAN

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan ERDOĞAN

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zeliha Beyza TAŞ

Temmuz, 2021

ÖZET

ŞANLIURFA MERKEZ İLÇELERDEKİ BAZI MİMARİ ESERLERDE KULLANILAN HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

TAŞ, Zeliha Beyza
Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri ABD
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recep ASLAN
Temmuz 2021, 217 sayfa

İslâm medeniyet ve geleneğini inşa eden iki aslî unsur Kur'ân ve hadislerdir. Bu nedenle, mimariden âdet ve geleneklere varıncaya kadar akla gelebilecek her şey bu iki aslî unsur göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır. İslam toplumları tarih boyunca Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olan bağlılıklarından dolayı, hadislere ayrı bir önem vermişlerdir. Onun sünnetini ve hadislerini hayatın her alanına yansıtmayı kendileri için bir görev addetmişlerdir. Bazı hadisler toplum hayatındaki etkisini sürdürürken, bazıları da ya kitapların sayfalarında kalmış ya da gözler önünde olmasına rağmen dikkatlerden kaçmış olabilir. İşte bu sebeple hadislerin toplumsal hayatta nasıl yer aldığı, nasıl kullanıldığı, topluma ne gibi mesajlar verdiği konuları, gün yüzüne çıkarılması ve dikkatlere sunulması gereken önemli hususlardandır. Bu tezde, Şanlıurfa'nın merkez ilçeleri olan Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü ilçelerindeki camiler, mezarlıklar, medrese ve dini eğitim veren lise ve ortaokullarda yer alan hadislerin kaynakları ve değerlendirmeleri yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şanlıurfa, Cami, Mimari Eser, Mezarlık, Okul

ABSTRACT**EVALUATION OF HADITHS INSCRIBED IN SOME ARCHITECTURAL
WORKS IN ŞANLIURFA CENTRAL DISTRICTS**

TAŞ, Zeliha Beyza

MA Thesis, Department of Basic Islamic Science

Supervisor: Prof. Dr. Recep ASLAN

July 2021, 217 pages

Qur'an and hadiths are two fundamental sources that base Islamic civilization and Islamic future. For that reason, all Islamic related issues, from architecture to culture should be interpreted with reference to them. Throughout the history, Islamic societies have given particular importance to the hadiths because of their devotion to the prophet. They considered reflecting his tradition and hadiths in all areas of life as a duty. While some hadiths survive in social life, others have remained either on the pages of books or may have escaped attention even though they are in front of the eyes. For this reason, the as the hadiths how is takes place in social lives, how they are used, what messages they give to society etc. Is one of the important issues that have be unveiled and brought to the attention. In this thesis, the hadiths which are inscribed in mosques, cemeteries, madrasah and religious educator high schools and secondary schools of Şanlıurfa central districts Eyyübiye, Haliliye and Karaköprü will be examined with regards to sources and their evolutions of hadiths.

Keywords: Hadiths, Şanlıurfa, Mosque, Architectural Works, Cemetery, School.

ÖN SÖZ

İslâm kültür ve medeniyetinde hadisler önemli bir yer kaplamaktadır. İslam toplumu hadisleri hayatlarının her anında kullanmışlardır. Bunun nedeni de hadislerdeki derin anlamlar ve bize dönük mesajlardır. Müslümanlar inşa ettikleri mimarî yapıları duygusuz binalar yığını halinde bırakmamışlardır. Onlar içini ve dışını ayet, hadis, özlü sözlerle süsleyip şahesere dönüştürmüşlerdir. Ve bu şekilde sonraki nesillere miras olarak bırakmışlardır.

Konuyla ilgili hem Türkiye genelinde hem de müstakil iller bazında birçok çalışma yapılmıştır. Biz de Şanlıurfa ili özelinde bir çalışma yapmaya karar verdik. Bu çalışmamızda, Hz. Peygamberimiz (s.a.v) hadislerine yer verilen Şanlıurfa ili Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü merkez ilçelerdeki bazı mimarî eserleri ve diğer farklı yapıları inceleyerek bu mekânlardaki hadisleri gün yüzüne çıkarmayı amaçladık.

Mimarî eserlerden kastımız camilerdir. Buralarda yer alan bazı hadisler orijinal haliyle günümüze gelmişken bazıları ise camiye sonradan eklenmiştir. Cami dışında toplumun ortak kullanım alanları olan medrese, bazı lise ve ortaokulları, mezarlık ve mescitleri de çalışmamıza dâhil etmeye çalıştık. Mimarî eserlerdeki giriş, pano, duvar, kapı, kitabe, mezar taşları, levha ve tablolar bizim ilgi alanımız içerisinde.

Çalışmamız giriş, ana bölüm, değerlendirme ve sonuç ile ekler kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmamızın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve konumuzla ilgili yapılan çalışmalar yer almaktadır. Çalışmamızın ana bölümünde ise Şanlıurfa'nın merkez ilçeleri olan Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü ilçelerindeki mimarî eser ve bazı mekânları bizzat saha çalışması yaparak tespit ettiğimiz hadislerin kaynaklarını ve değerlendirmelerini yaptık. Tespit ettiğimiz hadisleri konularına göre sınıflandırarak toplam on altı başlık altında topladık. Hadislerin bazılarını aynen bazılarını ise takviyelerle aktarmaya çalıştık. Hadislerin kaynaklarını verirken muhaddisleri vefat tarihlerine göre sıraladık. Hadis metinlerinin değerlendirme aşamasında hadis metinlerindeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Sonuç bölümünde de çalışmamızın genel bir değerlendirmesini yapmaya, ekler kısmında da hadislerin fotoğraflarını sunmaya çalıştık.

İTHAF

Bu araştırmada çalışmamı yönlendiren, bilgi, fikir ve yardımlarını hiç esirgemeyen yalnızca tez sürecinde değil her zaman bana destek veren danışmanım sayın Prof. Dr. Recep ASLAN' a,

Tez sürecinde ilgi, bilgi ve deneyimleri ile katkı sağlayan hocam sayın Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN' e ve Dr. Öğr. Üyesi Ayhan ERDOĞAN'a

Bu süreçte bana yardımcı olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Zeliha Beyza TAŞ

29.07.2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İTHAF	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

A. Çalışmanın Konusu	1
B. Çalışmanın Amacı ve Önemi	1
C. Çalışmanın Yöntemi	1
D. Sınırlamalar	2
E. Konu ile İlgili Ulusal Tezler ve Çalışmalar	2

I. BÖLÜM

ŞANLIURFA MERKEZ İLÇELERDEKİ BAZI MİMARİ ESERLERDE KULLANILAN HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Dua	4
1.1.1. 1. Hadis: “Ey Allahım! Günahlarımı Bağışla...”	4
1.1.1.1. Hadisin Kaynakları:	4
1.1.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	5
1.1.2. 2. Hadis: “Ey Allahım! Sen Affedicisin...”	7
1.1.2.1. Hadisin Kaynakları:	7
1.1.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	8
1.2. İbadetler	10
1.2.1. 3. Hadis: “Namaz Dinin Direğidir.”	10
1.2.1.1. Hadisin Kaynakları:	10
1.2.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	10
1.2.2. 4. Hadis: “Vakti Geçmeden Önce Namazda...”	12
1.2.3. 5. Hadis: “Cemaatle Kılınan Namaz...”	13
1.2.3.1. Hadisin Kaynakları:	13
1.2.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	14
1.2.4. 6. Hadis: “Namaz Müminin Mîrâc’ı.”	16
1.2.5. 7. Hadis: “İki Günü Birbirine Eşit Olan Ziyandadır.”	16
1.2.5.1. Hadisin Kaynakları:	16
1.2.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi	17
1.2.6. 8. Hadis: “Veren El, Alan Elden Daha Hayırlıdır.”	18
1.2.6.1. Hadisin Kaynakları:	18
1.2.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi	21
1.3. İçecekler	24
1.3.1. 9. Hadis: “İçki Bütün Kötülüklerin Anasıdır.”	24

1.3.1.1. Hadisin Kaynakları:	24
1.3.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	26
1.4. İlim	28
1.4.1. 10. Hadis: “ Ben İlmin Şehriyim...”	28
1.4.1. 1. Hadisin Kaynakları:	28
1.4.1. 2. Hadisin Değerlendirilmesi	29
1.4.2. 11. Hadis: “ İlim Talep Etmek...”	30
1.4.2.1. Hadisin Kaynakları:	30
1.4.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	31
1.4.3. 12. Hadis: “İlim Çin’de Bile Olsa ...”	33
1.4.3.1.Hadisin Kaynakları:	33
1.4.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	34
1.4.4. 13. Hadis: “Hikmet Müminin Yitik Malıdır...”	35
1.4.4.1. Hadisin Kaynakları:	35
1.4.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi	36
1.4.5. 14. Hadis: “Her Şeyin Bir Yolu Var Cennetin...”	37
1.5. İman	38
1.5.1. 15. Hadis: “ Kişi Kendi İçin İstedğini...”	38
1.5.1.1. Hadisin Kaynakları:	38
1.5.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi.....	39
1.5.2. 16. Hadis: “Sizden Kim Bir Münker Görürse...”	41
1.5.2.1. Hadisin Kaynakları:	41
1.5.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi.....	43
1.5.3. 17. Hadis: “Komşusu, Kötülüğünden Emin Olmayan...”	44
1.5.3.1. Hadisin Kaynakları:.....	44
1.5.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	45
1.5.4. 18. Hadis: “Kendisinde Şu Üç Şey Bulunanın Kimsenin ...”	47
1.5.4.1. Hadisin Kaynakları:	47
1.5.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi	47
1.6. İyilik, Edep ve Güzel Ahlak	49
1.6.1. 19. Hadis: “ Din Nasihattir.”	49
1.6.1.1. Hadisin Kaynakları:	49
1.6.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	51
1.6.2. 20. Hadis: “Güzel Söz Sadakadır.”.....	53
1.6.2.1. Hadisin Kaynakları:	53
1.6.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	54
1.6.3. 21. Hadis: “Ben Ancak Güzel Ahlâkı...”	55
1.6.3.1. Hadisin Kaynakları:	55
1.6.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	56
1.6.4. 22. Hadis. “Kim Hayra Vesile Olursa...”	58
1.6.4.1. Hadisin Kaynakları:	58
1.6.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi	60
1.6.5. 23. Hadis: “ Muhakkak Ki Sizin En İyiniz...”	61
1.6.5.1. Hadisin Kaynakları:	61
1.6.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi.....	63
1.6.6. 24. Hadis: “Her Dinin Bir Ahlâkı Vardır...”	64
1.6.6.1. Hadisin Kaynakları:	64
1.6.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi	65
1.6.7. 25. Hadis: “ Hayâ İmândandır. İmân İse...”.....	67
1.6.7.1. Hadisin Kaynakları:	67

1.6.7.2. Hadisin Değerlendirilmesi	68
1.6.8. 26. Hadis: “İnsana/Müslüman Kişiye Verilen ...”	69
1.6.8.1. Hadisin Kaynakları:	69
1.6.8.2. Hadisin Değerlendirilmesi	71
1.6.9. 27. Hadis: “Hayâ Güzeldir. Fakat Kadınlarda...”	72
1.6.10. 28. Hadis: “İslâm Güzel Ahlâktır.”	73
1.6.11. 29. Hadis: “İnsanlara Merhamet Etmeyene...”	73
1.6.11.1. Hadisin Kaynakları:	73
1.6.11.2. Hadisin Değerlendirilmesi	75
1.6.12. 30. Hadis: “Hayâ İmândandır.”	77
1.6.12.1. Hadisin Kaynakları:	77
1.6.12.2. Hadisin Değerlendirilmesi	78
1.7. Kelime-i Tevhid	81
1.7.1. 31. Hadis: “Kimin Son Sözü Lâ İlâhe İllallah Olursa...”	81
1.7.1.1. Hadisin Kaynakları:	81
1.7.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	82
1.7.2. 32. Hadis: “Ölüm Döşegindekilere Lâ İlâhe İllallah Sözü...”	83
1.7.2.1. Hadisin Kaynakları:	83
1.7.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	85
1.8. Kur’ân-ı Kerîm’in Fazileti	88
1.8.1. 33. Hadis: “Sizin En Hayırlınız...”	88
1.8.1.1. Hadisin Kaynakları:	88
1.8.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	90
1.8.2. 34. Hadis: “Çocuğuna Kur’ân-ı Kerîm’i Yüzüne ...”	92
1.8.2.1. Hadisin Kaynakları:	92
1.8.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	93
1.9. Mescîd İnşa ve İmarının Faziletleri	95
1.9.1. 35. Hadis: “Kim Allah(Rızası) İçin Bağırtlak Kuşu...”	95
1.9.1.1. Hadisin Kaynakları:	95
1.9.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	96
1.9.2. 36. Hadis: “Mescitler Ne Güzel Mekânlardır...”	98
1.9.2.1. Hadisin Kaynakları:	98
1.9.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	100
1.10. Mümin ve Münafığın Özellikleri	103
1.10.1. 37. Hadis: “Mescidin İçindeki Mümin...”	103
1.10.2. 38. Hadis: “Müslüman, İnsanların...”	103
1.10.2.1. Hadisin Kaynakları:	103
1.10.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	106
1.10.3. 39. Hadis: “Münafığın Alameti Üçtür...”	108
1.10.3.1. Hadisin Kaynakları:	108
1.10.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	110
1.10.4. 40. Hadis: “Müminler Bir Vücut Gibidir.”	113
1.10.4.1. Hadisin Kaynakları:	113
1.10.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi	115
1.10.5. 41. Hadis: “Bir Müslüman Üç Günden Fazla ...”	116
1.10.5.1. Hadisin Kaynakları:	116
1.10.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi	117
1.11. Ölüm ve Ahîret Hayatı	120
1.11.1. 42. Hadis: “Ölüm Bir Kâsedir...”	120
1.11.2. 43. Hadis: “Ölülerinizi Hayırla Yâd Ediniz.”	120

1.11.2.1. Hadisin Kaynakları:	120
1.11.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	121
1.11.3. 44. Hadis: “Ölüler İçin Ağlarken...”	123
1.11.3.1. Hadisin Kaynakları:	123
1.11.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	124
1.11.4. 45. Hadis: “Sizden Biri Ölümü İstemesin...”	126
1.11.4.1. Hadisin Kaynakları:	126
1.11.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi	127
1.11.5. 46. Hadis: “Ölü Üzerine Namaz Kıldığınız Vakit...”	128
1.11.5.1. Hadisin Kaynakları:	128
1.11.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi	129
1.11.6. 47. Hadis: “Kim Müslüman Birinin Cenazesini...”	131
1.11.6.1. Hadisin Kaynakları:	131
1.11.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi	133
1.11.7. 48. Hadis: “Allah’u Teâlâ Şöyle Buyurur...”	135
1.11.7.1. Hadisin Kaynakları:	135
1.11.7.2. Hadisin Değerlendirilmesi	135
1.11.8. 49. Hadis: “Ey Kabir Ehli! Size Selam Olsun...”	137
1.11.8.1. Hadisin Kaynakları:	137
1.11.8.2. Hadisin Değerlendirilmesi	138
1.11.9. 50. Hadis: “Herhangi Biriniz Ölümü Arzu Etmesin...”	139
1.11.9.1. Hadisin Kaynakları:	139
1.11.9.2. Hadisin Değerlendirilmesi	140
1.11.10. 51. Hadis: “Bir Müminin Kabrini Ziyaret Ederken...”	142
1.12. Peygamberlerin Faziletleri	143
1.12.1. 52. Hadis: “Minber Üzerinde İlk Hatib İbrâhim’dir(a.s)”	143
1.12.1.1. Hadisin Kaynakları:	143
1.12.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	143
1.13. Sır	146
1.13.1. 53. Hadis: “Devlet Malından...”	146
1.13.1.1. Hadisin Kaynakları:	146
1.13.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	147
1. 14. Şefaat	149
1.14.1. 54. Hadis: “Şefaatim Ümmetimin...”	149
1.14.1.1. Hadisin Kaynakları:	149
1.14.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	149
1.15. Temizlik	151
1.15.1. 55. Hadis: “Temizlik İmândandır.”	151
1.15.1.1. Hadisin Kaynakları:	151
1.15.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	152
1.15.2. 56. Hadis: “Namazın Anahtarı Temizliktir.”	154
1.15.2.1. Hadisin Kaynakları:	154
1.15.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	157
1.16. Zühd ve Rikâk	159
1.16.1. 57. Hadis: “Rasûlullah(s.a.v.) Bir Takım Çizgiler Çizdi...”	159
1.16.1.1. Hadisin Kaynakları:	159
1.16.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi	160
1.16.2. 58. Hadis: “Yedi Şey Gelmeden...”	161
1.16.2.1. Hadisin Kaynakları:	161
1.16.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi	162

1.16.3.59. Hadis: “Nasihat İçin Ölüm Yeter”	164
1.16.3.1. Hadisin Kaynakları:	164
1.16.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi	164
1.16.4. 60. Hadis: “Bir İnsanın Sağlık ve Sıhhati Yerindeyse...”	166
1.16.4.1. Hadisin Kaynakları:	166
1.16.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi	167

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	170
KAYNAKÇA	174
EKLER	183

KISALTMALAR

a.s.	:Aleyhiselam
b.	:İbn(Oğlu)
bkz.	:Bakınız
bnt.	:Bint(Kızı)
b.y.	:Basım Yeri Yok
c.	:Cilt
cc.	:Celle Celâlühû
çev.	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslâm Ansiklopedisi
D.İ.B.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	:Hazreti
M.Ü.	:Marmara Üniversitesi
nşr.	:Neşreden
r.a.	:Radiyallâhu Anh
s.	:Sayfa
s.a.v.	:Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
S.İ.Ü.	:Sütçü İmam Üniversitesi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:Tahkik Eden
trc.	:Tercüme Eden
ts.	:Eserin Yayın Tarihi Yok
TV.	:Televizyon
V.	:Vefat Tarihi
vb.	:Ve Benzeri
vs.	:Ve Sâire
Yay.	:Yayınları
y.y.	:Eserin Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

A. Çalışmanın Konusu

Hadisler, İslâm Dini'nin Kur'ân'ı Kerîm'den sonraki ikinci temel kaynağıdır. Bu yüzden Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Müslüman toplumları hadisleri hayatlarının her alanında kullanmışlardır. Bu kullanım alanlarının biri de mimari yapılardır. Bu yapılarda kullanılan hadislerin kimisi orijinal haliyle günümüze gelmiş; kimisi ise tahrip olmuştur. Tahrip olanlar ise insanlar tarafından aslına uygun şekilde veya bazı değişikliklere uğrayarak yapıya yeniden eklenmiştir. Biz de bu çalışmamızda Şanlıurfa'nın merkez ilçeleri olan Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü'deki mimari eserlerde kullanılan hadislerin sıhhatini, kaynaklarını ve hadis âlimleri tarafından yapılan yorumları değerlendirmeye çalıştık.

B. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamızda Türk-İslâm mimarisine ait çeşitli yapılarda(cami, medrese, dini eğitim veren lise ve ortaokulları, mezarlık vb.) yer alan hadislerin tespitini ve hadis tekniği açısından yorumlamayı amaçladık. Çalışmamızda mezar taşları, kitabeler, levhalar, pencere/kapı kanatları, panolar özel ilgi alanımızdır. Ayrıca bu çalışmada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait derin anlamlı hadisleri gün yüzüne çıkarmayı amaçladık.

C. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda Şanlıurfa merkez ilçelerindeki mimari eserlerde bulunan hadisleri ele almaya çalıştık. Bu amaçla “er-rıhle fî talebi'l-hadîs”¹ diye tabir edebileceğimiz şekilde aylarca süren yorucu çalışmalar neticesinde hadislerin bulunduğu (pano, afiş, kitabe, mezar taşları, tablolar, levhalar, pencere/kapı

¹ er-Rıhle fî Talebi'l Hadîs: İlim(hadis) öğrenme gayesiyle katlanılmış uzun yolculuklar için kullanılır. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: M.Ü. Vakfı Yay. , 2015), 255.

kanatları) yerleri bizzat yerinde ziyaret ederek fotoğrafladık. Sonuçta elimizde bir fotoğraf albümü oluştu. Araştırmamızı sadece cami ile sınırlandırmayıp mezarlıklar, dini eğitim veren lise ve ortaokulları ve medrese gibi yapıları da araştırmamıza dâhil etmeye çalıştık. Bir sonraki aşamada ise fotoğrafların tasnifi işlemine geçtik. Bu aşamada Hz. Peygamber’e ait olduğu ifade edilen yahut bu konuda açık emareler bulunan sözler/hadisler ile ona izâfe edildiği halde hadis tekniği açısından gerçekte ona ait olmayan ya da ona aidiyetinde şüphe bulunan veya bizzat onun ağzından uydurulmuş sözleri birbirinden ayırdık. Ayrıca bu rivâyetlerin hangi amaçla kullanıldığını, hangi kaynaklarda yer aldığını, kullanıldığı alana uyumunu, toplumsal hayata ne gibi anlamlar kattığını tespit ettik. Son olarak araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz fotoğrafları belli bir sıra dâhilinde “ekler” bölümünde sunduk. Ayrıca farklı mimari yapılarda bulunan aynı sözler/hadisleri de belirtmeye çalıştık.

D. Sınırlamalar

Çalışmamız Şanlıurfa ilinin Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü merkez ilçelerinde yer alan mimari eserler ile farklı alan ve yapıları kapsamaktadır. Ayrıca araştırmamız 2020-2021 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu yüzden söz konusu yıllar arasında mimari eser ile farklı alan ve yapılarda bulunan hadisler/sözlerin kaldırılması ve yenilerinin eklenmesi mümkündür. Ayrıca çalışmamız sırasında camileri gezerken camilere bitişik olarak bulunan taziye evleri ve kur’ân kurslarını da gezdik fakat pandemi dolayısıyla bazıları kapalı olup açık olan taziye evleri ve kur’ân kurslarında da hadis bulamadık. Çalışmamızda ayrıca Şanlıurfa Haliliye ve Karaköprü merkez ilçelerinde yer alan bütün lise ve ortaokulları gezme imkânımız olmadığından bazı lise ve ortaokulları gezdik ve orada bulunan hadisleri tezimize ekledik.

E. Konu İle İlgili Ulusal Tezler ve Çalışmalar

Çalışmamızda bulunan hadislerin kaynaklarına ulaşabilmek için temel hadis eserlerine müracaat ettik. Tezimizin konusu ve yönteminin oluşması konusunda Bekir Tatlı “Mimari Hadisleri” adlı çalışma ve Fatih Furkan Özdoğan tarafından hazırlanmış olan “Kahramanmaraş Merkez İlçelerdeki Mimari Eserlerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması bize yardımcı olmuştur.

Bununla birlikte Harran Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihat Kürkçüoğlu tarafından 2009 yılında Şanlıurfa’da bulunan tarihi camiler hakkında yapmış olduğu ve Edessa TV arşivinde bulunan “Cihat Kürkçüoğlu Belgeseli” , Ahmet Cihat Kürkçüoğlu tarafından yazılan “Şanlıurfa İli Camileri” ile Mahmut Karakaş tarafından yazılmış olan “Şanlıurfa ve İlçelerdeki Kitabeler”, “Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri” , “Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa’da Kültür ve Eğitim” ve “Şanlıurfa Mezar Taşları” adlı çalışmalar araştırmamıza yön verdi.

Ayrıca tespit ettiğimiz hadislerin yorumlanmasında hadis şerh kitaplarından, geçmiş ve günümüzde yapılan müstakil makale, kitap çalışmaları, tezler ve ansiklopedi maddelerinden de istifade ettik.

I. BÖLÜM

ŞANLIURFA MERKEZ İLÇELERDEKİ BAZI MİMARİ ESERLERDE KULLANILAN HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geçmişten günümüze mimarî yapıların çok çeşitli unsurlarına hadis yazılma geleneği devam etmiş durumdadır. Hadis yazılan mimarî eserlerin başında kitâbeler, camiler, medreseler, mescidler, mezar taşları, abdesthaneler, türbeler, şifahaneler gelmektedir. Şimdi sırasıyla Şanlıurfa merkez ilçelerinde bulunan ve belli başlıklar altında sıraladığımız bazı mimarî eserler içerisinde kullanılan hadislerin kaynaklarını ve değerlendirmelerini yapacağız.

1.1. Dua

1.1.1. 1. Hadis: “Ey Allahım! Günahlarımı Bağışla...”

اللهم اغفر لي ذنوبي و افتح لي أبواب فضلك

“Allah’ım! Günahlarımı bağışla ve bana rahmet kapılarını aç”

1.1.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Şeyh Hayatî Harrânî Camiinin giriş kapı kanadında bulunmaktadır.² Rivâyetin hem Arapça hem de Türkçe çevirisi birlikte verilmiştir. Bu rivâyet benzer lafızlarla merfû³ olarak şu isnâdlarla⁴ nakledilmiştir:

² Bkz. Ekler. Resim 1.

³ Merfû Hadîs: Senedi nasıl olursa olsun Hz. Peygamber’e nispet edilen hadîs. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 175.

⁴ Isnâd: Bir metni, bir sözü başından itibaren nakledenleri özel sözlerle sıralayarak sözü söyleyen kişiye dayandırmak. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 140.

- Abdurrezzak b. Hemmâm > Kays b. Rebî' > Abdullah b. el-Hasen > Fâtîma bnt. el-Huseyn > Fâtîmetu'z-Zehrâ > Rasûlullah.⁵
- İbn Ebî Şeybe > İsmâîl b. Uleyye ve Ebû Muâviye > Leys > Abdullah b. el-Hasen > Fâtîma bnt. el-Huseyn > Fâtîmetu'z-Zehrâ > Rasûlullah.⁶
- Ahmed b. Hanbel > İsmâîl b. İbrâhim > Ebû Muâviye > Leys b. Ebî Seleme > Abdillâh b. Hasan > Fâtîma bnt. el-Huseyn > Fâtîmetu'z-Zehrâ > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Esved b. Âmir > İbn Salih > Leys > Abdullah b. el-Hasen > Fâtîma bnt. el-Huseyn > Fâtîmetu'z-Zehrâ > Rasûlullah.⁷
- Müslim > Yahyâ b. Yahyâ > Süleyman b. Bilâl > Rebîa b. Ebî Abdirrahman > Abdûlmelik b. Saîd > Ebû Humejd es-Sâidî > Ebû Üseyd > Rasûlullah.⁸
- İbn Mâce > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > İsmâîl b. İbrâhim > Ebû Muâviye > Leys b. Ebî Seleme > Abdillâh b. Hasan > Fâtîma bnt. el-Huseyn > Fâtîmetu'z-Zehrâ > Rasûlullah.⁹
- Tirmizî > Ali b. Hûcr > İsmail b. İbrâhim > Leys > Abdullah b. el-Hasen > Fâtîma bnt. el-Huseyn > Fâtîmetu'z-Zehrâ > Rasûlullah.¹⁰

1.1.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Ebû Hureyre (v. 58/678), Fâtîmetu'z-Zehrâ (v. 11/632), Ebû Üseyd (v. 40/660) gibi sahâbîler tarafından nakledilmiştir. Tirmizî'nin beyanına göre Fâtîma hadisi “hasen”dir; ama isnâdî “muttasıl”¹¹ değildir. Çünkü Fâtîma bnt. el-Huseyn, peygamberimizin vefatından sonra ancak birkaç ay yaşamış olan Fâtîmetu'z-Zehrâ'ya yetişememiştir.¹²

⁵ Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisu'l-İlmî, 1390/1970), 1/425 (No. 1664).

⁶ Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe Abdullah Muhammed el-Absî, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avâme (Riyad: Dâru'l-Kabile, 1427/2006), 15/363 (No. 30383).

⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Ma'bûd Abdülkerim (Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 1429/2008), 12/6377 (No. 27059, 27062).

⁸ Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Dâru'l-İhyâ el-Kütübü'l-Arabiyye, 1431/2010), “Salâtu'l-müsâfirîn”, 713.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnâut (Beyrut: Dâru'r-Risâletü'l-Alemiyye, 1434/2013), “Mesâcid”, 13 (No. 771).

¹⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1416/1996), “Salât”, 117 (No. 314).

¹¹ Muttasıl: Senedinde her râvinin hocasından bir öğrenme yoluyla alarak rivâyet ettiği hadîs. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 237.

¹² Tirmizî, “Salât”, 117 (No. 315).

Kaynaklarımızda son derece yaygın olan bu rivâyet Türk-İslam mimarisinde de son derece yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle camilerin giriş kapı kanatlarına bu dua metinleri yazılmak suretiyle, girenlere daha o mekâna ilk adım atışla birlikte hem Allah'ın yüce lütfünden talepte bulunmak gerektiği hatırlatılmış; hem de cami adabına dair sünnet öğretilmiş olur.

Dua, “rahmet kapılarını açan ve yüce yaratıcıya yönelerek O’ndan istek ve dilekte bulunmanın adıdır.” O’ndan başkasından dilekte bulunulmaz. Kulun isteklerine O’ndan başkası cevap veremez. Çünkü her şeye gücü yeten yalnız O’dur. Bu sıfat O’ndan başkasında bulunmaz. Kul, dua ile Allah’ın yüceliği karşısında acziyetini itiraf eder. Sevgi ve tazim duyguları içerisinde lütuf ve yardım dileğinde bulunur.¹³

İnsan, hayatını dua ile anlamlandırmalı, duasız bir hayatın Allah katında değeri olmadığını bilerek varlığına değer katmak, hayatını anlamlı kılmak ve Allah katında bir hoşnutluk bulmak için içten ve samimi bir şekilde dua etmelidir. Gerçekleşeceğine inanarak, ısrarla Allah’a isteklerini arz etmeli ama duasını bir an önce gerçekleşmesi için acele etmemelidir. Kur’an’daki dua ayetleriyle ya da selef-i salihinden nakledilen dualarla yüce Allah’a niyazda bulunmak mümkün olduğu gibi, içinden geldiğince, kendi diliyle ve kendi cümleleriyle hislerini ortaya koyarak dua etmek de mümkündür. En güzeli ise, her işte olduğu gibi dua ederken de Hz. Peygamber’i örnek almak, onun öğrettiği dua âdâbına uyarak, onun dilinden dökülen cümlelerle Allah’a yalvarmaktır.¹⁴ Hz. Peygamber bir duasında Rabbine şöyle yalvarır:

“Allah’ım! Günahımı, bilgisizliğimi(n sonucu olarak yaptıklarımı), haddimi aşarak işlediklerimi ve benden daha iyi bildiğin bütün kusurlarımı bağışla! Allah’ım! Ciddi ve şaka yollu yaptıklarımı, yanlışlıkla ve bilerek işlediğim günahlarımı affeyle! Bütün bu kusurların bende bulunduğunu itiraf ederim. Allah’ım! Şimdiye kadar yaptığım ve bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum, benden daha

¹³ Osman Cilacı, “Dua”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 529-530.

¹⁴ Mehmet Emin Özafşar vd., *Hadislerle İslâm* (Ankara: Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, 2015), 2/57.

iyi bildiğin günahlarımı affeyle! Öne geçiren de sensin, geri de bırakan da sensin. Ve senin gücün her şeye yeter.”¹⁵

Dua eden kimse, Allah ve Rasûlünün emrine uymuş, ibadet etmiş, Allah’ı anmış ve sevgisini kazanmış olur. İnsan hayatını her daim duayla anlamlandırmalı, duasız bir hayatın Allah katında değeri olmadığını bilerek varlığına değer katmak, hayatını anlamlı kılmak ve Allah katında bir hoşnutluk bulmak için içten ve samimi bir şekilde dua etmelidir.¹⁶

Yüce yaratıcıya dua ederken kullanılacak üslubun nasıl olması gerektiğine işaret eden Hz. Peygamber ayrıca bu rivâyetle, kişinin rabbinden bir şeyler talep ederken “affet, bağışla, rızık ver, rahmet kapılarını aç vb.” gibi emir kipleri kullanmanın “Allah’a emretme ya da O’nu bunlara zorlama” kabilinden olmayacağını hatırlatmaktadır. Bu nedenle böyle bir düşünce sebebiyle kesin bir talep ifadesi yerine “şayet dilersen affet, istersen aç vb.” gibi bir üslup kullanmayı yasaklamıştır.¹⁷

1.1.2. 2. Hadis: “Ey Allahım! Sen Affedicisin...”

اللهم إنك عفو تحب العفو فاعف عني

“Ey Allahım! Sen affedicisin, affetmeyi seversin, bizleri de affeyle”

1.1.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesindeki Halil Aslan Camiinin giriş kapısının sol tarafında bulunmaktadır.¹⁸ Rivâyet “hadis-i şerîf” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yapılmıştır. Hadis benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > Yezîd > el-Cüreyzî > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.

¹⁵ Müslim, “Zikir”, 6901.

¹⁶ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/57.

¹⁷ Bünyamin Erul, *Hadislerin Dili* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. , 2016), 175.

¹⁸ Bkz. Ekler, Resim 2.

- Ahmed b. Hanbel > Yezîd > Kehmes > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ali b. Âsım > el-Cüreyzî > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Vekî'î > Kehmes > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.¹⁹
- Tirmizî > Kuteybe b. Saîd > Ca'fer b. Süleyman > Kehmes > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.²⁰
- Nesâî > İsmail b. Mes'ûd > Hâlid > Kehmes > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.
- Nesâî > Kuteybe b. Saîd > Ca'fer b. Süleyman > Kehmes > Abdullah b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.
- Nesâî > Abdülhamid b. Muhammed > Mehled > Süfyan es-Sevrî > Alkame > Süleyman b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.
- Nesâî > Abbas b. Abdulazîm > Hâşım b. Kâsım > Süfyan es-Sevrî > Alkame > Süleyman b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.²¹
- Hâkim > Ebû Bekr Muhammed b. Attâb > Ebû Bekr b. Ebû Avvâm > Ebû Nasr > Süfyan es-Sevrî > Alkame > Süleyman b. Büreyde > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.²²

1.1.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Âişe bnt. Ebû Bekr (v. 58/678) tarafından farklı isnâdlarla nakledilmiştir. Hâkim en-Nisâbûrî (v. 405/1014), rivâyet ettiği hadis hakkında “bu hadis Buhârî (v. 256/870) ve Müslim’in (v. 261/875) şartına göre sahihtir fakat ikiside kitabına almamıştır” şeklinde bir görüş belirtmiştir.²³ Münzirî (v.656/1258) bu

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/6118-6140 (No. 5968, 6081, 6083, 6091, 6328).

²⁰ Tirmizî, “Dua”, 89 (No. 3508).

²¹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Yaser Hasan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014), “Af”, 36 (No. 7665); “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 248 (No. 10670, 10671, 10674).

²² Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Nisâbûrî, *el-Müstedrek* (Beyrut: y.y. , 1411/1990), 1/530 (No. 1948).

²³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/530 (No. 1948).

hadisin farklı isnâdları için “sahîh”²⁴, “hasen”²⁵ ya da ikisine de yakındır şeklinde görüşünü belirtmiştir.²⁶

Hadis kulların bağışlanma isteği sebebiyle yüce Allah’ın hoşnut olacağını, dolayısıyla yapılan hata, kötülük her ne olursa olsun af kapısının açık olduğu vurgulanmıştır. Kul hatasız olmaz önemli olan hatadan dönebilmektir.

Tirmizî’nin rivâyet ettiği hadis metninde şu ibareler yer almaktadır: “Âişe ‘nin (r.a.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “Ey Allah’ın Rasûlü! Kadir gecesinin hangi gece olduğunu bilecek olursam, o gece nasıl dua edeyim?” diye sordu. Hz. Peygamber ise bu hadis-i şerîfi nakletti.”²⁷ Bu yüzden bu rivâyet İslâm toplumunda anlamı itibari ve öğretici öğeler sebebiyle kandil gün ve gecelerinde okunan dua haline gelmiştir.

Dua, “Allah ile kul arasında bir diyalog geliştirmek, bir iletişim kurmaktır.” Bu iletişim esnasında kul, kendini yaratan rabbine samimi bir şekilde arz eder; âcizliğini, güçsüzlüğünü dile getirir; bunun karşılığında o yüce makamdan af, bağışlanma, yardım, merhamet, güç, sevgi ve destek ister. Böylece O’na olan bağlılığını, samimiyetini, teslimiyetini gösterir.²⁸

İnsan ve Allah arasındaki bu iletişim herhangi bir zaman veya mekânla sınırlanamaz. İnsan, her an ve her durumda dua edebilir. İnsan, hayatı boyunca üstesinden gelemeyeceği birçok şeyle karşılaşır; öfke, keder, sıkıntı, korku, âcizlik, yalnızlık ve ümitsizlik gibi hâller yaşar. Özellikle zorlandığı zamanlarda Allah’a dua etme ihtiyacı hisseder. Zira Yüce Allah’ın duayı kabul edeceği ümidi, dua etmenin üzüntü ve kederini hafifletir. Dolayısıyla insan her an ve her yerde Rabbine yönelmeli ve O’na dua etmelidir.²⁹

²⁴ Sahîh Hadîs: Senedi kopuk olmayan adalet ve zabt sahibi kimseler tarafından rivâyet edilen şazz ve illetten arınmış olan hadîs. Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 271.

²⁵ Hasen Hadîs: Adalet sıfatı tam zabt sıfatı tam olmayan kimsenin rivâyet ettiği hadîs. Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 111.

²⁶ Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdulazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, çev. Ahmet Muhtar Büyükcınar (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2017), 4/218.

²⁷ Tirmizî, “Dua”, 89(No. 3508).

²⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/52.

²⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/53.

1.2. İbadetler

1.2.1. 3. Hadis: “Namaz Dinin Direğidir.”

الصلاة عماد الدين

“Namaz dinin direğidir”

1.2.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesindeki Hacı Ekrem Camiinin son cemaat yerinin doğu tarafı üzerindeki kitabede yazılıdır.³⁰ Hadis Arapça şeklinde yazılmıştır. Tek bir kaynakta geçen bu rivâyet merfû olarak şu isnâdla nakledilmiştir:

- Beyhakî > Ebû Abdillâh el-Hafız > Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed > Zekerıyyâ b. Yahyâ > Vehb b. Cerîr > Şu’be > Katâde > İkrime > Ömer b.el-Hâtât > Rasûlullah. ³¹

1.2.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Rivâyet Hz. Ömer (v.23/644) tarafından nakledilmiştir. Sehâvî (v. 902/1497), Beyhakî (v.458/1066) tarafından kaydedilen bu rivâyetin isnâdının “zayıf”³²olduğunu söyler. Ayrıca Nevevî’nin (v.676/1277) bu rivâyet için “münker”³³ ve “bâtıl”³⁴ dediğini belirtir.³⁵ İbn Hacer (v. 852/1449) ise Nevevî’nin bu yorumuna katılmaz ve Buhârî’nin (v. 256/870) şeyhi Ebû Nuaym el Fadl b. Dükeyn (v.219/834) tarafından da rivâyet edildiğini; Hz. Peygamber’in yanına gelen ve kendisine sorular soran bir kişiye “الصلاة عمود الدين” dediğini, bu rivâyetin mürsel ³⁶ve ricâlinin de sika³⁷ olduğunu söyler. ³⁸ Aliyyü’l-Kârî (v. 1014/1605) bu rivâyet için İbnu’s-

³⁰ Bkz. Ekler, Resim 3.

³¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el- Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, thk. Abdülalî Abdulhamîd (Riyad: Mektebeü’r-Rüşd, 1423/2003), 3/39(No. 2807).

³² Zayıf Hadis: Sahih ve hasen hadisin şartlarını kendisinde cemetmeyen hadisin adıdır. Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980) 467.

³³ Münker Hadis. Zayıf bir râvinin kendisinden daha iyi durumda olan râviye aykırı bir şekilde rivâyet ettiği ve bu rivâyetinde tek kaldığı hadis. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 287.

³⁴ Bâtıl: Uydurma(mevzû) hadis manasındadır. Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*,39.

³⁵ Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân Muhammed es-Sehâvî, *el-Makâsıdu’l-hasene*, thk. Muhammed Osman el-Huş (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1405/1985), 1/316-317(No. 632).

³⁶ Mürsel Hadis: Tâbiün neslinden birinin peygamberimizden naklettiği hadis. Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 213.

³⁷ Sika: Adalet ve zabt niteliklerini tam olarak taşıyan güvenilir râvi. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 398.

³⁸ Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Telhisu’l-habîr* (Medine: y.y., 1384/1964), 1/173.

Salâh'ın (v.643/1245) “gayru ma'rûf” (bilinmeyen) ve Nevevî'nin “münker-bâtıl” dediğini söyler. Fakat bunu Deylemî (v.509/1115) Hz. Ali'den (v.40/661) zayıf bir senedle de Beyhakî'nin Hz. Ömer'den merfû olarak naklettiğini hatırlatarak onlara iştirak etmediğini ortaya koyar.³⁹ Suyûtî'de (v. 911/1505) “الصلاة عماد الدين” şeklindeki rivâyet hakkında “zayıf” derken “الصلاة عمود الدين” lafzıyla gelen rivâyeti Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn'nin Hz. Ömer'den naklettiğini ve hadisin “hasen” derecesinde olduğunu söylemiştir.⁴⁰ Elbânî'ye (v. 1999) göre de “*namaz dinin direğidir.*” rivâyeti “zayıf” tır demiştir.⁴¹ “*Namaz dinin direğidir.*” rivâyetini Deylemî Hz.Ali'den merfû ve senedsiz olarak verir; fakat Suyûtî'ye göre bu rivâyet “zayıf” tır.⁴² Bir de Muâz b. Cebel (v. 17/638) rivâyeti vardır ki; orada namaz için “عمود” kelimesinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Öncekilerin aksine bu rivâyet erken dönem hadis kaynaklarında oldukça yaygındır ve Tirmizî'ye göre “hasen-sahîh” Hâkim'e (v. 405/1014) göre ise “sahîh” bir hadistir.⁴³ Beyhakî'nin hocası konumunda Ebû Abdullah hadisi naklettikten sonra “İkrime Ömer 'den bu hadisi işitmemiştir ve Ömer'den kasıt İbn Ömer'dir” şeklinde görüş belirtmiştir.⁴⁴

Arap dilini çok iyi kullanan Hz. Peygamber çevresindeki insanlara belli mesajlar verirken teşbih, istiare, mecaz, kinaye vb. edebi sanatları gayet yerinde kullanmıştır. Böylece fesâhat ve belâğatın zirvesinde olan sözleri ile hitabetinin çok daha etkili olmasını ve zihinlerde daha iyi yer etmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber bu rivâyette ibadetlerin en önemlisi olan namazı direğe benzeterek teşbih sanatını kullanmıştır. Bunu okuyan kişi bu sayede namazın ibadetlerin en önemlisi olduğunu ve direksiz evlerin yıkıldığı gibi namaz olmadan da imanımızın yıkılacağını anlamıştır.

İbadet, “bizi yaratan ve pek çok lütuflarda bulunan Allah Teâlâ'ya bir teşekkürdür.” İbadet, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkı olduğu içindir ki, Allah'tan

³⁹ Molla Ali b. Sultan Muhammed el-Hanefî el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbağ (Beyrut: y.y.,1406/1986), 238 (No. 270).

⁴⁰ Ebû'l Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2004), 2/319 (No. 5185, 5186).

⁴¹ Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daîfe* (Riyad: y.y.,1420/2000), 8/276 (No.3805).

⁴² Ebû Şucâ' Sirûye b. Şehradâr ed-Deylemî, *el-Firdevs* (Beyrut: y.y.,1406/1986); 2/404. Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2/320(No. 5187).

⁴³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/86(No: 2408); İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, thk. Abdulhamîd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000), 2/40 (No. 1621).

⁴⁴ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 3/39(No. 2807).

başkasına ibadet edilmez. İbadetlerin içerisinde namaz, başta gelir. İslâm'da beş temel ibadet vardır ki namaz bu ibadetlerden birisidir. Namazın Arapçası “salât”tır. “Salât”ın sözlük anlamı “dua etmektir.” Dindeki anlamı ise, Hz Peygamber’in öğrettiği şekilde “Allahü Ekber” sözü ile başlayıp selâm ile biten özel fiil ve sözlerden ibaret olan bir ibadetin adıdır.”⁴⁵

Namaz, bütün peygamberlerin Allah’a yönelişinin en somut göstergesidir. Nesiller boyu peygamberler tarafından emredilmiştir. Namaz, Allah ile kul arasındaki ilişkiyi tesis etmek için emrolunmuştur. Namaz, insanı olumsuz davranışlardan ve her türlü kötülüklerden uzaklaştırır.⁴⁶

Namaz ibadetinin önemini çok iyi bilen Hz. Peygamber namaz ibadeti için: “*Cennetin anahtarı, namazdır*”⁴⁷ buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber başka bir rivâyetinde “*Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey, namazdır*”⁴⁸ buyurarak namaz ibadetinin öneminden bahsetmiş ve bizlerin de namaz ibadetine önem vermemiz ve onu ihmal etmememiz gerektiğine teşvik etmiştir.

1.2.2. 4. Hadis: “Vakti Geçmeden Önce Namazda...”

قال النبي صلى الله عليه وسلم عجلوا بالصلاة قبل الغوت و عجلوا بالتوبة قبل الموت

“Vakti geçmeden önce namazda, ölüm gelmeden önce ise tövbede acele ediniz”

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesindeki Hindistani(Hindiye) Tekkesi Mescidinde⁴⁹ mescit kapısı kitabesinde bulunmaktadır.⁵⁰ Hadis orijinal haliyle bulunmakta olup Arapça yazılmıştır. Yaygın olarak kullanılan bu rivâyet ayrıca Eyyübiye ilçesindeki Eyüp Peygamber Camiinin kadınlar için ayrılmış olan giriş kapı kitabesinde bulunmaktadır. Yine Eyyübiye ilçesindeki Pazar Camiinin⁵¹ mihrap önündeki sağ ve sol sütunlarında, Selahaddin Eyyübi Camiinin giriş kapısındaki sağ ve sol

⁴⁵ Lütfi Şentürk, “İslâm’da İbadet Kavramı ve Namaz”, *Diyanet İlmî Dergi* 33/3(Temmuz-Ağustos-Eylül 1997), 19-20.

⁴⁶ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/153-154.

⁴⁷ Tirmizî, “Tahâret”, 1(No. 4).

⁴⁸ Nesâî, “Muhârebe”, 2(No. 3996).

⁴⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri* (Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2013), 113.

⁵⁰ Bkz: Ekler, Resim 4.

⁵¹ Cami hakkında daha geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 22.

kitabelerinde, Mevlidi Halil (Dergâh) Camiinin girişinde, Hacı Ekrem Camii'nin son cemaat yeri batı kitabesinde, Halilurrahman Camiinin içerisinde tablo şeklinde ve Haliliye ilçesi Damat Süleyman Paşa Camii⁵² girişinde bulunmaktadır. Birçok mimari eserde yaygın olan bu rivâyet hadis olarak kullanıldığı söylene de muhtemel hadis kaynaklarında kaynağına rastlayamadık. Bu sebeple bu sözün hadis değil de kelam-ı kibâr olması kuvvetle muhtemeldir. Sağânî (v. 650/1252) bu sözün hadis olmadığı kanaatindedir ve uydurma rivâyetler arasında bunu da zikretmiş; Elbânî (v. 1999) de mevzû⁵³ olmakla birlikte manasının sahih olduğunu dile getirmiştir.⁵⁴ Biz de kaynaklarımızda rastlayamadığımız bu rivâyetin kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

1.2.3. 5. Hadis: “Cemaatle Kılınan Namaz...”

قال النبي صلى الله عليه وسلم صلاة الجماعة تفضل صلاة الفذ بسبع و عشرين درجة

“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir”

1.2.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesindeki Halil Aslan Camii girişinin sağ tarafında bulunmaktadır.⁵⁵ “hadis-i şerîf” ibaresi ile kayıt altına alınmış olan rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet farklı lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁵⁶
- Rabî'b b. Habîb > Ebû Ubeyd > Cabîr b. Zeyd > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Rabî'b b. Habîb > Ebû Ubeyd > Cabîr b. Zeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁵⁷
- Şâfi'i > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁵⁸

⁵² Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 80-83.

⁵³ Mevzû Hadis: Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü yalan ve iftira ile ona nispet etmektir. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 225.

⁵⁴ Râdiyuddîn Ebû'l-Fedâil el-Hasen b. Muhammed es-Sağânî, *Kitâbü'l-mevdûât* (b.y.: y.y., ts.), 2; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe*, 1/174 (No. 75).

⁵⁵ Bkz: Ekler, Resim 5.

⁵⁶ Ebû Abdullah Mâlik b.Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-İhyâ et-Turâsi'l-Arabiyye, 1406/1985, “Salât”, 269 (2/176).

⁵⁷ Ömer b. Ezdî el-Basrî Rabî'b Habîb, *el-Müsned* (Beyrut: y.y.,1415/1995), 93 (No. 215).

⁵⁸ Ebû Abdullah Muhammed İdrîs eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1400/1980), (No. 52).

- Ahmed b. Hanbel > Abdurrahman b. Ömer > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁵⁹
- Buhârî > Abdullah b. Yûsuf > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Buhârî > Abdullah b. Yûsuf > Leys > İbnu'l-Hâd > Abdullah b. Habbâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah⁶⁰.
- Müslim > Yahyâ b. Yahyâ > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶¹
- İbn Mâce > Abdurrahman b. Ömer > Yahyâ b. Saîd > Ubeydullah b. Ömer > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶²
- Tirmizî > Hannâd > Abde > Ubeydullah b. Ömer > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶³
- Nesâî > İsmail b. Kuteybe > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶⁴
- Ahmed b. Hanbel > Abdurrahman b. Ömer > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶⁵
- İbn Hibbân > el-Huseyn İdrîs el-Ensârî > Ahmed b. Ebû Bekr > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶⁶
- Beyhakî > Ebû Hasan el-Alevî > Abdullah b. Hasan el-Şarkî > Ahmed b. Hafs b. Abdillâh > İbrâhim b. Tahrân > Haccâc b. Haccâc > Eyyûb b. Ebî Temîm > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶⁷

1.2.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Abdullah b. Ömer (v. 73/693), Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693-94) ve Enes b. Mâlik (v. 93/711-13) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî (v. 279/892) Abdullah b. Ömer (v. 73/693) hadisi için “hasen-

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/1242 (No. 5850).

⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır (Beyrut: Darû Tûku'n-Necât, 1422/2002), “Ezan”, 30 (No. 645, 649).

⁶¹ Müslim, “Mesâcid”, 650 (2/122).

⁶² İbn Mâce, “Mesâcid”, 9 (No. 16).

⁶³ Tirmizî, “Salât”, 161 (No. 215).

⁶⁴ Nesâî, “Mesâcid”, 113 (No. 913).

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/1242 (No. 5850).

⁶⁶ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 5/44 (No. 1749).

⁶⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/59 (No. 5034).

sahih” değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca bu konuda Abdullah b. Mes’ûd (v. 32/652-53), Ubey b. Ka’b (v. 33/654) ve Mu’az b. Cebel (v. 17/638)’den de rivâyetler olduğunu söylemiştir. Tirmizî, “Nâfi’ İbn Ömer’den benzer lafızlarla hadis rivâyet etti” demiştir. Ayrıca Tirmizî bu konuda gelen hadislerin çoğunda “*yirmi beş derece*” denilirken sadece İbn Ömer rivâyetinde “*yirmi yedi derece*” denildiğini belirtmiştir.⁶⁸ Suyûtî (v. 911/1505) ve Elbânî gibi âlimler bu hadisin “sahih” olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir.⁶⁹ İbn Mâce (v. 273/887), İbn Ömer hadisi için “isnâdı sahih” değerlendirmesi yapmıştır.⁷⁰

Bu rivâyet cemaatle namaz kılmanın önemi ve faziletini anlatmakta ve cemaate devam teşvik edilmektedir. Burada öncelikle hadiste geçen “yirmi yedi derece” ifadesini ele alacak olursak bu tabir bazı rivâyetlerde “yirmi beş derece” olarak da geçmektedir. Bu ifade belirli bir sayı olarak değil de bir çokluk ifadesi olarak anlaşılabilir. Arapçada beş, yedi, yetmiş, yüz vb. gibi rakamlarla kastedilen kinayedir. Yani çokluk bildirmek içindir. Bu tabir ile cemaatle namaz kılmak tek başına namaz kılmaktan çok daha faziletli olduğu anlatılmak istenmiştir.

İslâmiyet birlik ve beraberliği vazgeçilmez görmüştür. Bu birlik ve beraberliğin en güzel göstergesi ise cemaatle kılınan namazdır. Bu sebeple cemaatle namaz kılmaya teşvik için Hz. Peygamber’in bu rivâyeti en güzel örnektir. Bu rivâyetle zikredildiği gibi kişinin cemaatle toplu bir şekilde kıldığı namaz tek başına kıldığı namazdan daha sevap ve daha faziletlidir demek suretiyle insanlara cemaatle namaz kıldırmak sevdendirilmiştir.⁷¹

Hız. Peygamber (s.a.v.) vefatına kadar cemaatle namaza devam ederek ashâbına imamlık yapmıştır. Mekke döneminde müşriklerin bütün baskı ve şiddetlerine rağmen, fırsat bulduklarında gizli de olsa namazlarını cemaatle kılmışlardır. Hız. Peygamber Medine’ye hicret ile birlikte Müslümanlar dinlerini özgürce yaşamaya başladıklarında Mescid-i Nebî’yi inşa etmişlerdir. Bu gayretler

⁶⁸ Tirmizî, “Salât”, 161 (No. 215).

⁶⁹ Fatih Furkan Özdoğan, *Kahramanmaraş Merkez İlçeleri Mimari Eserlerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13.

⁷⁰ İbn Mâce, “Mesâcid”, 9 (No. 16).

⁷¹ Tevhit Bakan, “Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti Ya Da Cemaat Namazı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30(2008), 41.

sağlıklı ve güçlü bir İslâm toplumunun oluşması için cemaatle bir araya gelerek toplu ibadetin İslâmın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu göstermektedir. ⁷²

Netice itibariyle cemaatle namaz Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önemle teşvik ettiği müekked(kuvvetli) bir sünnettir ve Müslümanların birlik ve beraberliğinin en güzel göstergesidir.

1.2.4. 6. Hadis: “Namaz Müminin Mîrâc’ı.”

الصلاة معراج المؤمن

“*Namaz müminin mi'râcıdır*”

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu ikinci katında bulunmaktadır. ⁷³Rivâyet “hadis-i şerîf” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup Türkçe çevirisi yazılmıştır. Halk arasında yaygın olan bu rivâyetin muhtemel hadis kitaplarında kaynağına rastlayamadık. Bu yüzden rivâyetin kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

1.2.5. 7. Hadis: “İki Günü Birbirine Eşit Olan Ziyandadır.”

من استوى يومه فهو مغبون

“*İki günü birbirine eşit olan ziyandadır*”

1.2.5.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu ikinci katında bulunmaktadır. ⁷⁴ Rivâyet “hadis-şerîf” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup Türkçe çevirisi yazılmıştır. Tek bir kaynaktan geçen bu rivâyet merfû olarak şu isnâdla nakledilmiştir:

- Deylemî > Muhammed b. Sûkt > Harîs > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah. ⁷⁵

⁷² Özdoğan, *Kahramanmaraş İlçeleri Mimari Eserlerde Kullanılan Hadisler*, 13.

⁷³ Bkz: Ekler, Resim 6.

⁷⁴ Bkz: Ekler, Resim 7.

⁷⁵ Deylemî, *el-Firdevs*, (No. 5910).

1.2.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sadece Ali b. Ebû Tâlib tarafından nakledilmiştir. Zerkeşî (v. 794/1392) ise “isnâdı zayıftır” demiştir.⁷⁶ Aclûnî, bu Abdullah b. Revvâd adlı bir zatın rüyada peygamberimizden işittiğini söylemiştir. Yine Aclûnî, bu rivâyet için “isnâdı zayıftır” demiştir.⁷⁷ Sübkî (v. 771/1370) bu rivâyet bir zatın rüyası olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

Bu rivâyetle Hz. Peygamber’in ümmetini çalışmaya teşvik ettiğini ve çalışmanın nasıl olması gerektiğini anlamaktayız. Eldeki ile yetinip tembellik etmemek gerektiği, çalışmada bir süreklilik ve ilerleme kaydedilmesi gerektiği ve Müslümanların dünde, geçmişte yaşamamaları gerektiği vurgulanmıştır.

Hayat, insanı geçimini temin etmek için mücadeleye mecbur bırakmaktadır. Her ne kadar rızkı veren Allah ise de onu elde etmek için çalışıp çabalamak insanoğluna düşmektedir. Dinimizde ahiret hayatını kazanma adına da olsa uzlete çekilmek, münzevi bir hayat yaşamak, dünyayı ve çalışmayı terk etmek, kısacası ruhbanlık yoktur. Ve İslâm’a göre emek, helâl kazanç ve alın teri mübarektir, mukaddestir. Müslüman bir taraftan dünyasını kazanmak, diğer taraftan ahireti için hazırlık yapmak durumundadır. Bundan dolayıdır ki Müslümanlar, din, dünya ayırımı gözetmeksizin iki cihan saadetine erişebilmek uğruna durmadan, yorulmadan çalışmalıdır.⁷⁹

Hz. Peygamber’in bu hadisi insanın kâmil olma yolunda atacağı adımlarda yönünü belirleyen bir unsurdur. İnsanın hem dünyevi hayatını hem de ahiret hayatını inşa etmesi için tembellikten, miskinlikten kurtulup çalışması ve ilerlemesi gerekmektedir. Allah’ın müminlere elçi olarak gönderdiği Hz. Peygamber’in hayatını, yaşayış biçimini, müminin doğru davranması ve İslâm kurallarını öğrenmesi açısından önemli bir örnektir.

⁷⁶ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Le’âli’l-mensûre*, nşr. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: y.y.,1417/1977), 138.

⁷⁷ Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 2/305.

⁷⁸ Ebû Nasr Tacüddîn es-Sübkî, *Tabakatü’ş-şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, nşr. Muhammed et-Tanâhî (Kahire: y.y.,1324/1904), 6/376.

⁷⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 5/38.

1.2.6. 8. Hadis: “Veren El Alan Elden Daha Hayırlıdır.”

اليد العليا خير من اليد السفلى

“Veren el alan elden daha hayırlıdır”

1.2.6.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu birinci katında bulunmaktadır. ⁸⁰Rivâyet “hadis-şerîf” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup Türkçe çevirisi yapılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ma'mer b. Râşid > Şihâb ez-Zührî > Urve b. Zübeyr ve Saîd b. Müseyyed > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.⁸¹
- Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁸²
- Abdurrezzak b. Hemmâm > İbn Cerîr > Atâ b. Ebî Rebâh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Râşid > Eyyûb > İbn Sîrin > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸³
- Humeydî > Süfyân > Ebû Zennâd > Agrâc > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸⁴
- İbn Ebî Şeybe > Hafs > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > İbn Uyeyne > Şihâb ez-Zührî > Saîd b. Müseyyed > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > İbn Fadl > Âsım b. Kûleyb > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸⁵
- Ahmed b. Hanbel > İshâk b. Yusûf > Hammâd b. Zeydâ > Eyyûb > Nâfi' > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > İshâk b. Yusûf > Hammâd b. Zeydâ > Eyyûb > Nâfi' > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.

⁸⁰ Bkz: Ekler, Resim 8.

⁸¹ Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî, *el-Câmi'* thk. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisu'l İlmî, ts.), (No. 20041).

⁸² Mâlik b. Enes, “Sadaka”, 998 (5/1453).

⁸³ Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, 9/75 (No. 16403,16404).

⁸⁴ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Humeydî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'n-Neşri, 1424/2003), 2/240 (No. 1088).

⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/38-39 (No. 10790, 10791,10796).

- Ahmed b. Hanbel > Haşîm > İshâk b. Saîd > Saîd b. Amr > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Zeyd b. Habbâb > Hüseyin b. Vakîd > Muhtar b. Ziyâd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Veki' > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.⁸⁶
- Dârimî > Süleyman b. Harb > Hammâd b. Zeydâ > Eyyûb > Nâfi' > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.⁸⁷
- Buhârî > Musa b. İsmail > Vûheyb > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Buhârî > Ebû Nuaym > Hammâd b. Zeydâ > Eyyûb > Nâfi' > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.⁸⁸
- Müslim > Kuteybe b. Saîd > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁸⁹
- Ebû Dâvûd > Abdullah b. Mesleme > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁹⁰
- Bezzâr > Muhammed b. Îsâ > Yahyâ b. Abdullah > Leys > Halîd b. Yezîd > Saîd b. Ebû Hilâl > Âişe bnt Sa'd > Sa'd b. Ebû Vakkâs > Rasûlullah.
- Bezzâr > Amr b. Ali > Hafs > Ziyâd b. Abdurrahman > Âsim > Vaîl > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Bezzâr > Muhammed b. Abdurrahman > Îsâ b. Muhtâr > Ebû Leyla > Şu'be b. Haccâc > Mesrûk > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Bezzâr > Müemmel b. Hişam > İsmail b. İbrâhim > Eyyûb > Nâfi' > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Bezzâr > Muhammed b. Müsennâ > Ebû Amir > Hişam b. Sa'd > Zeyd b. Eslem > Ebû Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Bezzâr > Hasan el-Mehdî > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Râşid > Eyyûb > İbn Sîrin > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁹¹

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1650 (No. 7982); 3/1168 (No. 5442); 3/1235 (No. 5832); 3/1286 (No. 6147); 6/3232 (No. 5560).

⁸⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'n-Neşrî, 1421/2000), "Zekât", 2/1028 (No. 1692).

⁸⁸ Buhârî, "Zekât", 18 (No. 1427,1429).

⁸⁹ Müslim, "Zekât", 1033 (3/94).

⁹⁰ Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî b. Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1432/2011), "Zekât", 28 (No. 1648).

- Nesâî > Kuteybe b. Saîd > Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁹²
- Ebû Ya'lâ > Mücahîd b. Musa > İshâk b. Yusûf > Süfyân es-Sevrî > İbn Aclân > Ka'ka b. Hakîm > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁹³
- İbn Huzeyme > Ahmed b. Abîd > Hammâd b. Zeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁹⁴
- İbn Hibbân > Zekeriyya b. Yahyâ > Abdulvahîd b. Gıyâs > Abdülazîz b. Müslim > Abdullah b. Dırâr > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > İbn Huzeyme > Hasan b. Muhammed b. Sabbâh > Ubeyde b. Hâmid > Ebû Zehra > Ebû Ehvâs > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Zekeriyya b. Yahyâ > Abdulvahîd b. Gıyâs > Hammâd b. Seleme > Âsım > Ebû Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁹⁵
- Taberânî > Hüseyin b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe > Abde b. Süleyman > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Taberânî > Zekeriyya b. Yahyâ > Ahmed b. Saîd > İbn Vehb > Saîd b. Abdurrahman > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Taberânî > İsmail b. Hasan > Ahmed b. Salih > Enes b. İyâd > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî > Abdullah b. Rumî > Nadr b. Muhammed > İkrime b. Ammâr > Ebû Ammâr > Ebû Ümâme > Rasûlullah.
- Taberânî > Hüseyin b. İshâk > Yahyâ b. Abdülhamid > İshâk b. Saîd > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî > Abdullah b. Amr > Hâlid b. Saîd > Amr b. Saîd > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁹⁶

⁹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfûz er-Rahman Zeynullâh (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hükm, 1435/2014), 4/41 (No. 1202); 5/138 (No. 1726; 5/324 (No. 1944); 12/79 (No. 5530); 15/337 (No. 8894); 17/199 (No. 9839).

⁹² Nesâî, "Zekât", 52 (No. 2532).

⁹³ Ahmed b. Ali el-Müsennâ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'n-Neşrî, 1429/2008), 10/97 (No. 5730).

⁹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1390/1970), 4/161 (No. 2436).

⁹⁵ İbn Hibbân, "Zekât", 8/148-151 (No. 3361, 3362, 3364).

⁹⁶ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü'l-İbn Teymiyye, 1415/1994), 3/192 (No. 3091, 3092, 3093); 8/139 (No. 7626); 13/182-184 (No. 13887, 13890).

- Dârekutnî > Hüseyin b. İsmail > Abdullah b. Ahmed > Ebû Abdurrahman > Eyyûb > Aclân > Zeyd b. Seleme > Ebû Salih > Abdullah b. Ömer.⁹⁷
- Kudâî > Abdurrahman b. Ömer > Ahmed b. İbrâhim > Ebû Nuaym > İbn Osman > Musa b. Talha > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.
- Kudâî > Ebû Hasan b. Ali > Ebû Zeyd > Muhammed b. Yusûf > Musa b. İsmail > Vûheyb > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.⁹⁸
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfiz ve Ebû Tahir ve Ebû Zekeriyya ve Ebû Saîd > Ebû Abbâs > Muhammed b. Abdülhâkim > Enes b. İyâd > Urve b. Hişam > Hakîm b. Hizâm > Rasûlullah.⁹⁹

1.2.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Hakîm b. Hizâm (v. 54/674), Ebû Ümâme (v. 86/705), Sa'd b. Ebî Vakkâs (v. 55/675) ve Enes b. Mâlik tarafından nakledilmiştir. İbn Abdilberr (v. 463/1071) bu hadis için “sahih” değerlendirmesini yapmıştır.¹⁰⁰ İbn Hacer, Abdullah b. Ömer hadisi için “isnâdında kopukluk var” demiştir.¹⁰¹ Kastalânî (v. 923/1517) de İbn Hacer gibi Abdullah b. Ömer hadisi için “isnâdında kopukluk var” demiştir.¹⁰² Ebû Dâvûd (v. 275/889) rivâyet ettiği hadiste yer alan râvilerden Ebû Eyyûb’un Nâfi’’den rivâyet edip etmediği konusunun ihtilaflı olduğunu belirtmiştir.¹⁰³ İbn Asâkir (v. 571/1176), Hakîm b. Hizâm rivayetine “sahih” olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴ Heysemî (v. 807/1405), Sa'd b. Ebî Vakkâs rivâyeti için senedindeki bir râvinin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

Hadis Allah yolunda infak etmenin faziletini ve tasadduk konusunda izlenmesi arzulanan adabı öğretmektedir. Muhtelif hadis kaynaklarında farklı

⁹⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), (No. 3780).

⁹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme el-Kudâî, *Müsnedu's-şihâb*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1986), (No. 1222, 1228).

⁹⁹ Beyhakî, “Zekât”, 4/177 (No. 7846).

¹⁰⁰ Ebû Ömer Yusûf b. Abdillâh Abdilberr, *et-Temhid* (Mağrip: y.y.,1387), 15/250.

¹⁰¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (Beyrut: y.y., 1379), 3/348.

¹⁰² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed el-Kastalânî, *İrşâdü's-sârî* (b.y.:y.y., ts), (No.3132).

¹⁰³ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28 (No.1648).

¹⁰⁴ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Asâkir, *el-Mu'cemü'l-şü'yûh*, thk. Vefa Takiddîn (Dîmeşk: Dâru'l-Beşâir, 1421/2000), 1223.

¹⁰⁵ Nureddin Ali b. Ebû Bekr el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid* (Kahire: y.y.,1351-1357/1932-1938), 8/420.

anlatımlar bulunmakla birlikte, bazı versiyonlarından Hz. Peygamber'in bu hadisi ne için söylediğini anlamaktayız.

Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde şu ifadeler geçmektedir: “Hakîm b. Hizâm şöyle anlatır: “Rasûlullah'tan ganimet mallarını vermesini istedim. O bana verdi. Sonra kendisinden yine istedim, yine verdi. Sonra bana şöyle buyurdu: Ey Hakîm! Bu mal, tazedir, tatlıdır. Her kim bu malı tok gözlülükle alırsa, o mal bereketlenir. Her kim de aç gözlülükle alırsa bu malda bereketlenme olmaz. O hırslı kimse sürekli yiyip doymak bilmeyen bir obur gibidir. *“Üsteki el, alttaki elden daha hayırlıdır.”* Hakîm dedi ki: Ya Rasûlullah! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, ben şu dünyadan ayrılincaya kadar senden başka hiçbir kimseye, hiçbir şey için elimi uzatmam! Dedim.” Hz. Ebû Bekr (v. 13/634), beytulmâl'daki yıllık hakkını vermek için Hakîm'i çağırmış, fakat Hakîm Ebû Bekr'in verdiği meblağdan hiçbir şey kabul etmemiştir. Sonra onu Ömer'de çağırmış. Ondan da hiçbir şey kabul etmemiştir. Hakîm peygamberimiz vefat edinceye kadar hiç kimseden hiçbir şey almamıştır.”¹⁰⁶

Hadiste geçen “üsteki el” ve “alttaki el” ifadelerinin anlamı üzerine farklı söylemler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Müslim'in naklettiği rivâyetin hem bab başlığında hem de hadisin metninde açıkça geçtiği üzere “üsteki el” ile “infak eden” “alttaki el” ile “isteyen” kastedilmiştir. Buhârî'de geçen rivâyette ise “üsteki el” ile “iffetinden dolayı istemeyen” “alttaki el” ile ise “yüzsüzlük edip isteyen” kastedilmiştir. Hasan el Basrî (v. 110/728) ve Kâdî İyâz (v. 544/1149) gibi âlimlerin yorumlarına göre ise “üsteki el” ile “veren” “alttaki el” ile “vermeyen” kastedilmiştir.¹⁰⁷

Hadiste verilmek istenen mesaj açıktır. Hz. Peygamber maddî imkânı olanları yoksullara tasadduk etmeye, infak etmeye teşvik etmekte ve bunun “üsteki el” olduğunu belirtmektedir. “üsteki elin alttaki elden daha hayırlı olması”, Müslümanları vermeye teşvik etmekle birlikte, muhtaç olduğu için alan kimselerin de neticede hayırlı olduklarına işaret etmektedir. Hadiste verilen ikinci mesaj ise, yardım etmeye en yakın akrabalarından başlanması gerektiğidir. Zira kişi, önce

¹⁰⁶ Buhârî, “Zekât”, 18 (No. 1427, 1429); Müslim, “Zekât”, 1033 (3/94).

¹⁰⁷ Erul, *Hadislerin Dili*, 167.

bakmakla yükümlü olduğu kimselere elini uzatmalıdır. İyilik yapma konusunda önce anne, sonra baba, kız kardeşler ve kardeşler şeklinde sıra gözetilmelidir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Erul, *Hadislerin Dili*, 168.

1.3. İçecekler

1.3.1. 9. Hadis: “İçki Bütün Kötülüklerin Anasıdır.”

الخمير أم الخبائث

“İçki bütün kötülüklerin anasıdır”

1.3.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesindeki Ali Baba Camiinin girişindeki duvarda bulunmaktadır.¹⁰⁹ “Hz. Peygamber (s.a.v.)” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyette her ne kadar “Hz. Peygamber (s.a.v.)” ibaresi olsa da araştırmalarımız sonucunda rivâyetin mevkûf¹¹⁰ olduğunu tespit ettik. Hadis benzer lafızlarla mevkûf olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Abdurrezzâk b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Ata b. Saîd > Abdillâh b. Ubeyd > Abdullah b. Ömer.¹¹¹
- Abdurrezzâk b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Abdurrahman b. Harîs > Osman b. Affân.¹¹²
- Ahmed b. Hanbel > Abdurrezzâk b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Ata b. Saîd > Abdillâh b. Ubeyd > Abdullah b. Ömer.
- Ahmed b. Hanbel > Mekkî b. İbrâhim > Abdillâh b. Ebî Ziyâd > Şehr b. Hevşeb > Ebû Zer el-Gıfârî.¹¹³
- İbn Şeybe > Şu’be b. Haccâc > Saîd b. İbrâhim > Osman b. Affân.¹¹⁴
- Tirmizî > Kuteybe b. Cerîr > Cerîr b. Abdülhamid > Ata b. Saîd > Abdillâh b. Ubeyd > Abdullah b. Ömer.¹¹⁵
- Bezzâr > Muhammed b. Müsennâ > Mekkî b. İbrâhim > Abdillâh b. Ebî Ziyâd > Şehr b. Hevşeb > Ebû Zer el-Gıfârî.¹¹⁶

¹⁰⁹ Bkz: Ekler, Resim 9.

¹¹⁰ Mevkûf Hadis: Sahabeden rivâyet edilen söz, fiil ve takrirlerdir. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 181.

¹¹¹ Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin (Kahire: Dâru Hicr, 1419/1999), 3/417(No. 2013).

¹¹² Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 9/236(No. 17060).

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/1102(No. 5012); 9/5022(No. 21902).

¹¹⁴ İbn Şeybe, *el-Musannef*, 12/264(No. 24543).

¹¹⁵ Tirmizî, “Eşribe”, 3 (No. 1862).

¹¹⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 9/459(No. 4074).

- Nesâî > İsmail b. Mes'ud > Muhtar b. Abdullah > Fudayl b. Süleyman > Ata b. Saîd > Şihâb ez-Zührî > Abdurrahman b. Harîs > Osman b. Affân.
- Nesâî > Süveyb b. Nâdr > Muhtar b. Abdullah > Ma'mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Abdurrahman b. Harîs > Osman b. Affân.
- Nesâî > Süveyb b. Nâdr > Muhtar b. Abdullah > Yunus > Şihâb ez-Zührî > Abdurrahman b. Harîs > Osman b. Affân.¹¹⁷
- Ebû Ya'lâ > Muhammed b. Beşşâr > Ebû Amîr > Eyyûb b. Sabîr > Hâlid b. Keysân > Abdullah b. Ömer.¹¹⁸
- İbn Hibbân > Amr b. Muhammed el-Hemedânî > Muhtar b. Abdullah > Fudayl b. Süleyman > Ata b. Saîd > Şihâb ez-Zührî > Abdurrahman b. Harîs > Osman b. Affân.¹¹⁹
- Taberânî > Ahmed > Saîd b. Ebî Meryem > Abdulazîz b. Muhammed > Dâvûd b. Salih > Salim b. Abdullah > Abdullah b. Ömer.¹²⁰
- Dârekutnî > Ebû Bekr Nîsâbü'rî ve Amr el-Kady > Ali > Muhammed b. Rebîa > Hâkim b. Abdurrahman > Ebû Velîd > Amr b. As.¹²¹
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Ebû Bekr b. Ali > Yunus > Yahyâ > el-Alâî > İbn Müseyyed > Fudayl b. Süleyman > Mücahîd > Abdullah b. Ömer.¹²²
- Beyhakî > Ebû Bekr b. Ahmed > Zekerîya b. İshâk > Muhammed b. Abdulhâkim > İbn Vehb > Yunus b. Yezîd > Şihâb ez-Zührî > Abdurrahman b. Harîs > Osman b. Affân.
- Beyhakî > Ebû Bekr b. Ahmed > Muhammed b. Nâfi' > İbrâhîm b. Amr > Numan > Tavûs > Abdullah b. Abbas.¹²³
- İbn Hacer > Muhammed b. Ebû Bekr > Ebû Ma'se > Fudayl b. Meysere > Ebu Cerîr > Şehr b. Hevşeb > Abdullah b. Abbas.¹²⁴

¹¹⁷ Nesâî, "Eşribe", 1/501(No. 370); 5/101(No. 5156, 5157).

¹¹⁸ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 9/458(No. 5607).

¹¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 12/168(No. 5348).

¹²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, thk. Târik b. Avzillah b. Muhammed (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995), 10/116(No. 363).

¹²¹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/443(No.4610).

¹²² Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/1080(No. 315684).

¹²³ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 8/287(No. 17433, 17438).

¹²⁴ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Kuveyt: y.y.,1393/1973), 8/628(No. 1812).

1.3.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Osman b. Affân (v. 35/656), Abdullah b. Abbas. Abdullah b. Ömer, Amr b. As (v. 43/664), Ebû Zer el-Gıfârî (v. 32/653) gibi sahâbîler tarafından nakledilmiştir. Beyhakî, rivâyet ettiği hadis için rivâyetin bir sahâbî sözü olduğunu ve bu sözün de “Osman b. Affân’a” ait olduğunu belirtmiştir.¹²⁵ Aclûnî, Taberânî (v. 360/971) ve Dârekutnî (v. 385/995) rivâyetlerinin “hasen” olduğunu belirtmiştir.¹²⁶ İbn Hibbân (v. 354/965) rivâyeti için “sahih” değerlendirmesi yapmıştır.¹²⁷

Bu rivâyet içkinin günah olduğunu ve içkinin birçok günahı da beraberinde getirdiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Nesâî (v. 303/915), Dârekutnî (v. 385/995) ve Abdurrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826-27) hadisleri kaydettikten sonra bu rivâyetin nakledilme sebebini de zikretmişlerdir. Rivâyetin ne üzere nakledildiği ise şöyledir: “Sizden önce yaşamış bir adam, insanlardan uzaklaşıp bir yerde uzlete çekilerek Allah’a ibadet etmektedir. Fakat fahişe bir kadın ona âşık oldu. Bu fahişe kadın cariyesini bu adama göndererek bir mesele de şahitlik yapmasını istedi. Adam kadının çağrısına icabet etti. Cariye ile birlikte çağrıldığı eve gitti. Adam eve girince geçtiği her kapı, carie tarafından arkadan kapatılıyordu. Nihayet güzel bir kadının yanına vardı. Kadının yanında bir çocuk ve içki şişesi vardı. Kadın adama şöyle dedi: “*Vallahi! Ben seni şahitlik yapman için çağırmadım. Ben senden benimle cima yapmanı veya bu çocuğu öldürmeni istiyorum ya da içki içmeni istiyorum. Zira sen, bunlardan birini yapmak mecburiyetindesin.*” Bu durum üzerine adam içki içmeyi seçti ve sarhoş oluncaya kadar içti. Sarhoş olunca kadınla zina yaptı ve yaptığı bu çirkin amelleri kimseye söylemesin diye çocuğu da öldürdü.”¹²⁸

Bu rivâyetle geçen hamr “Arapçada daha çok üzümünden yapılan şarap için kullanılır.” Müksir ise, “yenilmesiyle ve içilmesiyle insana sarhoşluk veren şeydir.” Müskiratta asıl olan “hamr” adı verilen şaraptır ki bu dört merhalede haram kılınmıştır. İnsanların da uzak durulması istenmiştir. Çünkü bu rivâyetle gösterildiği

¹²⁵ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 8/287(No. 17433).

¹²⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 1/459.

¹²⁷ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 12/168 (No. 5348).

¹²⁸ Nesâî, “Eşribe”, 1/501(No. 370); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 8/287(No. 17433, 17438); Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 9/236(No. 17060).

gibi içki günahı ayrıca başka günahlara da sebep olmaktadır. İnsanın aklını örttüğü için bir kötülük başka bir kötülüğe sebep oluyor.¹²⁹

Hız. Peygamber, temiz ve helâl olmak şartıyla, kendi zamanında yaygın olarak tüketilen her içeceği içmiş, bozulup ekşiyerek insan sağlığına zararlı hale gelen içeceklerden uzak durmuştur. Sarhoş edici vasfı olan içecekleri ise haram kılınmadan önce dahi hiç ağzına almamıştır.¹³⁰

İçkinin haram kılınmasının ardından Hız. Peygamber, hangi maddeden, ne amaçla üretilirse üretilsin sarhoş eden her şeyin haram olduğunu açıkladı. Ve “çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır”¹³¹ ilkesini getirdi. İçkinin ruh ve beden sağlığına tahribatını çok iyi bildiği için Hız. Peygamber: “İçki içmeyin. Çünkü içki her kötülüğün anahtarıdır”¹³² buyurdu. Tedavi amaçlı kullandıklarını söyleyenlere ise, “içki ilaç değil hastalıktır”¹³³ buyurdu.¹³⁴

Kısacası, Yüce Allah insanlara sayısız nimetler bahşetmiştir. Bu nimetlerden temiz ve helâl olanlardan faydalanmalıyız, insan sağlığına zarar veren ve alkollü yiyecek ve içeceklerden ise uzak durmalıyız.

¹²⁹ Nebi Bozkurt, “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/462-464.

¹³⁰ Özağşar vd., *Hadislerle İslâm*, 7/433.

¹³¹ Tirmîzi, “Eşribe”, 3 (No. 1865).

¹³² İbn Mâce, “Eşribe”, 1 (No. 3371).

¹³³ Dârimi, “Eşribe”, 6 (No. 2127).

¹³⁴ Özağşar vd., *Hadislerle İslâm*, 7/435.

1.4. İlim

1.4.1. 10. Hadis: “Ben İlmin Şehriyim...”

أنا مدينة العلم و علي بابها

“Ben ilmin şehriyim Ali (r.a.) de kapısıdır”

1.5.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesindeki Halilurrahman Camiinin batısında bulunan Halilurrahman Medresesinin¹³⁵ kapı kitabesinde bulunmaktadır.¹³⁶ Hadis orijinal haliyle günümüze kadar gelmiştir. “Kale Nebîy (a.s.)” ibaresiyle kayıt altına alınan rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Hadis farklı lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tirmizî > İsmail b. Musa > Muhammed b. Ömer el-Rûmî > Şüreyk > Seleme b. Küheyl > Süveyb b. Gafle > el-Sunâbihî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.¹³⁷
- Taberânî > el-Mameriyyû > Muhammed b. Ali el-Mekkî > Abdusselam b. Salih > Ebû Muaviye > A'meş > Mücahîd > Abdullah b. Abbas > Rasûlullah.¹³⁸
- Hâkim en-Nisâbûrî > Ebû Abbas Muhammed b. Yakub > Muhammed b. Abdürrahim el-Herevî > Abdusselam b. Salih > Ebû Muaviye > A'meş > Mücahîd > Abdullah b. Abbas > Rasûlullah.
- Hâkim en-Nisâbûrî > Ebû Zekerriyya > Yahyâ b. Ma'in > Ebû Hüseyin Muhammed b. Ahmed > Hüseyin b. Fehm > Muhammed b. Yahyâ > Muhammed b. Cafer Ebû Muaviye > A'meş > Mücahîd > Abdullah b. Abbas > Rasûlullah.

¹³⁵ Cami ve medrese hakkında geniş bilgi için bkz: Mahmut Karakaş, *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim* (Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012). 102-106; Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 40-43.

¹³⁶ Bkz: Ekler, Resim 10.

¹³⁷ Tirmizî, “Menâkıb”, 20 (No. 3723).

¹³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 11/65 (No. 11090).

- Hâkim en-Nisâbü'rî > Ebû Bekr Muhammed b. Ali > Numan b. Harun > Ahmed b. Abdullah b. Yezîd > Abdurrezzâk b. Hemmâm > Süftan es-Sevrî > Abdullah b. Osman > Osman et-Teymî > Câbir b. Abdullah > Rasûlullah.¹³⁹

1.4.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Hz. Ali, Abdullah b. Abbas (v. 68/687) ve Câbir b. Abdullah gibi sahâbîler tarafından rivâyet edilmiştir. Tirmizî sadece “أنا دار الحكمة وعلي بابها” şeklinde rivâyet etmiştir. Taberânî ve Hâkim en-Nisâbü'rî ise “أنا مدينة العلم وعلي بابها” şeklinde rivâyet etmişlerdir. Hâkim rivâyet ettiği Abdullah b. Abbas hadisi için “sahih” değerlendirmesi yapmıştır. Fakat Buhârî ve Müslim’in eserlerine almadıklarını ve senedindeki “Hüseyin b. Fehm” adlı râvinin de “sika” olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰ Ukaylî (v. 322/934) ve İbn Cevzî (v. 597/1201) Abdullah b. Abbas hadisleri için “sahih” değerlendirmesi yapmışlardır.¹⁴¹ Zehebî (v. 748/1348), Abdullah b. Abbas isnâdındaki “Muhammed b. Yakub” “sika” değildir. Bu yüzden delil olarak kullanılmasının caiz olmadığını belirtmiştir.¹⁴² Mizzî (v. 742/1342) ve Heysemî, Abdullah b. Abbas isnâdındaki “Muhammed b. Abdürrahîm el-Herevî” için “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴³ Yahyâ b. Ma’in (v. 233/848) Abdullah b. Abbas hadislerinin tüm isnâdları için “aslî yoktur” şeklinde yorumlamıştır.¹⁴⁴ İbn Arabî (v. 638/1240) bu rivâyetin “batıl” olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Tirmizî eserinde zikrettiği hadisin “garip-münker” olduğunu ifade etmiş, bazıları bunu “Şüreyk’ten” rivâyet ettiklerini sika râvilerden hiç kimsenin ise bu hadisi “Şüreyk’ten” rivâyet etmediklerini ve bu konuda İbn Abbas’ın da rivâyetinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁶ İbn Asâkir (v. 571/1176) Abdullah b. Abbas hadisinin hem metninin hem de isnâdının “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷

¹³⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/127 (No. 4661, 4662, 4663).

¹⁴⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/127 (No. 4661).

¹⁴¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du’afâü’l-kebîr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1404/1984), 3/150; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman Ali el-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, thk. Nureddin Boyacılar (Riyad: Edvâu’s-Selef, 1418/1997), 2/114.

¹⁴² Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. ez-Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1417/1996), 1/247.

¹⁴³ Cemâlüddîn Ebü’l-Haccâc Yusuf el-Mizzî, *Tehzibu’l-kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1400/1980), 11/462; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 9/114.

¹⁴⁴ Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Ma’in, *Ma’rifetü’r-ricâl*, nşr. Muhammed Kâmil Kassar-Muhammed Mutî el-Hâfız (Dimeşk: y.y., 1405/1985), 6/99.

¹⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhyiddîn b. Ali el-Hâtemî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, nşr. Ali Muhammed b. el-Bicâvî (Kahire: y.y., 1377-1378/1957-1958), 3/86.

¹⁴⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 20 (No.3723).

¹⁴⁷ Ebü’l-Kâsım Ali b. Hasan b. Asâkir, *Târîhu Dimeşk* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1418/1997), 45/321.

Bu rivâyet Hz. Peygamber'in genel olarak ümmetini ilim öğrenmeye teşvik ettiği ayrıca Hz. Ali'nin ilim yönünden büyüklüğüne işaret etmektedir. Şehir ve kapı gibi tabirler birer teşbih olup her biri iltifata matuf şeylerdir. Bu rivâyet anlamı itibariyle ilim meclislerinde kullanılmaktadır.

Hz. Ali, ashâb-kirâm arasında Kur'ân, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgisiyle kendini kabul ettirmiş otorite sahibi bir sahâbîdir. Beş yaşından itibaren hicrete kadar Hz. Peygamber'in yanında yetişip büyümesi, onun damadı ve amcazadesi olması, Tebük seferi dışında bütün gazvelerde Hz. Peygamberle birlikte bulunması gibi önemli özellikleri sebebiyle Müslümanlar, Hz. Ali'ye büyük değer vermişlerdir. Hz. Ali'nin fazilet ve menkıbelerine dair rivâyetler diğer sahâbîler hakkında nakledilen rivâyetlerle kıyaslanamayacak kadar çoktur. Sahâbîler onunla ilgili Hz. Peygamber'den duydukları her sözü gördükleri her olayı tespit etmeye çalışmaları Hz. Ali ile ilgili rivâyetlerin daha da çoğalmasına sebep olmuştur. Bu durum bazı aşırı fırkaların Hz. Ali ile ilgili hadis uydurmalarına kadar gitmiştir. Bu fırkalar uydurdukları rivâyetleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya başlamaları üzerine Hz. Ali'nin ilmi ve bilgisi ile ilgili Hz. Ali'nin zâhir ilmin yanında bâtın ilmi de bildiğini söylemişlerdir. Hatta bu fırkalar daha da ileri giderek Hz. Ali dışında diğer sahâbîleri küfürle itham etmeye onları yok saymaya söyledikleri ile amel etmemeye başlamışlardır¹⁴⁸

1.4.2. 11. Hadis: “İlim Talep Etmek...”

طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة

“İlim talep etmek kadın erkek her Müslüman'a farzdır”

1.4.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulunun birinci katında bulunmaktasır.¹⁴⁹ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresiyle kayıt altına

¹⁴⁸ Seyit Avcı, “Ben İlmin Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır Hadisi Üzerine”, *Marîfe: Dini Araştırmalar Dergisi* 4/3(2014), 371.

¹⁴⁹ Bkz: Ekler, Resim 11.

alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Mâce > Hişam b. Ammar > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Şinzîr > Muhammed b. Sîrîn > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁵⁰
- Bezzâr > Hammad b. Seleme > Sabîr > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁵¹
- Ebû Ya'lâ > Süreyc > Ebû Hafs el-Ebhâr > Şamlı bir adam > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Ebû Ya'lâ > Muhammed b. Ebî Bekr > Abdüssamed > Ziyâd > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁵²
- Taberânî > Ahmed b. Bişr > Muhammed b. Mustafa > İsmail el-Hâşimî > el-Hakem b. Atiyye > Âsım > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Taberânî > Ebû Müslim > Mâlik b. Ziyâd > Hibbân b. Ali > Ziyâd b. Meymûn > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Taberânî > Ali b. Saîd > Hafs b. Ömer > Abdullah b. Abdülazîz > Eyyûb b. Âiz > İsmail b. Ebî Halid > Şa'bi > Abdullah b. Abbas > Rasûlullah.
- Taberânî > Musa b. Sehl > Hişam b. Abdülmelik > el-Muâfi > İsmail b. Ayyaş > Yunus b. Yezîd > ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Taberânî > Mu'az > Yahyâ b. Haşim > Mis'ar b. Kidâm > Atiyye > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Taberânî > Mikdâm > Saîd b. Îsâ ve Yahyâ b. Bükeyr > Mufaddal b. Fedâle > Ebû Urve > Ziyâd b. Ammar > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁵³

1.4.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Enes b. Mâlik (v. 93/711-12), Abdullah b. Abbas (v. 68/687-88) ve Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693-94) gibi sahâbîlerden yaygın olarak nakledilmiştir. Aclûnî (v. 1162/1749), Enes b. Mâlik hadisinin “sahih” olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴ Suyûtî'nin (v. 911/1505) söylediğine göre Nevevî'ye (v. 679/1277)bu hadis sorulduğunda “mana olarak sahih olsa da sened olarak zayıf” demiş; onun öğrencisi

¹⁵⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17(No. 224).

¹⁵¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 1/172 (No. 94).

¹⁵² Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 5/283(No. 2903); 7/96(No. 4035).

¹⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 2/289(No.2008); 3/57(No. 2462); 4/245(No. 4096); 7/195(No. 8381); 8/258(No. 8567); 8/347-378(No. 8833).

¹⁵⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 2/654.

Cemâlüddîn el-Mizzî (v. 742/1341) bu hadisin çeşitli tariklerden¹⁵⁵ rivâyet edilmek suretiyle “hasen” derecesine ulaşacağını ifade etmiştir. Suyûtî’de onun bu değerlendirmesini doğru bulmuş hatta hadisin “sahih li gayrih”¹⁵⁶ olduğunu söylemiş, onun 50 tarikini gördüğünü ve onları bir cüzde topladığını belirtmiştir. Suyûtî’nin son tahlilinde bu hadis hakkında hükmü “sahih” demek olmuştur.¹⁵⁷

Bu rivâyetle Hz. Peygamber ilim öğrenmede kadın-erkek ayrımı yapmaksızın her Müslüman’a farz olduğunu ve ilim yolunda sorumlu tutulduklarını belirtmektedir.

Rivâyetin metnine baktığımızda sonda yer alan “*و مسلمة*” “*ve her kadın Müslüman’a da farzdır*” ilavesi kaynaklarda bulunmaz. Esasen bulunmasına da gerek yoktur. Çünkü kanaatimizce “*على كل مسلم*” “*her Müslüman’a*” ifadesi zaten buna ihtiyaç bırakmamaktadır. Dolayısıyla bu ifade cinsiyet ayrımı gözetmeden kadın-erkek bütün Müslümanları içine almıştır. Tıplı Kur’ân-Kerim’deki “*Ey iman edenler*” ifadesinde olduğu gibi kadın-erkek bütün müminleri kapsadığına kuşku yoktur.¹⁵⁸

Hattâbî (v. 388/998) bu hadisle ilgili olarak şu rivâyeti nakleder: Fudayl b. İyaz (v. 187/803)’a, “*İlim aramak her Müslüman üzerine farzdır*” hadis-i şerifi sorulunca şöyle demiştir: “Yapılması üzerine farz olan her şeyin ilmini de öğrenmek farzdır. Şayet yapılması üzerine farz olmayan bir şey ise o zaman onun ilmini öğrenmek şart değildir.”¹⁵⁹

Allah-u Teâlâ bilgi sahibi olanların diğer insanlardan daha faziletli olduğunu Kur’ân-ı Kerim’de şöyle bildirmiştir: De ki, “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*

¹⁵⁵ Tarîk: Bir râviden gelen hadislerin genellikle kendisiyle nakledildiği râvi zinciri. Aydınî, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 308.

¹⁵⁶ Sahih li gayrih: Râvilerden birinin zabtının tam olmaması gibi bir eksikliği sebebiyle sahih olamayan ancak bu eksikliği sebebiyle başka bir rivâyetle giderilirse sahih derecesine çıkan hadis. Aydınî, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 270.

¹⁵⁷ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 2/325 (No. 5264).

¹⁵⁸ Tatlı, *Mimari Hadisleri*, 170.

¹⁵⁹ Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen* (Halep: y.y., 1352/1932), 4/185 (No. 1451).

Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”¹⁶⁰ “Bilen ve bilmeyenler iki zümrenin hali kör ve sağır ile gören ve işiten kimselerin hali gibidir. Bunların durumları hiç birbirine denk olur mu? Hiç düşünmez misiniz?”¹⁶¹

Kur'an ve sünnet ilimlerinden bir ilim veya genel manada, Allah için insanların faydasına olacak bir ilim öğrenmek için çaba gösteren ya da ilim yolunu tutan kimseyi Allah Teâlâ'nın cennete ulaştıracağına dair bir müjde vardır. *“Her kim ilim tahsili için yola koyulur ve her sebebe sarılırsa, Allah cennete giden yolu onun için kolaylaştırır.”¹⁶²*

1.4.3. 12. Hadis: “İlim Çin’de Bile Olsa...”

أطلبوا العلم ولو بالصين

“İlim Çin’de bile olsa arayıp bulunuz”

1.5.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulunun ikinci katında bulunmaktadır.¹⁶³ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Rabî’ b. Habib > Ebû Ubeyde > Câbir b. Zeyd > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁶⁴
- Beyhakî > Ebû Abdillâh Hâkim en-Nîsâbüri > Ebû Hasan Ali b. Muhammed > Muhammed b. Ali b. Affân > Ebû Saîd b. Ziyâd > Ca’fer b. Âmir > el-Hasan b. Atiyye > Ebû Âtike > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁶⁵

¹⁶⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: D. İ.B. Yay. , 2009), el-Zümer 39/9.

¹⁶¹ el-Hud 11/24.

¹⁶² Müslim, “Zikir”, 7028; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/325 (No. 8299); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 1/284 (No. 84).

¹⁶³ Bkz: Ekler. Resim 12.

¹⁶⁴ Rabî b. Habib, *el-Müsned*, 29(No. 13).

¹⁶⁵ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, 2/253(No. 1663).

1.4.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Enes b. Mâlik tarafından nakledilmiştir. Münâvî (v. 1031/1622) hadisin aslının olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁶ Irâkî (v. 806/1404) ise metin olarak şöhret bulmasına rağmen hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷ Elbânî (v. 1999), hadisin “mevzû” olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁸ Beyhakî (v. 458/1066), hadisin şöhret bulmasına karşın tüm isnâdlarının “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹ Bezzâr, (v. 292/905) rivâyetin râvilerinden “Ebû Âtike için tanınmayan bir ravi olduğunu belirtmiş olup rivâyetin aslının olmadığını” söylemiştir.¹⁷⁰ “Ebû Âtike için Aclûnî, “zayıf” bir râvi olduğunu söylemesine rağmen çeşitli târikleri nedeniyle rivâyetin “hasen” olabileceğine işaret etmiştir”.¹⁷¹ “Hasan b. Atiyye” için İbn Hacer (v. 852/1449), “zayıf” bir râvi olduğunu ve rivâyetlerinin “sahih” olmadığını belirtmiştir.¹⁷² Suyûtî, bu rivâyetin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁷³ İbn Cevzî (v. 597/1201) ise bu hadisin Hz. Peygamber’den “sahih” olarak nakledilmemiş olduğunu söylemiştir.¹⁷⁴

Bu rivâyetle Hz. Peygamber ilmin evrensel olduğunu ve faydalı bir ilmin veya bilginin bir kavmin ya da milletin malı olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaşadığı yer düşünüldüğünde “Çin” kavramı kullanılması bilginin veya ilmin ne kadar uzakta olursa olsun alınması ve onunla amel edilmesi gerektiğini teşvik etmiştir.

Bu rivâyetle ilmin çok değerli olduğu, onun için birçok cefaya katlanması gerektiğini uzun yollar aşılması gerekirse de buna sabredilmesi gerektiği söylenmektedir. Hadis âlimleri bıkmadan usanmadan tek bir hadis için şehirden şehre yolculuk yaparlardı. Ebû Kılâbe (v. 104/722) şöyle demiştir: “*Medine’de fazladan üç gün kaldım. Hâlbuki bütün ihtiyaçlarımı görmüştüm. Sadece (Medinelilerin*

¹⁶⁶ Abdurraûf Muhammed el-Münâvî, *Feyzü’l-kadîr fî şerhi’l-câmi’-s-sağîr* (Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, 1367/1947), 1/543.

¹⁶⁷ Zeynüddîn Ebû’l-Fadl el-İrâkî, *el-Muğnî* (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Halebî, 1358/1937), 1/8.

¹⁶⁸ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’d-daîfe*, 1/600-609 (No. 416).

¹⁶⁹ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, 2/253 (No. 1663).

¹⁷⁰ Bezzâr, *el-Müsneid*, 1/175 (No. 95).

¹⁷¹ Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 1/154 (No. 397).

¹⁷² İbn Hacer, *et-Tehzîbü’t-tehzîb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1404/1984), 1/162.

¹⁷³ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağîr* 1/72 (No. 1110).

¹⁷⁴ İbn Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 1/154.

gelmesini) bekledikleri bir adam, bir hadis rivâyet ediyormuş. Bu sebeple o gelinceye kadar kaldım ve ona (bu hadisi) sordum”¹⁷⁵

Bilgiye ulaşmak, âlim olmak bir emek işidir. İlim tahsili uğruna bilinçli ve kararlı bir şekilde yola koyulan ve bu yolda sıkıntıları göze alan kimseye Allah, cennetin yolunu kolaylaştırdığı gibi, ilmin önündeki engelleri de kaldırır. İlmin kaynağı olan Allah onu, kuşkusuz çalışana, talip olana bahşetmiştir. Hz. Peygamber “İlim ancak öğrenmekle elde edilir.”¹⁷⁶ buyurmuştur. İbn Abbâs da “kişi âlim olarak doğmaz” diyerek bu gerçeği dile getirmiştir.¹⁷⁷ Bilgilenme iki taraflı bir etkinliğin sonucudur. Bilgi verenin çabası kadar bilgiyi almak isteyen de çabası gereklidir.¹⁷⁸

1.4.4. 13. Hadis: “Hikmet Müminin Yitik Malıdır...”

الكلمة الحكمة ضالة المؤمن ، فحيث وجدها فهو أحق بها

“Hikmet müminin yitik malıdır, nerede bulursa onu alır”

1.4.4.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu girişinde bulunmaktadır.¹⁷⁹ Ayrıca Hatice Kübra Anadolu İmam Hatip Lisesi ikinci katında da bulunmaktadır. Her iki mekânda da rivâyet “hadis-i şerif” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Şeybe > Vekî’ > Mesudî > Ebû Bürde Âmir b. Ebî Musa.¹⁸⁰
- İbn Mâce > Abdurrahman b. Abdülvehhab > Abdullah b. Numeyr > İbrâhim b. Fadl > Saîd b. el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.¹⁸¹
- Tirmizî > Muhammed b. Ömer > Abdullah b. Numeyr > İbrâhim b. Fadl > Saîd b. el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.¹⁸²

¹⁷⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Câmi’li ahlâkı’r-râvî* (Riyad: y.y., 1404/1983), 2/226 (No. 1690).

¹⁷⁶ Buhârî, “İlim” 10 (No. 3163).

¹⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/284 (No. 26114).

¹⁷⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/378-379.

¹⁷⁹ Bkz: Ekler, Resim 13.

¹⁸⁰ İbn Şeybe, *el-Musannef*, 19/494 (No. 36831).

¹⁸¹ İbn Mâce, “Zühd”, 15 (No. 4196).

- Kudâî > Muhammed b. Dâvûd > Ebû Muhammed b. Abdülvehhab > Âdem b. Ebî İyyâs > Leys b. Saîd > Hişam b. Saîd > Zeyd b. Eslem > Rasûlullah.¹⁸³

1.4.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Ebû Bürde (v. 104/722), Ebû Hureyre (v. 58/678), Zeyd b. Eslem (v. 136/754) ve Vekî' b. el-Cerrâh (v. 197/812) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî (v. 279/892), rivâyet ettiği hadis hakkında “garib”¹⁸⁴ olduğunu söylemiştir. Ayrıca rivâyetin başka isnâdının olup olmadığını bilmediğini ve “İbrâhim b. Fadl” adlı râvinin de “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵ Ukaylî (v. 322/934), Tirmizî, İbn Mâce (v. 273/887) ve Kudâî (v. 454/1062) rivâyetlerinin “mürsel”¹⁸⁶ olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷ Sehâvî (v. 902/1497) ise sadece Kudâî'nin rivayeti için “mürsel” değerlendirmesi yapmıştır.¹⁸⁸ İbn Arabî (v. 638/1240), Hz. Peygamber'in bu rivâyeti “sahih” bir isnâd ile gelmediğini ve Tirmizî'nin rivâyetinin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu rivâyette ilim ve hikmet sahibi olmanın öneminden bahsetmiştir. Rivâyet hayatta nerede bir ilim ve hikmet görürsek onu almamız gerektiğine işaret etmektedir. Bu rivâyette teşvik vardır. Yani mümin hikmeti yitik malı gibi önemle aramalı ve bulduğu yerde herkesten fazla hak sahibi olmalıdır.

Yitik, “insanın kaybettiği şeyler” için kullanılan bir kavramdır. İnsan kaybettiği, yitirdiği şeylerin peşine düşer ve bulmak için elinden gelen her şeyi yapar. Esas olan ise insanın bu kaybettiği ve peşine düştüğü şeyin kendisine fayda sağlamasıdır.

Hikmet kelimesi ise, çok değişik anlamlara gelir. Hz. Peygamber bir anlam sınırı getirmediği için, hadiste geçen hikmetin, İslâm'a uygun olan bütün anlamları

¹⁸² Tirmizî, “İlim”, 19 (No. 2687).

¹⁸³ Kudâî, *Şihâbü'l-ahbâr* (Bağdat: y.y., 1327/1909), (No. 146).

¹⁸⁴ Garib Hadis: Metin veya yalnız isnâd yönünden tek kalmış yahut benzeri, başka raviler tarafından rivâyet edilmemiş hadise denilmiştir. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 114.

¹⁸⁵ Tirmizî, “İlim” 19 (No. 2687).

¹⁸⁶ Mürsel: Tabiûn neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadis. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 213.

¹⁸⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 1/151.

¹⁸⁸ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 1/191 (No. 415).

¹⁸⁹ İbn Arabî, *el-Avâsim mine'l-kavâsim* (Kahire: y.y., 1371/1951), 188; İbn Arabî, *Ârizatü'l-ahzevî* (Mısır: el-Matbaatü'l-Mısriyye, 1350/1930), 5/347.

içine aldığı söylenebilir. Kur’ân-ı Kerim’de “çok hayır”¹⁹⁰ diye nitelenen hikmet, on bir ayette “kitap” ile birlikte kullanılarak hikmetin, “ilahî kitaplar ve ya bu kitaplarda vahyedilen derin bilgiler” anlamını taşıdığı ifade edilir. Ayrıca hikmet, “insanı diğer canlılardan ayıran düşünme veya bilme gücünün meyvesidir.”¹⁹¹

İnsan için uğrunda yorulmaya, sıkıntı çekmeye, zorlu engellere katlanmaya değer en hayırlı gaye, ilim öğrenmektir. İlim yoluna adanmak, ilim uğrunda ortaya konulan iradî bir tavra işaret etmekte olup, gönüllü girilen bu yolla, gerekirse pek çok dünyavî ve nefsanî zevk ve menfaatten mahrum kalmayı, sıkıntı ve zorluklara göğüs germeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda sadece dini bilgiyi ulaştıran değil, insanlığa faydalı her türlü bilgi ve yönetime götüren yol değerlidir. “İlim” sıfatının tecellisi ile ortaya çıkan varlıklar bilgiye, bilene karşı şükran duyguları beslerler. Bilme niteliği insanla var olduğu için, bütün varlıklar, ona olan şükran duygularını onun bağışlanması için dua ederek gösterirler.¹⁹²

Kısacası, ilim, sonu olmayan bir yoldur. İlim, derya denizdir. İlim, kişinin yitik malı gibidir. Kişi yitirdiği malı nasıl ararsa ilmi de o şekilde aramalı, bulduğu zamanda ilim üzerinde hak sahibi olmalıdır.

1.4.5. 14. Hadis: “Her Şeyin Bir Yolu Var Cennetin...”

كل شيء له طريق، طريق الجنة هو العلم

“Her şeyin bir yolu var, cennetin yolu ilimdir”

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu giriş katında bulunmaktadır.¹⁹³ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet anlamı itibarıyla İslâmî ilkelere uygun gibi gözükse de biz muhtemel hadis kitaplarında bu söze rastlayamadık. Bu yüzden kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

¹⁹⁰ el-Bakara 2/269.

¹⁹¹ İlhan Kutluer, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/518-519.

¹⁹² Özaşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/375-376.

¹⁹³ Bkz: Ekler, Resim 14.

1.5. İman

1.5.1. 15. Hadis: “Kişi Kendi İçin İsteddiğini...”

قال عليه السلام لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه

“Kişi kendi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz”

1.5.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesindeki Eyüp Peygamber Camiinin¹⁹⁴ giriş kapı kitabesinde bulunmaktadır.¹⁹⁵ Rivâyet “Kâle aleyhi selâm” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup Arapça şeklinde yazılmıştır. Rivâyet birbirine yakın lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > Ubeydullah b. Muâz el-Anberî > Muâz b. Muâz b. Nasr b. Hisân > Şu’be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁹⁶
- Dârimî > Yezîd b. Hârûn > Şu’be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁹⁷
- Buhârî > Müsedded > Yahyâ > Şu’be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁹⁸
- Müslim > Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr > Muhammed b. Ca’fer > Şu’be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.¹⁹⁹
- İbn Mâce > Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr > Muhammed b. Ca’fer > Şu’be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁰⁰
- Tirmizî > Süveyd b. Nasr > Abdullah b. el-Mübarek > Şu’be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁰¹
- Nesâî > Mûsâ b. Abdurrahman > Ebû Üsâme > Hüseyin el-Muallim > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁰²

¹⁹⁴ Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Selami Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa* (Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012), 101-106.

¹⁹⁵ Bkz. Ekler, Resim 15.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 21/388(No. 13960).

¹⁹⁷ Dârimî, “Rikâk”, 29 (No.2782).

¹⁹⁸ Buhârî, “İmân”, 6 (No. 13).

¹⁹⁹ Müslim, “İmân”, 71.

²⁰⁰ İbn Mâce, “Sünnet”, 9 (No. 65).

²⁰¹ Tirmizî, “Sıfatu’l-kıyâme”, 59 (No. 2515).

²⁰² Nesâî, “İmân”, 19 (No. 5031).

- Ebû Ya'lâ > Ubeydullah b. Muâz el-Anberî > Muâz b. Muâz b. Nasr b. Hisân > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁰³
- Taberânî > Mûsâ b. Zekerîyyâ > Hâtîm b. Sâlim > İmrân b. Talîk > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁰⁴
- Beyhakî > Muhammed b. Abdullah el-Hâfız > Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. el-Hasan el-Esedî > İbrâhim b. Hüseyin el-Dîzîl > Âdem b. Ebî İyâs > Şu'be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Beyhakî > Muhammed b. Eyyûb > Müsedded > Yahyâ > Şu'be > Katâde > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁰⁵

1.5.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik (v. 93/711-12) tarafından nakledilmiştir. Taberânî (v. 360/971), Enes b. Mâlik hadisi hakkında “bu rivâyeti İmrân b. Talîk’ten Hâtîm b. Sâlim’den başkası rivâyet etmedi” demiştir.²⁰⁶ İbn Kattân (v. 628/1231), Enes b. Mâlik hadisleri için “sahih ve hasen” değerlendirmesi yapmıştır.²⁰⁷ Aynî (v. 855/1451) Enes b. Mâlik hadisi için “sahih” değerlendirmesi yapmıştır.²⁰⁸ Suyûtî (v. 911/1505), Enes b. Mâlik hadisi için “sahih” değerlendirmesi yapmıştır.²⁰⁹

Bu rivâyet müminler arasındaki kardeşlik duygularının ne kadar ileri seviyede bulunması gerektiğinin bir sembolüdür. Gerçek mümin kendi için arzu ettiği iyilik ve hayrı din kardeşi için de aynen arzu eder ve ona karşı hasetlik, çekememezlik duygusu içerisinde olmaz.

Rivâyette geçen “iman etmiş olmaz” ifadesini şarihler imanın olgunlaşmaması olarak açıklamışlardır. Bir başka ifadeyle böyle bir durumun Müslümana yakışmayacağını belirtmektedirler. Ayrıca rivâyette geçen “Mümin kardeşi” tahsisinin ve “kendisi için istediğini başkaları için isteme” kaydının

²⁰³ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 5/227(No. 2950).

²⁰⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-avsât*, 8/167(No. 8292).

²⁰⁵ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 5/143(No. 3210); 13/456(No. 10613).

²⁰⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-avsât*, 8/167 (No. 8292).

²⁰⁷ Ebû'l-Hasan Ali b.Muhammed el-Kattân, *Beyânü'l-vehm-ihâmi'l-vâkı'* (Riyad: Dârü't-Taybe, 1418/1997), 5/586.

²⁰⁸ Ebû Muhammed Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetü'l-kârî* (Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâs el-Arabî, ts.), 11/279.

²⁰⁹ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2/586(No. 9940).

bulunması Müslüman olmayanların hayrına bir şey istemeyeceğimiz anlamına gelmez. Mesela, onların hidayete erip doğru yolu bulmalarını dilememiz, onlar adına isteyeceğimiz en büyük hayırdır. Düşmanlık, zulüm ve haksızlık yapmadıkları sürece onlar için de iyilikler ve güzellikler dilemek Müslümanın geniş gönlüne bir yük getirmeyecektir.²¹⁰

Müminler bazen *bir binanın tuğlaları*,²¹¹ bazen bir *bedenin uzuvları*²¹² gibi niteleyen Hz. Peygamber, onları, birbirine destek veren, birbirinin dertleriyle dertlenen duyarlı bir toplum haline getirmeyi amaçlamıştır. Bencillik yerine başkalarını düşünmeyi, israf ve cimrilik yerine infak ve tasadduku, kabile asabiyeti yerine İslâm kardeşliği ve dayanışmasını ikame ederek karşılıklı sevgi, saygı ve yardımlaşmanın egemen olduğu bir ümmet oluşturmak istemiştir.²¹³ Kur'ân'ın ifadesiyle bu ümmet, *"Allah'a iman eden, birbirine iyiliği tavsiye eden, kötülükten sakındıran, insanlık için çıkarılmış bir ümmettir."*²¹⁴

Yaratılış itibariyle herkes kendi nefsinin sever, menfaatini düşünür, her sahada başkasından üstün olmayı arzular. Hatta başkasının mal ve servetini, güzelliğini, makamını kıskanır. Bu ise tefrikaya, fertlerin birbirine girmesine ve boğuşmalara yol açar. Bu sebeple İslâm dini, bir ana ve babadan gelen insanları birbirine yanaştırmak, kaynaştırmak ve bu tefrikaya son verip onları barış havası içinde yaşatmak, hepsini tek bir vücut haline getirmek ister. Tavsiye ettiği ilaçlar ile bencillik mikrobunu öldürmek ister. İmanı en üst derecesi kişinin kendi için arzu ettiği şeyi din kardeşi için de arzu etmektir.²¹⁵

Herkes kendi için arzu ettiği şeyi başkaları için de arzu edecek olursa, insanların birbirine zarar vermeleri şöyle dursun, yüce makamlara erişip Allah'ın rızasını kazanmak hususunda birbirleriyle yarış ederler. Birbirinin yardımına koşar, birbirlerini bağırlarına basarak aralarında mevcut bulunan manevi bağları kuvvetlendirirler. Böylece aralarındaki irtibat kesilmez. İşler belli bir düzen

²¹⁰ İsmail Hakkı Ünal, *40 Hadis 40 Yorum* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 57.

²¹¹ Buhârî, *Mezâlim*, 5 (No. 2446).

²¹² Buhârî, "Edeb" 27 (No. 6011); Müslim, "Birr", 6586.

²¹³ Ünal, *40 Hadis 40 Yorum*, 57.

²¹⁴ el-Âl-i İmrân 3/110.

²¹⁵ Halil Güneç, *İmam Nevevî 40 Hadis Tercüme ve Açıklama* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 52.

içerisinde devam edip gider. Bu suretle de beşeriyetin refahı tahakkuk eder. Saadet gülleri açılır, hayat da gerçek anlamıyla hayat olur.²¹⁶

1.5.2. 16. Hadis: “Sizden Kim Bir Münker Görürse...”

من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلساته فإن لم يستطع فبقلمه وذلك أضعف الإيمان

“Sizden kim bir münker(kötü bir şey)görürse, onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle, ona da gücü yetmezse kalbiyle düzeltsin. İşte bu imanın en zayıf/basit davranışdır.”

1.5.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu birinci katında bulunmaktadır.²¹⁷ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Şu’be > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²¹⁸
- Abdurrezzak b. Hemmâm > Süfyân es-Sevrî > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²¹⁹
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Muâviye > A’miş > İsmail b. Recâ > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Abdurrahman > Süfyân es-Sevrî > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Vekî’ > Muhammed b. el-Müsennâ > Muhammed b. Ca’fer > Şu’be > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ca’fer > Şu’be > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²⁰

²¹⁶ Günenç, 40 Hadis Tercüme ve Açıklama,53.

²¹⁷ Bkz: Ekler, Resim 16.

²¹⁸ Tayâlisî, el-Müsned, 3/649 (No. 2310).

²¹⁹ Abdurrezzak b. Hemmâm, el-Musannef, 3/285(No. 5649).

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/2294 (No. 11231); 5/2400 (No. 11636); 5/2412 (No. 11691); 5/2504 (No.12056).

- Müslim > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > Vekî' > Süfyân/Muhammed b. el-Müsennâ > Muhammed b. Ca'fer > Şu'be > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Müslim > Ebû Küreyb Muhammed b. el-Âlâ > Ebû Muâviye > A'meş > İsmail b. Recâ > Ebû Saîd/ Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²¹
- İbn Mâce > Ebû Küreyb Muhammed b. el-Âlâ > Ebû Muâviye > A'meş > İsmail b. Recâ > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²²
- Tirmizî > Bindâr > Abdullah b. Mehdî > Süfyân es-Sevrî > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²³
- Nesâî > Muhammed b. Beşşâr > Abdurrahman > Süfyân es-Sevrî > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Nesâî > Abdülhamîd b. Muhammed > Mahled > Mâlik > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²⁴
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Muâviye > A'meş > İsmail b. Recâ > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ebû Ya'lâ > Züheyr > Ebû Muâviye > A'meş > İsmail b. Recâ > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ebû Ya'lâ > Ebû Bekr > Ebû Numeyr > A'meş > İsmail b. Recâ > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²⁵
- İbn Hibbân > Abdullah b. Muhammed el-Erdî > İshâk b. İbrâhim ve Hennâd b. Serî > Ebû Muâviye > A'meş > İsmail b. Recâ > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²⁶
- Beyhakî > Ali b. Muhammed b. Abdillâh > Ebû Hasan > Ali b. Muhammed b. el-Mısırî > Abdullah b. Ebî Mervân > Süfyân es-Sevrî > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.

²²¹ Müslim, "İmân", 49 (1/50).

²²² İbn Mâce, "Fiten ve Melâhim", 5/145 (No. 4013).

²²³ Tirmizî, "Fiten ve Melâhim", 11 (No. 2172).

²²⁴ Nesâî, "İmân", 17 (No. 5023, 5024).

²²⁵ Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd*, 2/289 (No. 1009); 2/414 (No. 1203).

²²⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/541 (No. 307).

- Beyhakî > Ebû Abdullah > Ebû Abbâs Muhammed b. Yakûb > İbrâhim b. Mesrûk > Saîd b. Âmir > Şu'be > Kays b. Müslim > Tarık b. Şihâb > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.²²⁷

1.5.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693-94) tarafından nakledilmiştir. İbn Arabî (v. 638/1240), Ebû Saîd el-Hudrî hadisi için “sahih” değerlendirmesi yapmıştır.²²⁸ Tirmizî (v. 279/892), rivâyet ettiği hadis için “sahih-hasen” değerlendirmesi yapmıştır.²²⁹

Bu rivâyet kötülüğün düzeltilmesi hususundaki üç merhaleye işaret etmektedir ki, bu üç merhaleden biri ile kötülüğün düzeltilmesi Müslüman’ın bir görevidir. Aynı zamanda bu rivâyet bizim kötülükten sakınıp iyiliği emretme vazifesini yerine getirmemiz gerektiğini göstermektedir.

İslâmiyet üstün bir dindir. Uğrunda her şey feda edilir. Korunması için ne lazım gelirse yapmak her insanın vazifesidir. Malımızı, evladımızı, namusumuzu muhafaza etmek için tedbir aldığımız ve onları gözettiğimiz gibi mukaddes dinimizi de muhafaza etmek için tedbir almamız ve onu gözetmemiz lazımdır. Canımızdan daha ziyade sevdiğimiz Hz. Peygamber (s.a.v.) ebedi âleme intikal etmeden önce İslâm dinini Müslümanlara emanet bırakarak fani dünyaya veda etmiştir. Onun aziz emanetini ihmal edip ona sırt çevirmek en büyük hıyanettir. Kendi nefsimizi düşündüğümüz, kendimizi ateş ve mazur şeylerden korumak için çaba harcadığımız gibi, bir azası olduğumuz diğer Müslümanları da düşünmemiz, onları korumak için de çaba harcamamız gerekir. Onları iman ve ibadete çağırmak, hak ve hakikate yöneltmek, onları ebedi felakete sürükleyen günahlardan uzaklaştırmak üzerimize düşen büyük bir vazifedir.²³⁰

Hayatta iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt edecek bir kılavuz, söz ve davranışlarına rehber olacak bir kıstas isteyenler için dikkate değer bir öğüt vardır,

²²⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 6/94 (No. 1630); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, (No. 7153).

²²⁸ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/227.

²²⁹ Tirmizî, “Fiten ve Melâhim”, 11 (No. 2172).

²³⁰ Günenç, *40 Hadis Tercüme ve Açıklama*, 126-127.

Hız. Peygamber'in bu hadisinde. İyilik ve kötülüğü, vicdanda hissedilen derunî bir etkilenme ve duyarlılıkla tarif eder Hız. Peygamber. İnsan vicdanının hadiseleri idrak edip değerlendirecek şuur ve basirete sahip olduğunu hatırlatır. Ancak vicdan sadece davranışların iyi ya da kötü olduğunu tayin etmez; o ayrıca bir müeyyide kaynağı olarak ahlâkî yükümlülükleri yerine getirmeye zorlar insanı.²³¹

1.5.3. 17. Hadis: “Komşusu, Kötülüğünden Emin Olmayan...”

لا يؤمن من لا يؤمن جاره بوائقه

“Komşusu, kötülüğünden emin olmayan kimse iman etmiş olmaz”

1.5.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.²³² Rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet birbirine yakın lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Yunus > Ebû Dâvûd > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Şüreyh Huveylid b. Amr > Rasûlullah.²³³
- Ahmed b. Hanbel > İsmail b. Ömer > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Haccâc ve Revh > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Yezîd b. Hârûn > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²³⁴
- Buhârî > Hümejd b. Esved > Osmân b. Amr ve Ebû Bekr b. Ayyâş > Şuayb b. İshâk > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²³⁵
- Bezzâr > Osmân b. Amr > Ebû Dâvûd > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Şüreyh Huveylid b. Amr > Rasûlullah.²³⁶

²³¹ Özafşar, vd., *Hadislerle İslâm*, 5/454.

²³² Bkz: Ekler, Resim 17.

²³³ Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/676 (No. 1437).

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1651 (No. 7993); 7/3565 (No. 16634); 12/6588 (No. 27806).

²³⁵ Buhârî, “Edeb”, 29 (No. 6016).

²³⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/165 (No. 8518).

- Taberânî > Ebû Zür'â el-Dımeşkî > Âdem b. Ebî İyyâs > Mikdâm b. Ebû Dâvûd > Amr b. Hafs > Âsım b. Ali > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Şüreyh Huveylid b. Amr > Rasûlullah.²³⁷
- Hâkim en-Nisâbü'rî > Ebû Abbâs b. Muhammed > Bahr b. Nasr > İbn Vehb > İbn Ebî Zîb > Ebû Bekr b. İshâk > Ali b. Ziyâd > İsmail b. Ali > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²³⁸
- Beyhakî > Ebû Muhammed b. Yusûf > Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin > İbrâhim b. Hâris > Yahyâ b. Ebû Bekr > İbn Ebî Zîb > Saîd el-Makberî > Ebû Şüreyh Huveylid b. Amr > Rasûlullah.²³⁹

1.5.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Ebû Hureyre (v. 58/578) ve Ebû Şüreyh Huveylid b. Amr (v. 68/688) gibi sahâbîler tarafından nakledilmiştir. Suyûtî (v. 911/1505), Ebû Hureyre hadisi hakkında “hasen” yorumunu yapmıştır.²⁴⁰ Hâkim (v. 405/1014), rivâyet ettiği hadis hakkında “şeyhânın²⁴¹ şartına göre sahihtir” demiştir.²⁴² Heysemî (v. 807/1405), Ebû Hureyre hadisi hakkında “ricâlî²⁴³ sahihtir” demiştir.²⁴⁴

Bu rivâyette komşuya eziyetten sakınmaya, onlara kötü hareketlerden kaçınan kimsenin imanının kemale erdiğine, komşuya verilen zararın Allah’a isyana, onun da cehennem azabına götüreceğine işaret vardır.

Rivâyette geçen câr, “insanın civarında, yakınında olan demektir. Ayrıca haksızlığa uğrayan ve onu koruyan kimseyi” ifade eder. Kur’an-ı Kerîm’de, yakın komşu ve uzak komşu ifadeleri için kullanılır. “İman etmiş olmaz” ifadesi ise olgun, kâmil iman mertebesine ulaşamamış kimsedir. Yoksa ebedi cehennemde kalacak imansız kimse değildir.²⁴⁵

²³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 10/227 (No. 10553).

²³⁸ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/10 (No. 21).

²³⁹ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, (No. 9087).

²⁴⁰ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, (No. 7564).

²⁴¹ Şeyhân: Buhârî ve Müslim için kullanılan ifade. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 194.

²⁴² Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/10 (No. 21).

²⁴³ Ricâl: Hadis âlimleri, hadis râvileri, meşhur kimselerdir. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 253.

²⁴⁴ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 8/171.

²⁴⁵ Ahmet Önkâl, “Civâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 34-35.

Bu rivâyet temel hadis kitaplarında şu şekilde geçmektedir: “Mekke’nin fethi sırasında Benî Ka’b b. Huzâa kabilesinin sancaktarlarından biri olan Ebû Şüreyh Huveylid b. Amr’nın anlattığına göre, birlikte bulundukları bir sırada Hz.Peygamber art arda üç kez, *“Vallahi iman etmemiştir.”* der. Meraklanan sahâbîler, “Kim, yâ Resûlullah?” diye sorduklarında Hz. Peygamber, *“komşusunun, kendisine kötülük yapabileceği kaygısından kurtulamadığı kimse”* cevabını verir.”²⁴⁶

Komşularına kötülük yapabileceği kaygısı yaşatan bir kimsenin cennete giremeyeceğini dile getiren ve iyi bir komşuyu mutluluk kaynağı olarak gören Hz. Peygamber, komşuya yapılan eziyeti ise, şiddetle reddetmektedir.²⁴⁷ Nitekim bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Allah’a ve ahiret gününe iman eden ya hayır konuşsun ya da sussun! Allah’a ve ahiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin! Allah’a ve ahiret gününe iman eden misafirine ikram etsin!”*²⁴⁸

Komşu hakkındaki nebevî uyarılara kulak veren bir mümin, komşuya zarar verecek veya onu rahatsız edecek davranışlardan kesinlikle uzak duracak, kendisi için arzu ettiğini onun için de arzu edecek, kendisi için istemediğini onun için de istemeyecektir.²⁴⁹

²⁴⁶ Buhârî, “Edeb”, 29 (No. 6016).

²⁴⁷ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 4/339.

²⁴⁸ Buhârî, “Rikâk” 23 (No. 6475).

²⁴⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 4/342.

1.5.4. 18. Hadis: “ Kendisinde Şu Üç Şey Bulunan Kimsenin...”

ثلاث من كن فيه استوجب الثواب واستكمل الإيمان خلق يعيش به في الدنيا وورع يحجزه عن
محارم الله وحلم يرده عن جهل الجاهل

“Kendisinde şu üç şey bulunan kimsenin imanı kâmindir: Herkesle iyi geçinen güzel
ahlak, kendini haramlardan alıkoyan vera, cehlını örten hilm”

1.5.4.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.²⁵⁰ Rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Bezzâr > Muhammed b. Hasan > İbn el-Mütevekkîl > Abdullah b. Süleyman > İshâk > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.²⁵¹
- Taberânî > Abdülvehhâb b. Revâhâ > Hasan b. Hüseyin > Ca’fer b. Muhammed > Muhammed b. Ali el- Hüseyin > Hüseyin b. Ali > Ali b. Ebû Talîb > Rasûlullah.
- Taberânî > Abdülvehhâb b. Revâhâ > Hasan b. Hüseyin > Ca’fer b. Muhammed > Muhammed b. Ali el- Hüseyin > Hüseyin b. Ali > Ali b. Ebû Talîb > Rasûlullah.²⁵²

1.5.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Enes b. Mâlik ve Ali b. Ebû Talîb (v. 40/661) gibi sahâbîler tarafından nakledilmiştir. Bezzâr (v. 292/905), rivâyet ettiği hadis hakkında “Enes b. Mâlik peygamberimizden bu hadisi rivâyet etmiştir ve bu tarîk dışında başka bir tarîk bilmiyorum” demiştir.²⁵³ Münzirî (v. 656/1258), Bezzâr’ın yapmış olduğu rivâyet için “hasen” demiştir. ²⁵⁴ Heysemî, “Bezzâr rivâyetinden başka bir rivâyet

²⁵⁰ Bkz: Ekler, Resim 18.

²⁵¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/88 (No. 6443).

²⁵² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-avsât*, 5/120 (No. 4848); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-sağır*, thk. Ebû Muhammed Mahmud Şekûr (Beyrut: Mektebetü’l-İslamiyye, 1405/1985), 2/21 (No. 706).

²⁵³ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/88 (No. 6443).

²⁵⁴ Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, 3/24.

bilmiyorum” demiştir. Ayrıca Heysemî, Bezzâr rivâyetindeki Abdullah b. Süleyman için “Abdullah b. Süleyman mutâbi²⁵⁵ olmayan hadisler rivâyet etmiştir” dedi.²⁵⁶

Bu rivâyet olgun, kâmil iman mertebesine ulaşmak için güzel ahlak, haramlardan alıkoyan Allah korkusu ve cahillerle konuşurken ölçülü davranmak gibi üç özelliğin bulunması gerektiğine işaret etmektedir.

Rivâyette geçen vera kavramı “haramlardan kaçınmak, sakıncalı şeylerden uzak durmak diğer bir deyişle takva sahibi olmak” anlamına gelmektedir.²⁵⁷ Hilm “akıllı, kültürlü olmayı, beşeri münasebetlerde hoşgörülü, bağışlayıcı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlakî erdemdir.”²⁵⁸ Güzel ahlâk ise, “insanoğlunun bu dünyada da ahirette de sahip olduğu en güzel erdemdir.” Hz. Peygamber güzel ahlakla ilgili olarak “*Kıyamet günü müminin mizanında güzel ahlâktan daha ağır bir şey yoktur*” buyurmuştur.²⁵⁹

Dinimiz İslâm, güzel ahlaklı olmayı, haramlardan uzak durmayı ve cahil insanlara karşı ölçülü davranmayı emretmiştir. Bu üç hasleti bulunduran insanların da kâmil iman mertebesine ulaşacağını bildirmiştir. İnsan ne kadar dindar olursa olsun bu üç hasletten biri eksik ise imanımız tam olmaz. İmanımızın tam olması için en güzel örnek olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yolundan gitmek, rivâyetlerini hayatımızda uygulamak ve o hadislerle yolumuzu çizmek gerekmektedir. Bu üç hasleti bir arada bulunduran kişi hem ailesine hem kendisine hem de çevresine faydalı olur.

²⁵⁵ Mutâbi: Bir hadisin metin bakımından benzeri olan ve en azından sahâbe râvisi aynı olmak kaydıyla, başka bir senedde rivâyet edilen hadis. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 230.

²⁵⁶ Heysemî, *Mecmau’z-zevaîd*, 1/62(No. 298).

²⁵⁷ Süleyman Uludağ, “Vera”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 49-50.

²⁵⁸ Mustafa Çağrı, “Hilim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 33-36.

²⁵⁹ Tirmizî, “Birr”, 62 (No. 2002).

1.6. İyilik, Edep ve Güzel Ahlak

1.6.1. 19. Hadis: “Din Nasihattir.”

قال النبي عليه السلام الدين النصيحة

“Din nasihattir”

1.6.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Ulu Camiinin²⁶⁰ vaaz kürsüsünde bulunmaktadır.²⁶¹ Rivâyet “Kâle nebiyyu aleyhi selam” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup Arapça şeklinde yazılmıştır. Rivâyet birbirine yakın lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Humeydî > Süfyân b. Uyeyne > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁶²
- İbn Ca’d > Ali > Züheyr > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁶³
- İbn Ebî Şeybe > Ebû Nuaym > Süfyân b. Uyeyne > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁶⁴
- Ahmed b. Hanbel > Safvan b. Îsâ > Muhammed b. Aclân > el-Ka’kâ’ b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Zeyd b. Hubâb > Abdurrahman b. Sevbân > Amr b. Dînâr > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.²⁶⁵
- Dârimî > Ca’fer b. Avn > Hişâm b. Sa’d > Zeyd b. Eslem ve Nâfi’ > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.²⁶⁶
- Buhârî > Müsedded > Yahyâ > İsmail > Kays b. Ebî Hâzım > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.²⁶⁷

²⁶⁰ Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 26-32.

²⁶¹ Bkz: Ekler, Resim 19.

²⁶² Humeydî, *el-Müsned*, 2/85(No. 859).

²⁶³ Ali b. el-Ca’d b. Ubeyd el-Bağdâdî, *Müsnedü İbnü’l-Ca’d*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü’n-Nâdir, 1410/1990), 1/392(No. 2681).

²⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/320(No. 820).

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/135(No. 3281); 5/318(No. 3281).

²⁶⁶ Dârimî, “Rikâk”, 41 (No.2796).

²⁶⁷ Buhârî, “Îmân”, 40(No. 57).

- Müslim > Muhammed b. Abbâs el-Mekkî > Süfyân b. Uyeyne > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁶⁸
- Ebû Dâvûd > Ahmed b. Yunus > Züheyr b. Muâviye > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁶⁹
- Tirmizî > Muhammed b. Beşşâr > Safvan b. Îsâ > Muhammed b. Aclân > el-Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁷⁰
- Bezzâr > Muhammed b. Beşşâr > Safvan b. Îsâ > Muhammed b. Aclân > el-Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁷¹
- Nesâî > Yakûb b. İbrâhim > Abdurrahman > Süfyân b. Uyeyne > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁷²
- Ebû Ya'lâ > Mansûr b. Ebî Müzâhim > İsmail b. Ayyâş > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁷³
- Rûyânî > Amr b. Ali > Muhammed b. Mehdî > Süfyân b. Uyeyne > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁷⁴
- İbn Hibbân > el-Hasan b. Süfyân > Muhammed b. Rumh > el-Leys b. Sa'd > Yahyâ b. Saîd el-Ensârî > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁷⁵
- Taberânî > Ali b. Mübarek es-San'ânî > İsmail b. Ebî Üveys > Süleyman b. Bilâl > Muhammed b. Aclân > el-Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁷⁶
- Kudâî > Ebû Muhammed et-Tücîbî > Ebû Saîd el-A'râbî > Abdullah b. Eyyûb > Süfyân b. Uyeyne > Süheyl b. Ebî Salih > Atâ b. Yezîd > Temîm ed-Dârî > Rasûlullah.²⁷⁷
- Beyhakî > Ebû Tâhir Muhammed b. Mihneş > Hâcib b. Ahmed et-Tûsî > Abdurrahîm b. Münîb > Cerîr b. Münîb > Cerîr b. Abdilhamîd > Süheyl b. Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁷⁸

²⁶⁸ Müslim, "İmân", 95 (1/53).

²⁶⁹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 66 (No. 4944).

²⁷⁰ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 17 (No. 1926).

²⁷¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/359 (No. 8935).

²⁷² Nesâî, "Biat", 31 (No. 4208).

²⁷³ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 13/100 (No. 7164).

²⁷⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1996), 2/486 (No. 1511).

²⁷⁵ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 10/435 (No. 4574).

²⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 4/122 (No. 4574).

²⁷⁷ Kudâî, *Müsnedu's-şihâb*, 1/44 (No. 17).

- İbn Asâkir > Abdullah b. Ali Sehl b. Abbâs > Ebû Bekr Muhammed b. İsmail Ebû Ya'lâ Hamza b. Abdülazîz > Süfyân b. Muhammed el-Cevherî > Ahmed b. Hâzım > Ca'fer b. Avn > Hişâm b. Sa'd > Zeyd b. Eslem ve Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.²⁷⁹

1.6.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Ebû Hureyre (v. 58/678), Abdullah b. Ömer (v. 73/693), Cerîr b. Abdullah (v. 51/671), Abdullah b. Abbâs (v. 68/678-79) ve Temîm ed-Dârî (v. 40/661) gibi sahâbîler tarafından nakledilmiştir. Ebû Dâvûd (v. 275/889), rivâyet ettiği hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Tirmizî (v. 279/892) ise rivâyet ettiği hadisin “hasen-sahih” olduğunu ifade etmiştir.²⁸¹ Taberânî (v. 360/971), yapmış olduğu rivâyet için “ bu hadisi İsmail b. Üveys'den İbn Aclân ve Süleyman b. Bilâl 'den başkası rivâyet etmemiştir” şeklinde bir görüş belirtmiştir.²⁸² Heysemî (v. 807/1405), Ebû Ya'lâ (v. 307/919) rivâyeti hakkında “ricâlinin sahih” olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Heysemî, Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) rivâyeti için “senesinde bulunan Amr b. Dînâr ile Abdullah b. Abbâs arasında bir râvinin düştüğünü ve Abdurrahman b. Sevbân'ın da zayıf ve münker hadis rivâyet ettiğini” söylemiştir.²⁸³ Beğavî (v. 516/1122) ve Suyûtî, Abdullah b. Ömer hadisi için “sahih” hükmünü vermişlerdir.²⁸⁴ İbn Asâkir (v. 571/1176), rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen-sahih” demiştir.²⁸⁵

Bu rivâyet dinimizin samimiyet, nasihat olduğunu ifade etmektedir. Genelde bu rivâyet vaaz kürsülerinde yer almaktadır ve bu şekilde insanlara dinimizin samimiyet dini olduğu irşad edilmektedir. Rivâyetin aslı kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) ﷺ قال: *“قال النبي عليه السلام الدين النصيحة قلنا لمن؟ قال: لله. ولكتابه ولرسوه ولأئمة المسلمين وعامتهم”* “Din nasihattir. Kim için dedik. Buyurdu ki:

²⁷⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 8/163 (No. 16754).

²⁷⁹ İbn Asâkir, *el-Mu'cemu's-şuyûh*, 1/470 (No. 568).

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 66 (No. 4944).

²⁸¹ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 17 (No. 1926).

²⁸² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 4/122 (No. 4574).

²⁸³ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 1/87.

²⁸⁴ Ebû Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ el-Beğavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Züheyr eş-Şâviş-Şuayb el-Arnâut (Beyrut: y.y. , 1403/1983), 13/193 (No. 3514); Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2/262 (No. 4302).

²⁸⁵ İbn Asâkir, *el-Mu'cemu's-şuyûh*, 1/470 (No. 568).

*Allah için, kitabı için, peygamberi için, Müslümanların emirleri için ve bütün Müslümanlar için” buyurmuştur.*²⁸⁶

Din, sanıldığı gibi yalnız kelime-i tevhidi getirip namaz kılmak, senede bir ay oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermekten ibaret değildir. Din nasihattir. Yani kalpteki fenalığı atıp oraya iyiliği yerleştirmektir. Samimi olarak insana hak yolunu göstermektir.

Rivâyetin bütününe baktığımızda nasihatın yani samimiyetin kimlere karşı olacağı bildirilmiştir. Birincisi “Allah için nasihat” tir. Allah’a iman ederek O’nu noksan sıfatlarından tenzih edip kemâl sıfatlarıyla hakkıyla bilmektir. Emirlerine “evet” yasaklarına “hayır” demektir. İkincisi “Allah’ın kitabı için nasihat” tir. Kitabına inanıp içindeki emirlerine göre hareket etmek, onu bütün beşeriyete duyurmak ve koyduğu esasları muhafaza edip onu insanlıktan uzaklaşmış bozgunculardan korumaktır. Mukaddes kitabımız Kur’ân-ı Kerîm, Cenab-ı Allah’ın bize bırakmış olduğu büyük bir emanettir. Bu emaneti muhafaza edip, hakkını vermek insanlara borçtur. Üçüncüsü “Allah’ın rasûlü için nasihat” tir. Hz. Peygamber’e iman ederek sünnetini muhafaza edip yaşatmak. Onun kurtuluş gemisinde yer almak, Allah’ın emirlerini hakkıyla yerine getirmektir. Hz. Peygamber’in en büyük gayesi, Allah’ın rızasını kazanmak, Allah’a ibadet edip en doğru ve hayırlı yol olan tevhit akidesini göstermekti. Bunun için Hz. Peygamber’e inanıp onun yoluna giren kimse onun büyük gayesine göre istikamet almış demektir. Dördüncüsü “Müslüman idareciler için nasihat” tir. Onları ikaz edip hak ve doğru yolu göstermek, nizam ve asayışı korumak hususunda onlara yardımcı olmaktır. Beşincisi “ bütün Müslümanlar için nasihat” tir. Onlara irşad edip menfaatleri için çalışmak, dertleriyle dertlenip kendi nefsimiz için ne arzu ediyorsak onlar için de aynı şeyi arzulamak, yaşlılara hürmet etmek, küçüklere şefkat göstermektir. İman ve Kur’ân gözüyle bakacak olursak, en mühim ve en büyük vazife insanları delalet ve ilhaddan kurtarıp onları imanın nuruna kavuşturmak, hidayetlerine vesile olmaktır.²⁸⁷

Dini tebliğ etmede vaaz, irşad ve nasihatlerin önemi oldukça büyüktür. Fakat bu hadis çerçevesinde düşündüğümüzde dinin tamamı değildir. Vaaz, öğüt ve

²⁸⁶ Müslim, “İmân”, 95 (1/53).

²⁸⁷ Günenç, 40 Hadis Tercüme ve Açıklama, 32-36.

tavsiyeler dini anlatmada birer araç konumundadır. Kısacası, camilerin vaaz kürsülerinde bulunan bu hadisin Hz. Peygamber'in söylediği ve kastettiği anlam dışında başka bir şekilde anlaşılması doğru değildir. Dolayısıyla bu rivâyetin Türkçe anlamları ile verilmesi ve doğru bir şekilde izah edilmesi gerekmektedir.²⁸⁸

1.6.2. 20. Hadis: “Güzel Söz Sadakadır.”

الكلمة الطيبة صدقة

“Güzel söz sadakadır”

1.6.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.²⁸⁹ Rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > İbrâhim > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Yahyâ b. Âdem > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁹⁰
- Buhârî > Ebû Velîd > Şu'be b. Haccâc > Amr > Heyseme > Adî b. Hâtim > Rasûlullah.²⁹¹
- Bezzâr > Ahmed b. Mansûr > Abdurrezzak b. Hemmâm > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁹²
- İbn Huzeyme > Ebû Tâhir > Ebû Bekr > el-Hüseyin el-Hasan > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Huzeyme > Ebû Tâhir > Ebû Bekr > el-Hüseyin el-Hasan > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Huzeyme > Yahyâ b. Âdem > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁹³

²⁸⁸ Özdoğan, *Kahramanmaraş Merkez İlçeleri Mimari Eserlerde Kullanılan Hadisler*, 128.

²⁸⁹ Bkz: Ekler, Resim 20.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1708 (No. 8226); 2/1863 (No. 8991).

²⁹¹ Buhârî, “Edeb”, 34 (No. 6023).

²⁹² Bezzâr, *el-Müsned*, 16/233 (No. 9395).

²⁹³ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 3/25-27 (No. 1494. 1485, 1496).

- İbn Hibbân > Ebû Ya'lâ > Abdullah b. Muhammed b. Esma > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁹⁴
- Beyhakî > Ebû Hasan Muhammed b. Hüseyin > Abdullah b. Muhammed b. el-Hasan > Muhammed b. Yahyâ > Muhammed b. Mehdî > İbn Mübarek > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.²⁹⁵

1.6.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Adî b. Hâtim (v. 67/686) ve Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir. Bezzâr ve İbn Huzeyme rivâyetlerinin devamında **”ومشييك الى المسجد صدقة”** *“mescide giderken attığın her adım da sadakadır”* lafzı vardır. Fakat diğer rivâyetlerde bu lafız bulunmamaktadır. İbn Hibbân (v. 354/965), rivâyet ettiği hadis hakkında *“sahih”* demiştir.²⁹⁶

Bu rivâyet güzel sözün sadaka olduğunu belirtmiştir. İnsanlara karşı güzel söz söylemek, tebessüm etmek sadaka olarak değerlendirilir. Bu şekilde yapılan davranış Hz. Peygamber'in bir sünnetidir.

Sadaka, *“Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ihtiyaç sahiplerine yapılan gönülle veya dinen zorunlu maddî yardımları, bu çerçevede verilen para ve eşyayı ifade eder.”* Sadaka kavramı genel de maddi yardımları içeren bir kavram gibi gözükse de maddi imkânı olmayanlar için de tebessüm etmenin, güzel söz söylemenin, mescide giderken attığımız her adımın da sadaka olarak kabul edildiğini ve aynı sevabın kazanıldığını Hz. Peygamber müjdelemiştir.²⁹⁷ Bir rivâyette Hz. Peygamber: *“İnsanların her bir eklemi için her gün bir sadaka vermesi gerekir. İki kişi arasında adaletle hükmetmen sadakadır. Bineğine binmek isteyene yardım etmen yahut yükünü bineğine bindirmen sadakadır. Güzel söz sadakadır. Namaz için mescide gittiğin her adım sadakadır. Gelip geçenlere eziyet veren şeyleri yoldan kaldırman sadakadır”* buyurmuştur.²⁹⁸

²⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/219 (No. 472).

²⁹⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/229 (No. 5956).

²⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/219 (No. 472).

²⁹⁷ Ali Duman, *“Sadaka”*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 383-384.

²⁹⁸ Buhârî, *“Cihâd”*, 72 (No. 2989); Müslim, *“Zekât”*, 1009 (3/83).

Sıdk (doğruluk), sadakat (özden bağlılık, samimiyet) sadık (dürüst ve samimi olan kişi) kelimeleri ile ortak kökten gelen sadaka bu anlamları ifade edebilecek bütün davranışları kapsar. Meselâ, ibadet niyetiyle sadaka veren kimse rabbine karşı, malından veren varlıklı kişi muhtaçlara karşı, evinin ihtiyaçlarını karşılayan çocuklarına karşı, yardımsever, ihtiyaç sahiplerine karşı sadakatini, samimiyetini, iyi niyetli olduğunu göstermektedir.²⁹⁹

Sadaka hem dünyada hem de âhirette en değerli mükâfat olan Rabbimizin rızasını kazanmaya vesile olduğu gibi, insanoğlunun ahlâken gelişimini de sağlar. En kötü hastalıklardan biri olan cimriliği ve dünya malına düşkünlüğü yenmek onunla mümkündür. *“Malım, malım! diye hayıflanıp duran kimse unutmamalıdır ki insanı bu dünyada yiyip tükettiği giyip eskittiği ve sadaka verip önceden ahirete gönderdiği dışında hiçbir kârı yoktur.”*³⁰⁰ İhtiyaç sahibine yapılan yardım dışında her türlü iyi söz ve davranışı da kapsayan sadaka, dayanışma ve yardım duygularını pekiştirerek insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlar.³⁰¹

Kısacası, sadaka vermek isteyen kimse için birçok yol vardır. Bunlardan biri de *“güzel söz söylemek”* tir. Bu şekilde sadakaya her Müslüman’ın yapabileceği bütün güzel söz ve davranışları kuşatacak bir anlam yüklenmiştir. Geniş bir uygulama alanı bulan sadakalar ahiret yurdu için de önemli bir hazırlıktır.

1.6.3. 21. Hadis: “Ben Ancak Güzel Ahlâkı...”

بعثت لأتمم حسن الاخلاق

“Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”

1.6.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.³⁰² Rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

²⁹⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/487.

³⁰⁰ Müslim, “Zühd” , 7420.

³⁰¹ Elif Erdem vd., *Hikmetin 40 Kapısı 40 Hadis 40 Yorum* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 119.

³⁰² Bkz: Ekler, Resim 21.

- Mâlik b. Enes > Yahyâ b. Saîd > Saîd b. Müseyyeb > Rasûlullah.³⁰³
- Ahmed b. Hanbel > Saîd b. Mensûr > Abdülazîz b. Muhammed > Muhammed b. Aclân > Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁰⁴
- İbn Ebî Şeybe > Muâviye b. Hişâm > Hişâm b. Saîd > Zeyd b. Eslem > Rasûlullah.³⁰⁵
- Bezzâr > Muhammed b. Rızkullâh el-Külvâzî > Saîd b. Mensûr > Abdülazîz b. Muhammed > Muhammed b. Aclân > Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁰⁶
- Tahâvî > Saîd b. Mensûr > Abdülazîz b. Muhammed > Muhammed b. Aclân > Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁰⁷
- Taberânî > Muhammed b. Amr > Salih b. Beşîr > Ömer b. İbrâhim el-Kureysî > Yusuf b. Muhammed > Cabîr b. Abdullah > Rasûlullah.³⁰⁸
- Hâkim en-Nisâbü'rî > İbrâhim b. Muhammed b. Fadl > İbrâhim b. el-Münzirî > Abdülazîz b. Muhammed > Muhammed b. Aclân > Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁰⁹
- Beyhakî > Ebû Muhammed b. Yusuf el-İsbehânî > Ebû Saîd el Arâbî > Ebû Bekr Muhammed b. Ubeyd > Saîd b. Mensûr > Abdülazîz b. Muhammed > Muhammed b. Aclân > Ka'kâ' b. Hâkim > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³¹⁰
- İbn Hacer > Ahmed b. Menî ve Harîs > Yezîd b. Hârûn > Abdurrahman > Abdullah b. Huseyn > Şehr b. Hevşeb > Abdurrahman b. Ebû Bekr > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.³¹¹

1.6.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Ebû Hureyre, Zeyd b. Eslem (v. 136/754), Cabîr b. Abdullah (v. 78/697), Muâz b. Cebel (v. 17/638) ve Saîd b. Müseyyeb (v. 94/713) tarafından nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Tahâvî (v. 321/933) ve İbn Ebî Şeybe

³⁰³ Mâlik b. Enes, "Hüsnü'l-hulk", 3357 (5/1329).

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1879 (No. 9074).

³⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 16/498 (No. 32433).

³⁰⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/364 (No. 8954).

³⁰⁷ Ebû Ca'fer Muhammed el-Misrî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, nşr. Şuayb Arnâut (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1987), 11/262 (No. 4432).

³⁰⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 7/74 (No. 6895).

³⁰⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/613 (No. 4244).

³¹⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 10/191 (No. 20839).

³¹¹ İbn Hacer, *Metâlibu'l-âliye*, 11/450 (No. 2578).

(v. 235/849) rivâyetlerinde “**صالح الأخلاق**” lafzı bulunmaktadır. Fakat diğer rivâyetlerde “**مكارم الأخلاق**” lafzı bulunmaktadır. Taberânî (v. 360/971), rivâyet ettiği hadis hakkında “bu hadisi Yusuf b. Muhammed’den sadece Ömer b. İbrâhim el-Kureyşî rivâyet etti” demiştir. Yine Taberânî, “Salih b. Beşîr’in de rivâyetinde tek kaldığını” belirtmiştir.³¹² İbn Recep (v. 795/1393), “Mâlik b. Enes de bu rivâyeti “*el-Muvatta*” adlı eserinde “**صالح الأخلاق**” lafzı ile rivâyet ettiğini” söylemiştir.³¹³ Heysemî, “Ahmed b. Hanbel rivâyetinin râvilerinin sika olduğunu belirtirken Bezzâr rivâyetinin ravilerinden “Muhammed b. Rızkullâh el-Kûlvâzî” dışındaki diğer râvilerin sika olduğunu” belirtmiştir.³¹⁴ Sehâvî (v. 902/1497) ve Aclunî (v. 1162/1749) ise Taberânî rivâyeti için “bu rivâyetin manası sahihtir. Fakat senedindeki Ömer b. İbrâhim zayıf bir râvidir” demiştir.³¹⁵

Bu rivâyet Hz. Peygamber’in güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini belirterek güzel ahlâkın önemine işaret etmiştir. Güzel ahlâkın Hz. Peygamber ve İslâm ile en güzel hale geldiğini ve günümüze kadar da Hz. Peygamberle güzel ahlâkın tamama erdiği mesajı verilmek istenmektedir.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’i tanıtırken “*şüphesiz sen yüce bir ahlâka sahipsin*” buyurmuştur.³¹⁶ Çünkü onu en iyi tanımlayacak ifade budur. O, bu ahlâkıyla “*Muhammedü’l-emin*” olmuş ve bu ahlâkıyla “*âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.*”³¹⁷ O, bu ahlâkıyla insanları etrafına toplayabilmiş, kısa sürede pek çok insanın kalbini İslâm’a ısındırmıştır. O, bu ahlâkı sayesinde kin gütmemiş, düşmanlarını bile affetmiştir. Çünkü O diğer peygamberlerinde talim ede geldikleri “*ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderilmiştir.*”³¹⁸

Enes b. Mâlik’in ifade ettiği üzere, *Hz. Peygamber ahlâk bakımından insanların en güzeliydi.*³¹⁹ Bununla birlikte Hz. Peygamber ahlâkını daha da güzelleştirmeye gayret ederek kötü ahlâktan Allah’a sığınmış. O’nun namaza

³¹² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-avsât*, 7/74 (No. 6895).

³¹³ Ebu’l-Ferec Abdurrahman Ahmed b. Recep b. Hanbelî, *Letâ’ifu’l-me’ârif* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), 305.

³¹⁴ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 9/15 (No. 14188).

³¹⁵ Sehâvî, *el-Makâsıdu’l-hasene*, 1/146 (No. 300); Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 1/240.

³¹⁶ el-Kalem 68/4.

³¹⁷ el-Enbiyâ 21/107.

³¹⁸ Ünal, *40 Hadis 40 Yorum*, 28.

³¹⁹ Buhârî, “Edeb”, 112 (No. 6203).

kalktığında yaptığı dua da bu amacı gerçekleştirmeye yönelikti:³²⁰ “...(Allah’ım! Beni güzel ahlâka eriştir. Senden başka güzel ahlâka eriştirecek yoktur. Kötü ahlâkı benden uzaklaştır. Senden başka kötü ahlâkı benden uzaklaştıracak yoktur.”³²¹

Güzel ahlâklı olmak ancak İslâm’ın kabul edilmesi ve yaşanması ile mümkün olur. Güzel ahlâk şirke düşmemek, şerre düşmemek, şehvete kapılmamak, hoşgörülü olmak, yardımsever olmak, insanlara saygılı olmak gibi değerlerden oluşur.

1.6.4. 22. Hadis: “Kim Hayra Vesile Olursa...”

من دل على خير فله مثل أجر فاعله

“Kim hayra vesile olursa ona, hayrı işleyeninki kadar sevap vardır”

1.6.4.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.³²² Rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > İbn Numeyr > A’miş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes’ûd el-Ensârî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Muâviye > A’miş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes’ûd el-Ensârî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ca’fer > Şu’be b. Haccâc > Süleyman > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes’ûd el-Ensârî > Rasûlullah.³²³
- Müslim > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Ebû Küreyb ve İbn Ebî Ömer > Ebû Muâviye > A’miş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes’ûd el-Ensârî > Rasûlullah.³²⁴
- Ebû Dâvûd > Muhammed b. Kesîr > Süfyân es-Sevrî > A’miş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes’ûd el-Ensârî > Rasûlullah.³²⁵

³²⁰ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/16.

³²¹ Müslim, “Müsâfirîn”, 1812.

³²² Bkz: Ekler, Resim 22.

³²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/37900(No. 17359); 10/5256-5258 (No. 22770, 22783).

³²⁴ Müslim, “İmâre”, 1893 (6/41).

³²⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123 (No. 5129).

- Tirmizî > Nasr b. Abdullah el-Kûfî > Ahmed b. Beşîr > Şebîb b. Bişr > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³²⁶
- Bezzâr > İbrâhim b. Abdullah b. Muhammed Ebû Şeybe el-Kûfî > Bekr b. Abdurrahman > Îsâ b. el-Muhtâr > İbn Ebî Leylâ > Fudayl b. Amr > Ebî Vâil > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.³²⁷
- Ebû Ya'lâ > Ubeydullah b. Ömer b. Meysere > es-Seken b. İsmail el-Esam > Ziyâd > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³²⁸
- Rûyânî > Muhammed b. Beşşâr > İshâk b. Ezrak > Nu'mân > Alkame > İbn Büreyde > Büreyde b. Husayb > Rasûlullah.³²⁹
- İbn Hibbân > Muhammed b. Amr b. Yusuf > Beşîr b. Hâlid > Muhammed b. Ca'fer > Şu'be b. Haccâc > Süleyman > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes'ûd el-Ensârî > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Ebû Ya'lâ > Ebû Heyseme > Muhammed b. Hâzım > A'meş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes'ûd el-Ensârî > Rasûlullah.³³⁰
- Taberânî > Ebû Müslim > Ubeydullah b. Muhammed b. Âişe > İmrân b. Muhammed > Ebî Hâzım > Sehl b. Sa'd > Rasûlullah.³³¹
- Kudâî > Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Mâlîni > Ahmed b. Ubeydullah en-Nehredeyrî > Muhammed b. Osmân Ebî Süveyb > Muhammed b. Kesîr > Süfyân es-Sevrî > A'meş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes'ûd el-Ensârî > Rasûlullah.³³²
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfız > Muhammed b. Yakûb > Ahmed b. Abdulcebbâr > Ebû Muâviye > A'meş > Ebî Amr eş-Şeybânî > Ebî Mes'ûd el-Ensârî > Rasûlullah.³³³
- İbn Asâkir > Saîd b. Muhammed > Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Alevî > Muhammed b. Hüseyin en-Nahhâs > Ebû Muhammed Abdullah b. Zeydân > Yahyâ b. Talha > Fudayl b. Amr > Ebî Vâil > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.³³⁴

³²⁶ Tirmizî, "İlim", 14 (No.2671).

³²⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 5/150(No. 1742).

³²⁸ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 7/275(No. 4296).

³²⁹ Rûyânî, *el-Müsned*, 1/67(No. 6).

³³⁰ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/525 (No. 289); 4/554 (No. 1668).

³³¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 3/34(No. 2284).

³³² Kudâî, *Müsnedu's-şihâb*, 1/85(No. 86).

³³³ Beyhakî, *es-Sünen*, 9/28 (No. 17917).

³³⁴ İbn Asâkir, *el-Mu'cemu's-şuyûh*, 1/385(No. 464).

1.6.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik, Büreyde b. Husayb (v. 63/682-83), Ebî Mes'ûd el-Ensârî (v. 42/662), Abdullah b. Mes'ûd (v. 32/652) ve Sehl b. Sa'd (v. 38/658) tarafından nakledilmiştir. Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Hibbân Ebî Mes'ûd el-Ensârî hadisi için “sahih” yorumunu yapmışlardır.³³⁵ Münzirî (v. 656/1258), Abdullah b. Mes'ûd hadisi için “isnâdı sahih, hasen veya ikisi arasında bir şeydir” şeklinde yorum yapmıştır.³³⁶ Elbânî (v. 1999), Ebî Mes'ûd el-Ensârî hadisi için “isnâdı şeyhânın şartlarına göre sahihtir” demiştir.³³⁷ Tirmizî Ebî Mes'ûd el-Ensârî hadisine “hasen-sahih” yorumunu yaparken Enes b. Mâlik hadisine “garib” yorumunu yapmıştır ve bu konuda Büreyde b. Husayb'ın da rivâyeti olduğunu belirtmiştir.³³⁸ Taberânî, Sehl b. Sa'd hadisi için “bu hadisi Ebî Hâzım'dan sadece İmrân rivâyet etmiş, Muhammed b. Âişe onunla teferrüd³³⁹ etmiştir. Ayrıca bu hadis Sehl b. Sa'd'dan bu isnâddan başka bir isnâdla rivâyet edilmedi” demiştir.³⁴⁰

Bu rivâyet Müslüman bir kimseyi hayra ve iyiliğe teşvik etmektedir. Aynı zamanda o Müslüman'ın hayrı ve iyiliği yapmaya gücü yetmediği takdirde aracı olsa bile aynı sevabı kazanacağını müjdelemektedir. Müslim rivâyetinde şunları zikretmiştir: “*Bir adam Hz. Peygamberimiz'e (s.a.v.) gelerek kendisine bir binek hayvanı vermesini söylemiş. Peygamberimiz de kendisinde bulunmadığı cevabını verince, orada bulunan bir sahâbî, “ya Rasûlullah! Ben ona binek hayvanı verecek kimseyi gösteririm” deyip binmesi için adama bir binek hayvanı vermiştir. Bunun üzerine peygamberimiz (s.a.v.) bu rivâyeti zikretmiştir.*”³⁴¹

İslâm dini, hayır ve iyilik dinidir. Bir müminin en büyük hedefi Allah'ın rızasını, Rasûlullah'ın sevgisini ve nihayetinde de cenneti kazanmaktır. Bunların yolu da hiç şüphesiz sağlam bir imandan sonra hayır ve iyilikte bulunmak ve sevap kazanmaktan geçmektedir. İslâm insanları hayra çağırır ve iyiliği teşvik eder. Zira hayır ve iyilik insanlar arasında dayanışma ruhu meydana getirerek kardeşlik

³³⁵ Müslim, “İmâre”, 1893; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123 (No. 5129) ; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/554 (No. 1672).

³³⁶ Münzirî, *et-Tergîb ve 't-terhib*, 1/95.

³³⁷ Elbânî, *Silsiletü 'l-ehâdîsi 'd-daife*, (No.1184).

³³⁸ Tirmizî, “İlim”, 14 (No. 2900).

³³⁹ Teferrüd: Bir hadisi rivâyette tek kalmak, bir hadisi tek başına rivâyet etmek. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 315.

³⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu 'l-evsât*, 3/34.

³⁴¹ Müslim, “İmâre”, 133.

bağlarını güçlendirir.³⁴² Müminler her zaman hayrı istemeli, iyiliğe teşvik etmeli ve kötülüklerden sakınmalıdır. Çünkü iyiliklerin de kötülüklerin de Allah katında karşılığı vardır. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmuştur: *“İyilik yapana on misli sevap verilir, bir kötülük yapan ise misliyle cezalandırılır.”*³⁴³ Bir hadis-i şerif’te Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“İslâm’da iyi bir çığır açan kimseye bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevabı da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir şey eksilmez. İslâm’da kötü bir çığır açan kimseye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerinde günahı kendisine verilir. Fakat onların günahından hiçbir şey eksilmez.”*³⁴⁴

Ayetler ve hadisler gösteriyor ki, iyilik yapana da iyiliğe aracı olana da aynı sevap yazılır. Bu yüzden bir kimse, yardım ettiği yerlere dikkat etmelidir. Eğer o iş, kötüyse bundan o kimseye de pay vardır. Nasıl ki iyiliğe vesile olan iyiliği yapan gibi sevapta ortaklarsa kötülüğe vesile olan da kötülük yapan gibi günahta ortaklardır. O halde hep iyi işler yapmalı veya iyi işlere aracı olmalıyız.

1.6.5. 23. Hadis: “Muhakkak Ki Sizin En İyiniz...”

إن خياركم أحاسنكم أخلاقا

“Muhakkak ki sizin en iyiniz ahlakça en güzel olanınızdır”

1.6.5.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.³⁴⁵ Rivâyet “Hz. Muhammed” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Ayrıca bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu giriş katında da bulunmaktadır. Bu mekândaki rivâyet ise “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

³⁴² Özdoğan, Kahramanmaraş İlçelerindeki Mimari Eserlerde Kullanılan Hadisler.133.

³⁴³ el-Enam 6/160.

³⁴⁴ Müslim, “Zekât”, 69.

³⁴⁵ Bkz: Ekler, Resim 23.

- Tayâlisî > Ebû Dâvûd > Şu'be b. Haccâc > A'meş > Ebû Vaîl > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁴⁶
- İbn Ebî Şeybe > Ebû Muâviye ve Vekî' > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁴⁷
- Ahmed b. Hanbel > Vekî' > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁴⁸
- Buhârî > Ömer b. Hafs > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Buhârî > Abdân > Ebû Hamza > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁴⁹
- Müslim > Züheyr b. Hâzb > Osmân b. Ebî Şeybe > Cerîr > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁵⁰
- Tirmizî > Muhammed b. Gaylân > Ebû Dâvûd > Şu'be b. Haccâc > A'meş > Ebû Vaîl > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁵¹
- Bezzâr > Yusuf b. Musa > Cerîr > Ebû Muâviye > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁵²
- İbn Hibbân > Fudayl b. Hubbâb > Muhammed b. Kesîr > Süfyan es-Sevrî > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁵³
- Taberânî > Ali b. Abdülazîz > Müslim b. İbrâhim > Züheyr b. Hâzb > Şu'be b. Haccâc > A'meş > Ebû Vaîl > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁵⁴
- Beyhakî > Ebû Abdullah > Ebû Abbâs Muhammed b. Yakûb > Hasan b. Ali el-Affân > Abdullah b. Numeyr > A'meş > Şekîk > Mesrûk > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.³⁵⁵
- İbn Hacer > Ebû Nuaym > Talha > Atâ b. Ebî Rebâh > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.³⁵⁶

³⁴⁶ Tayâlisî, *el-Müsne'd*, 4/6 (No. 2360).

³⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/29 (No. 25826).

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/1434 (No. 6936).

³⁴⁹ Buhârî, "Menâkıb", 23 (No.3559); "Edeb", 38 (No. 6035).

³⁵⁰ Müslim, "Fedâil", 2321 (7/78).

³⁵¹ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 47 (No. 1975).

³⁵² Bezzâr, *el-Müsne'd*, 6/395 (No. 2417).

³⁵³ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 14/354 (No. 6442).

³⁵⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 13/501 (No. 14374).

³⁵⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 10/192 (No 20841).

³⁵⁶ İbn Hacer, *Metâlibu'l-âliye*, 11/455 (No. 2581).

1.6.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbilerden Abdullah b. Abbâs (v. 68/687) ve Abdullah b. Amr b. Âs (v. 65/684-85) tarafından nakledilmiştir. Beyhakî'nin (v. 458/1066) rivâyetinde “إن أخياركم” lafzı vardır. Diğer rivâyetlerde ise “إن خياركم” lafzı bulunmaktadır. Tirmizî, rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen-sahih” yorumun yapmıştır.³⁵⁷

Bu rivâyet kişide var olan iman ve teslimiyetin mükemmelliği ahlâkın mükemmelliği ile oluştuğuna işaret etmektedir. İman, ibadet ve kişilik bakımından en hayırlı olan kişi ahlâkı en iyi, en hayırlı olan kişidir, denilmiştir.

Hiz. Peygamber, müminlerin en hayırlılarının güzel ahlâk sahibi olanlar olduğunu birçok hadisinde beyan etmiştir. İslâm dininin nihai amacının iyi ahlâklı insanlardan oluşan bir dünya kurmak olduğundan şüphe yoktur. Yüce Allah, bu amacın gerçekleşmesi için bütün iyi ve güzel şeyleri emir ve tavsiye edip, kötü ve çirkin şeylerden uzak durulmasını istemiş, kötülüğün sembolü olarak *şeytanın apaçık bir düşman olduğunu* ³⁵⁸bildirmiştir. Yüce Allah'a inancımızın ve O'na kulluğumuzun meyvesi de güzel ahlâktır. O'nun rızası ancak bu hedefe ulaşmakla elde edilir. Bu yüzden bize güzel bir model olarak takdim ettiği Hiz. Peygamber'i “*şüphesiz sen üstün bir ahlâk sahibisin*”³⁵⁹ diyerek övmüştür.³⁶⁰

İslâm dininin telkin ettiği ahlâk ilkeleriyle, insanın fitratında var olan ahlâkî duyarlılık birbirinden çok farklı değildir. İnsanı yaratan Allah ona iyi ve kötüyü ayırt edebilecek bir akıl ve hissedebilecek bir vicdan vermiştir. Dış etkenlerle bozulmamış bir fitrat, örneğin, başkalarına zarar vermenin, bencilce davranmanın, yalan söylemenin, hakkı olmayan şeye el uzatmanın kötü; ihtiyacı olana yardım etmenin, bütün varlıklara şevkat ve merhametle yaklaşmanın iyi olduğunu bilir. Ancak, yine fitratında var olan olumsuz davranma yeteneği harekete geçtiğinde, iyi olduğunu bildiği şeylerin tam tersini yapma iradesi de onun elindedir. İşte peygamberler, insanların, fitratlarındaki olumlu öze dönmelerini sağlamak ve imtihan dünyasında çeldirici görevini üstlenen şeytanın tuzaklarına karşı onları uyarmak için

³⁵⁷ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 47 (No. 1975).

³⁵⁸ el-Bakara 2/208.

³⁵⁹ el-Kalem 68/4.

³⁶⁰ Ünal, 40 Hadis 40 Yorum, 31.

gönderilmiştir. Onun için Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e *“hatırlat/öğüt ver. Çünkü sen ancak hatırlatıcı ve öğüt vericisin, onlar üzerine baskı kurucu değilsin”*³⁶¹ buyurmuştur. Kur’ân akıl sahipleri için bir hatırlatma ve öğüttür. Çeşitli sebeplerle fitratına yabancılaşan insan bu hatırlatmaya kulak verir ve öğüt alırsa Hz. Peygamber’in ifadesiyle en faziletli insan olmaya hak kazanır.³⁶²

Kısacası, insanların en değerlisi olan muttaki insan ilahî emir ve yasaklara uyduğu zaman en güzel ahlâka sahip olur. En güzel ahlâk Kur’ân ahlâkıdır. Bu ahlâka sahip olan insan kendisine, mevlasına ve diğer insanlara saygılı olur. Söz, fiil ve davranışlarında dürüst olur. İnsan ne derece emir ve yasaklara uyarsa o derece Kur’ân ahlâkına yaklaşır. Ne derece emir ve yasaklara uymazsa o derece Kur’ân ahlâkından uzaklaşır.

1.6.6. 24. Hadis: “Her Dinin Bir Ahlâkı Vardır...”

إن لكل دين خلقا وخلق الإسلام الحياء

“Her dinin bir ahlâkı vardır, İslâm’ın ahlâkı da hayâdır”

1.6.6.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Zeytin Dalı Anadolu Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.³⁶³ Rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet birbirine yakın lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Mâlik b. Enes > Seleme b. Safvân ez-Zürakî > Yezîd b. Talha er-Rukâne > Rasûlullah.³⁶⁴
- İbn Ca’d > Muhammed b. Abdurrahman el-Antâkî > İsâ b. Yûnus es-Sebî’î > Muâviye b. Yahyâ > Muhammed b. Müslim ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³⁶⁵
- İbn Mâce > İsmail b. Abdullah er-Rakkî > İsâ b. Yûnus es-Sebî’î > Muâviye b. Yahyâ > Muhammed b. Müslim ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³⁶⁶

³⁶¹ el-Gâşiye 88/21-22.

³⁶² Ünal, 40 Hadis 40 Yorum, 31.

³⁶³ Bkz: Ekler, Resim 24.

³⁶⁴ Mâlik b. Enes, “Hüsni’l-huk”, 950.

³⁶⁵ İbn Ca’d, el-Müsneid, 1/421(No. 2877).

- Ebû Ya'lâ > Muhammed b. Abdurrahman el-Antâkî > Îsâ b. Yûnus es-Sebî'î > Muâviye b. Yahyâ > Muhammed b. Müslim ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³⁶⁷
- Taberânî > Muntahir b. Muhammed b. Muntahir > Hasan b. Hammâd > Saîd b. Muhammed > Salîh b. Hasan > Muhammed b. Kâb > Abdullah b. Abbas > Rasûlullah.
- Taberânî > Ahmed b. Muhammed el-Antâkî > Muhammed b. Abdurrahman el-Antâkî > Îsâ b. Yûnus es-Sebî'î > Muâviye b. Yahyâ ve Mâlik b. Enes > Muhammed b. Müslim ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³⁶⁸
- Kudâî > Ebû Matar Ali b. Abdullah > Muhammed b. Ahmed b. el-Harûf > Bekr b. Sehl > Abdullah b. Yusuf > Mâlik b. Enes > Seleme b. Safvân ez-Zürakî > Yezîd b. Talha er-Rukâne > Rasûlullah.³⁶⁹
- Beyhakî > Ebû Muhammed Abdullah el-Haradî > Ebû Bekr Muhammed b. Humeyd b. Sehl > Salîh b. Ahmed b. Ebî Mukâtil > Ali b. Zühre > Ali b. Ayyâş > Ebû Mutî' el-Etrâbelsî > Abbâd b. Kesîr > Ömer b. Abdilazîz > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.³⁷⁰

1.6.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet, sahâbîlerden Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbâs ve Yezîd b. Talha er-Rukâne (v. 42/662) tarafından nakledilmiştir. İbn Mâce (v. 273/887), rivâyet ettiği Enes b. Mâlik hadisi için “rivâyetin senedinde bulunan Muâviye b. Yahyâ zayıf bir râvî olduğu için rivâyetin isnâdı zayıftır” yorumunu yapmıştır. Yine İbn Mâce, Abdullah b. Abbâs hadisi için “ rivâyetin senedinde bulunan Saîd b. Muhammed el-Verrâkî zayıf, Salîh b. Hasan da metrûk³⁷¹ bir râvî olduğu için rivâyetin isnâdı zayıftır” demiştir. ³⁷² Ebû Nuaym (v. 430/1038), Beyhakî'nin rivâyet ettiği Enes b. Mâlik hadisi için “bu hadis garibtir” demiştir. ³⁷³ Beyhakî, İbn Mâce'nin rivâyet ettiği

³⁶⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 17 (No. 4182).

³⁶⁷ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 6/269 (No. 3573).

³⁶⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 10/320 (No. 10780); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 1/31 (No. 13).

³⁶⁹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2/123 (No. 1019).

³⁷⁰ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 10/156 (No. 7318).

³⁷¹ Metrûk: Ağır bir kusurla tenkid edilen râvinin tek başına rivâyet ettiği hadis. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 131.

³⁷² İbn Mâce, “Zühd” 17 (No.4182).

³⁷³ Ahmed b. Abdullah b. İshâk b. Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ* (Mısır: es-Saâde, 1394/1974), 5/399.

Abdullah b. Abbâs hadisi için “bu hadis zayıftır” yorumunu yapmıştır.³⁷⁴ Suyûtî, Ebû Ya’lâ’nın rivâyet ettiği Enes b. Mâlik hadisi için “zayıf” yorumunu yapmıştır.³⁷⁵

Bu rivâyetin konusu hayâ ve ahlâktır. Ahlâk, “Arapça’da “seciye, tabiat, huy” gibi manalara gelen “hulk” kelimesinin çoğuludur. İslâmî kaynaklarda ise ahlâk, tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhî ve manevî melekeleri, ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanıdır.”³⁷⁶ Hayâ ise, “nefsin, mekruh addedilen şeyi işlemek korkusuyla kendisini tutmasıdır. Hayâ, insana has bir duygudur. Bununla her istediğini yapmaktan alıkoyarak hayvandan ayrılır.”³⁷⁷

Hayâ, insanı kötülükten alıkoyup iyiliğe yönelten fitrî bir ahlâk özelliğidir. Bireyin içinde yaşadığı toplumun dinine, örf, adet ve yaşam tarzına göre şekillenir. Hayâ toplumdaki değer yargılarının değişmesiyle toplumdan topluma, bireyden bireye farklılık gösterebilir. Ayrıca değerlerin hiçe sayıldığı bir ortamda tamamen yok olması da mümkündür. İslâm dini, insanın fitratında var olan hayâ duygusunu, Allah Teâlâ’nın belirlediği ilkeler doğrultusunda şekillendirecek bir karakter özelliği haline getirmesini amaçlar.³⁷⁸

İslâmiyet, ahlâk dinidir, hayâ, edep dinidir. İslâmiyet’in bariz vasfı ahlâk ve hayâdır. Ahlâk ve hayâ cihetinde noksanıyeti olan kimsenin İslâm sıfatında da noksanlığı vardır demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*İnsanlık, ilk günden beri bütün peygamberlerin ittifak ettikleri bir söz bilir: “Utanmıyorsan, dilediğini yap!”*”³⁷⁹ Başka bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*İman yetmiş küsur şubedir. Hayâ da imandan bir şubedir.*”³⁸⁰

Kısacası, hayâsızlık ve kötü ahlâk insanlık değerleri ayaklar altına alan davranışlardır. Aksine hayâ ve güzel ahlâk ise insanı şeref, onur ve haysiyet sahibi bir kimse haline getirir. Dolayısıyla bir mümin hayâsızlık ve kötü ahlâk gibi

³⁷⁴ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, 10/156(No. 7318).

³⁷⁵ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 1/146(No. 2411).

³⁷⁶ Mustafa Çağrıç “Ahlâk”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/10.

³⁷⁷ İbrahim Canan, *Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1989), 6/333.

³⁷⁸ Özağar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/219-220.

³⁷⁹ Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, 7/3792 (No. 17365).

³⁸⁰ Müslim, “İmân”, 35.

vasıflardan uzak durmalıdır. Zira hayâ imanın gereğidir ve kulun davranış ve düşüncelerine tecelli eder.³⁸¹

1.6.7. 25. Hadis: “Hayâ İmândandır. İmân İse...”

الحياء من الإيمان و الإيمان في الجنة

“Hayâ imândandır, imân ise cennete götürür”

1.6.7.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.³⁸² Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Ebî Şeybe > Muhammed b. Beşîr > Muhammed b. Amr > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Muhammed b. Fadl > Huseyn > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh.
- İbn Ebî Şeybe > Muhammed b. Beşîr > Muhammed b. Amr > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁸³
- Ahmed b. Hanbel > Yezîd > Muhammed b. Amr > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁸⁴
- İbn Mâce > İsmail b. Musa > Huşeym el-Mansûr > Hasan > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh > Rasûlullah.³⁸⁵
- Tirmizî > Ebû Kûreyb > Ubde b. Süleyman ve Abdurrahman ve Muhammed b. Beşîr > Muhammed b. Amr > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁸⁶
- Bezzâr > el-Hasan b. Kâre > Yezîd > Muhammed b. Amr > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁸⁷

³⁸¹ Özdoğan, *Kahramanmaraş Merkez İlçeleri Mimari Eserlerde Kullanılan Hadisler*, 88.

³⁸² Bkz: Ekler, Resim 25.

³⁸³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/44-48 (No. 25854, 25860); 11/610 (No. 31031).

³⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/2168 (No. 10661).

³⁸⁵ İbn Mâce, “Zühd”, 17 (No. 4184).

³⁸⁶ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 65 (No. 2009).

³⁸⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 14/311 (No. 7946).

- İbn Hibbân > Abdullah b. Muhammed el-Ezdî > İshâk b. İbrâhim Fudâyl b. Musa > Huşeym el-Mansûr > Hasan > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Ömer b. Muhammed el-Hemedânî > Ebû Rebîğ > Hammâd b. Zeyd > Leys b. Saîd > Hâlid b. Yezîd > Saîd b. Ebî Hilâl > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁸⁸
- Taberânî > Ali b. Abdülazîz > Muhammed b. Ebî Nuaym > Huşeym el-Mansûr > Hasan > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Nadr > Saîd b. Seleme > Huşeym el-Mansûr > Hasan > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh > Rasûlullah.
- Taberânî > Müsebbib b. Hâtîm > Abdulcebbâr b. Abdillâh > Hâtîb b. Me'mun Huşeym el-Mansûr > Hasan > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh > Rasûlullah.³⁸⁹
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Ahmed b. Sehl > Salîh b. Muhammed > Saîd b. Seleme > Huşeym el-Mansûr > Hasan > Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh > Rasûlullah.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Ahmed b. Sehl > Osmân b. Saîd > Muhammed b. Beşîr > Muhammed b. Amr > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.³⁹⁰

1.6.7.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre, Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh (v. 51/671) ve İmrân b. Husayn (v. 52/672) tarafından nakledilmiştir. Rivâyetlerin tümünde hadisin devamında "البذاء من الجفاء والجفاء في النار" "*müstehcenlik(hayâsızlık cefadadır(kalbin katılığındadır). Cefa (kalbin katılığı) ise cehenneme götürür*" lafzı bulunmaktadır. Tirmizî, rivâyet ettiği hadis hakkında "hasen-sahih" yorumunu yapmıştır.³⁹¹ İbn Hibbân, rivâyet ettiği hadis hakkında "sahih" yorumunu yapmıştır.³⁹² Münzirî, Ebû Hureyre hadisi için " isnâdı sahihtir" demiştir.³⁹³ Elbânî, Ebû Hureyre hadisi için "sahih" derken, Ebû Bekre Nüfey hadisi için "zayıf" demiştir.³⁹⁴ Taberânî, "*el-Mu'cemu'l-evsât*" adlı eserinde "Saîd b. Seleme sadece

³⁸⁸ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/374 (No. 608, 609).

³⁸⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 18/178 (No. 409); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 5/193 (No. 5055); 8/271 (8607).

³⁹⁰ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/52 (No. 171, 172).

³⁹¹ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 65 (No. 2009).

³⁹² İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/374 (No. 609).

³⁹³ Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, 3/348.

³⁹⁴ Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daîfe* (No. 496).

Huşeym, Mansûr ve Hasan'dan rivâyet etmedi. Başka râvilerden rivâyet etti” demiştir.³⁹⁵

Bu rivâyet hayânın imanın bir şubesi olduğu gibi hayânın imanımızın bir göstergesi olduğuna da işaret eder. İmanlı olan bir kimse nasıl cennete gireceği ayet ve hadislerde müjdelenmiş ise hayâ sahibi bir kimse de aynı şekilde cennete gireceği müjdelenmiştir. Ayrıca rivâyetin devamında hayâsızlığın cehenneme götüreceği belirtilmiştir. Bu durum hayâlî insana müjde hayâsız insana korku vermektedir.

İnsanın hayâ edeceği makamın Allah olması, şüphesiz ki en mühim ve isabetli bir hareket olacaktır. Hz. Peygamber bir hadisinde: “*Kendisine karşı hayâ edilmeye Allah daha lâyıktır.*”³⁹⁶ buyurur. Korunma bakımından insanda zina yapma ve harama bakma duygusunu frenleyen bir mekanizmanın olması için Allah en güzel otoritedir. Bu aynı zamanda iffet eğitimi konusunda da kolaylaştırıcı olacaktır. Önemli olan insana balık vermek değil balık tutmayı öğretmektir. Bu usulden hareketle insanı günah işlememeye elverişli hale getirmek gerekmektedir. Bu imânî bakımdan gereklidir.³⁹⁷

1.6.8. 26. Hadis: “İnsana/Müslüman Kişiye Verilen...”

ما أفضل ما أوتي الرجل المسلم / الإنسان الخلق الحسن

“İnsana/Müslüman kişiye verilen şeylerin en hayırlısı güzel ahlâktır”

1.6.8.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi ikinci katında bulunmaktadır.³⁹⁸ Rivayet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet birbirine benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

³⁹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 5/193 (No. 5055).

³⁹⁶ Tirmîzî, “Edeb”, 22 (No. 2769).

³⁹⁷ Mustafa Telli, *Hayâ Kavramında Peygamberlerin Örnekliliği* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 22.

³⁹⁸ Bkz: Ekler, Resim 26.

- Tayâlisî > Ebû Dâvûd > Şu'be b. Haccâc ve Mesûdî > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.³⁹⁹
- Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Raşîd > Ebî İshâk > Bir Adam > Rasûlullah.⁴⁰⁰
- Humeydî > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰¹
- İbn Ebî Şeybe > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰²
- İbn Mâce > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Hişâm b. Ammâr > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰³
- Tahâvî > Yunûs > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰⁴
- İbn Hibbân > Muhammed b. Salîh > Hennâd b. es-Serî > Vekî' > Misâr > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Fadl b. Hubbâb > İbrâhim b. Beşşâr > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰⁵
- Hâkim en-Nisâbûrî > Ebû Abbâs Muhammed b. Yakûb > İbrâhim b. Merzûk > Saîd b. Amr > Muhammed b. Nâdr > Abdurrahman b. Hasan el-Kâdî > İbrâhim b. Hüseyin > Âdem b. Ebî İyâs > Şu'be b. Haccâc ve Mesûdî > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.
- Hâkim en-Nisâbûrî > Ebû Bekr b. İshâk > Ebû Bekr b. Şâfîî > Humeydî > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰⁶
- Beyhakî > Ali b. Muhammed b. Abdillâh > İsmail b. Muhammed es-Seffâr > Sedân b. Nasr > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/73 (No. 1329).

⁴⁰⁰ Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, 11/144 (No. 20151).

⁴⁰¹ Humeydî, *el-Müsned*, 2/73 (No. 845).

⁴⁰² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/28 (No. 25824).

⁴⁰³ İbn Mâce, "Tıb", 1 (No. 3436).

⁴⁰⁴ Tahâvî, *Şerhu müşkilü'l-âsâr*, 11/252 (No. 4423).

⁴⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/226 (No. 478); 13/426 (No. 6061).

⁴⁰⁶ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/121 (No. 415); 4/198 (No. 7523).

⁴⁰⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 10/246 (No. 21215).

- Ziyâeddîn el-Makdisî > Ebû Ahmed b. Abdulvehhâb > Ebû Mansûr b. Ali > Ebû Muhammed b. Abdillâh > Ebû Kâsım b. Muhammed > Ali > Züheyr > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.
- Ziyâeddîn el-Makdisî > Esâd b. Saîd > Fâtıma bnt. Abdillâh > Muhammed b. Rîz > Süleyman b. Ahmed > Ubeydullah b. Ganâm > İbn Ebî Şeybe > Süfyân b. Uyeyne > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.
- Ziyâeddîn el-Makdisî > Ebû Ahmed b. Abdulvehhâb > Ebû Bekr Muhammed b. Abdulbâkî > Ali b. el-Feth > Ömer b. Ahmed el-Mehdî > Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Vekî' > Muhammed b. Şu'be > Ebû Âsım > Muhammed b. Beşîr > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰⁸
- İbn Hacer > Ziyâeddîn el-Makdisî > Ebû Ahmed b. Abdulvehhâb > Ebû Mansûr b. Ali > Ebû Muhammed b. Abdillâh > Ebû Kâsım b. Muhammed > Ali > Züheyr > Ziyâd b. Ebî Îlâke > Üsâme b. Şerîk > Rasûlullah.⁴⁰⁹

1.6.8.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Üsâme b. Şerîk (v. ?) tarafından nakledilmiştir. Münzirî, eserinde bu rivâyet hakkında “Ma'mer b. Raşîd'den sadece Ebî İshâk rivâyet etti” demiştir.⁴¹⁰ Elbânî, Üsâme b. Şerîk hadisi için “isnâdı zayıf” demiştir.

411

Bu rivâyet güzel ahlâkın önemine ve güzel ahlâkın insana verilen şeylerin en değerlisi olduğuna işaret etmektedir. İbn Mâce rivâyetinde şunları zikretmiştir: Üsâme b. Şerîk (r.a.) şöyle buyurmuştur. “*Araplar Rasûlullah'a (s.a.v.) şöyle şeyler yaptığımızda bize günah var mıdır? Diye sorduklarını işittim. Onlara peygamberimiz şöyle cevap verdi: “Allah'ın kulları! Allah(c.c.) zorluğu kaldırmıştır. Ancak din kardeşinin ırzından (şeref ve haysiyetinden) bir şeyler kırpan (kardeşinin gıybetini yaparak toplumdaki itibar ve sevgisini kaybetmesine yol açan kimse) bunun dışındadır. İşte o dünyada günahkâr, ahirette ise helak olur.”* Araplar dedi ki: “*Ey Allah'ın elçisi! Bizler tedavi oluyoruz bu konuda ne dersin? Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: “Allah'ın kulları! Tedavi olun. Allah (c.c.) ihtiyarlık dışında*

⁴⁰⁸ Ebû Abdillâh Ziyâeddîn Ahmed el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâre*, thk. Abdülmelik Abdullah b. Dehiş (Dimeşk: Dâru'l-Kütüb ez-Ziyâiyye, 1420/2000), 4/163-173(No. 1381, 1385, 1390).

⁴⁰⁹ İbn Hacer, *Metâlibü'l-âliye*, 11/437 (No. 2574).

⁴¹⁰ Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, 3/359.

⁴¹¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe* 2/91 (No. 1911).

dermanını yaratmadığı hiçbir dert yaratmamıştır.” Yine Araplar sordular: “Ey Allah’ın elçisi! Müslüman kişiye verilen şeylerin en hayırlısı nedir? Rasûlullah: “güzel ahlâktır” buyurdu. ⁴¹²

İnsanların tümü fitrat olarak iyi ahlâk üzerine yaratılmışlardır. Hayatımızın her anında örnek aldığımız Hz. Peygamber (s.a.v.) birçok hadis-i şerifinde insanları güzel ahlâklı olmaya teşvik etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Nevvâs b. Sam’sa (r.a.) anlatıyor: “*Rasûlullah’a iyilik ve günahı sorduk. Rasûlullah: “iyilik, güzel ahlâktır. Günah ise, vicdanı rahatsız eden ve insanların bilmesini istemediğin şeydir.”* ⁴¹³ Başka bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kıyamet gününde mümin kulun amel terazisinde güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiçbir şey yoktur.*”⁴¹⁴ Bu derece Hz. Peygamber’in önemini birçok hadis-i şerifte zikrettiği güzel ahlâka sahip olabilmek için ise ne zengin olmaya ne de makam mevki sahibi olmaya ihtiyaç vardır. Güzel ahlâklı olmak hem erkek hem kadın hem yaşlı hem genç hem zayıf hem güçlü tüm Müslümanların elde edebileceği bir haslettir.

1.6.9. 27. Hadis: “Hayâ Güzeldir. Fakat Kadınlarda...”

الحياء حسن ولكن في النساء أحسن

“Hayâ güzeldir. Fakat kadınlarda daha güzeldir”

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Ortaokulu ikinci katında bulunmaktadır.⁴¹⁵ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Kaynaklarda. *العدل حسن ولكن في الأمراء أحسن. الورع حسن ولكن في العلماء أحسن. الصبر حسن ولكن في الفقراء السخاء حسن ولكن في الأغنياء أحسن. التوبة حسنة ولكن في الشباب أحسن. الحياء حسن ولكن في النساء أحسن* “*Adalet güzeldir. Fakat liderlerde olursa daha güzel olur. Cömertlik güzeldir. Ancak zenginlerde olursa daha güzel olur. Vera(takva) güzeldir. Fakat âlimlerde olursa daha güzel olur. Sabır güzeldir. Fakat fakirlerde olursa daha güzel olur. Tövbe güzeldir. Fakat*

⁴¹² İbn Mâce, “Tıb”, 1 (No. 3436).

⁴¹³ Müslim, “Birr”, 6517.

⁴¹⁴ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16 (No.4799).

⁴¹⁵ Bkz: Ekler, Resim 27.

gençlerde olursa daha güzel olur. Hayâ güzeldir. Fakat kadınlarda olursa daha güzeldir” hadisinin sadece “*الحياء حسن ولكن في النساء أحسن*” “*Hayâ güzeldir. Fakat kadında olursa daha güzeldir*” kısmı zikredilmiştir. Muhtemel hadis kaynaklarına baktığımızda Deylemî (v. 509/1115) ve Suyûtî’nin (v. 911/1505) eserlerinde rivâyetin Hz. Ali (r.a.) tarafından senedsiz olarak zikredildiğini bulduk.⁴¹⁶ Fakat kaynağına tam ulaşamadığımız bu rivâyetin kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

1.6.10. 28. Hadis: “İslâm Güzel Ahlâktır.”

الإسلام حسن الخلق

“İslâm güzel ahlâktır”

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu ikinci katında bulunmaktadır.⁴¹⁷ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet hakkında Müttakî’nin (v. 975/1567) “*Kenzu’l-ummâl*” adlı eserinde Deylemî’nin Ebû Saîd’dan rivâyet ettiği bilgisi yer almaktadır.⁴¹⁸ Fakat mana açısından uygun olsa da muhtemel hadis kaynaklarında bu yer almamaktadır. Bu yüzden bizde bu sözün kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

1.6.11. 29. Hadis: “İnsanlara Merhamet Etmeyene...”

من لا يرحم الناس لا يرحمه الله

“İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez”

1.6.11.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu ikinci katında bulunmaktadır.⁴¹⁹ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup

⁴¹⁶ Deylemî, *el-Firdevs*, 3/260 (No. 4758); Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 2/456 (No. 8292).

⁴¹⁷ Bkz: Ekler, Resim 28.

⁴¹⁸ Alâiddîn Ali Müttakî el-Hindî, *Kenzu’l-ummâl*, thk. Bekrî Hayyanî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1401/1981), 3/17 (No. 5225).

⁴¹⁹ Bkz. Ekler, Resim 29.

rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Kays > Ziyâd b. Îlâkâ > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²⁰
- Humeydî > Süfyân b. Uyeyne > Mervân b. Muâviye > İsmail b. Ebî Hâlid > Kays > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²¹
- İbn Ebî Şeybe > Süfyân b. Uyeyne > Amr b. Dînâr > Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Ebû Muâviye > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Vekî' ve Abdullah b. Numeyr > İsmail b. Ebî Hâlid > Kays > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²²
- Ahmed b. Hanbel > Muâviye > Şeybân > Firâs > Atiyye b. Avfî > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Behz > Hammâd b. Seleme > Abdulmelîk b. Umeyr > Ubeydullah b. Cerîr > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > İbn Numeyr > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > İbn Numeyr > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²³
- Buhârî > Muhammed b. Sellâm > Ebû Muâviye > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²⁴
- Müslim > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > Vekî' ve Abdullah b. Numeyr > İsmail b. Ebî Hâlid > Kays > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- Müslim > Ebû Saîd el-Eşah > Hafs b. Ğıyâs > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²⁵
- Tirmizî > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ b. Saîd > İsmail b. Ebî Hâlid > Kays > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²⁶

⁴²⁰ Tayâlisî, *el-Müsne'd*, 2/50(No. 696).

⁴²¹ Humeydî, *el-Müsne'd*, 2/351(No. 802).

⁴²² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/214(No. 25355, 25356, 25362).

⁴²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/40(No. 11380); 4/353(No. 362); 31/507(No. 19169,19189).

⁴²⁴ Buhârî, "Tevhîd", 2(No. 6941).

⁴²⁵ Müslim, "Fedâil", 65, 66.

⁴²⁶ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 16 (No. 1922).

- İbn Hibbân > Ebû Arûbe > Ahmed b. Mikdâm el-İclî > Hâlid b. el-Hâris > Şu'be b. Haccâc > Süleyman > Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²⁷
- Taberânî > Muâz b. Müsennâ > Müsedded > Yahyâ b. Saîd > İsmail b. Ebî Hâlid > Kays > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- Taberânî > Ahmed b. Zühre > Abdullah b. Muhammed > Yahyâ b. Kesîr > Süleyman b. Kesîr > el-Zübeyr b. el-Hureyt > es-Saîb b. Yezîd > Rasûlullah.⁴²⁸
- Beyhakî > Ebû Abdullah b. Hâfız > Ebû Saîd b. Ebû Amr > Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yakûb > Ahmed b. Abdulcebbâr > Ebû Muâviye > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.
- Beyhakî > Muhammed b. Yusuf el-İsbehânî > Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd > Hasan b. Muhammed > Süfyân b. Uyeyne > Amr b. Dînâr > Nâfi'b Cübeyr b. Mut'im > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴²⁹
- İbn Asâkir > Muhammed b. Ebî Sehl el-Fakîh el-Müezzîn > Hasan b. Ali b. Abdullah el-Medenî el Müezzîn > Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Abdullah es-Su'dî > Muhammed b. Ubeyd > A'meş > Zeyd b. Vehb ve Ebî Zabyân > Cerîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁴³⁰

1.6.11.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693-94), es-Saîb b. Yezîd (v. 136/753) ve Cerîr b. Abdullah (v. 51/671) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî (v. 279/892), rivâyet ettiği Ebû Saîd el-Hudrî hadisi hakkında “rivâyet bu şekliyle hasen-sahih diyerek bu konuda Semüre b. Cündeb (v. 60/680) ve Abdullah b. Amr (v. 65/685)'dan da rivâyetler olduğunu” belirtmiştir.⁴³¹ Heysemî (v. 807/1405), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) rivâyeti hakkında “rivâyetin senedinde bulunan Atiyye el-Avfi'nin zayıf bir râvi olduğunu” belirtmiştir. Yine Heysemî, Taberânî rivâyeti hakkında “ricâlinin sika olduğunu” söylemiştir.⁴³² Beğavî (v. 516/1122), Cerîr b. Abdullah hadisi

⁴²⁷ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/211 (No. 465).

⁴²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 2/297 (No. 2238); 7/160 (No. 11380).

⁴²⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 8/161 (No. 16739); 9/41 (No. 17977).

⁴³⁰ İbn Asâkir, *el-Mu'cemu's-suyûh*, 2/1035 (No. 1332).

⁴³¹ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 16 (No. 1922).

⁴³² Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 8/156 (No. 186).

hakkında “sıhhati üzerine ittifak edildiğini” söylerken, Suyûtî ise, Cerîr b. Abdullah hadisi hakkında “sahih” demiştir.⁴³³

Bu rivâyetle insanlara dünyada merhamet etmeyen kimseye Allah da ahirette merhamet etmeyeceği belirtilmiştir. Bu yüzden insanlar merhametli olmaya davet edilmiştir. Buhârî, Müslim ve Tirmizî’nin bu konu hakkındaki rivâyeti şu şekildedir: *“Nebî (s.a.v.), Ali’nin (r.a.) oğlu Hasan’ı öpmüştü. O sırada Akra b. Hâbis peygamberimizin yanında bulunuyordu. Akra: “Benim on tane çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmedim” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ise ona hayretle bakıp şöyle buyurmuştur: “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.”*⁴³⁴

Rahman ve Rahîm olan Allah, bu yüce sıfatlarından sadece insanlara değil, diğer canlıları da nasiplendirmiştir. Hz. Peygamber’in ifadesiyle *“Allah rahmeti yüz parçaya böldü. Bundan doksan dokuz parçayı kendine ayırdı. Yeryüzüne geri kalan bir cüzü indirdi. (Bunu da cin, insan ve hayvan mahlûkatı arasında taksim etti.) Bu tek cüzden nasibine düşen pay sebebiyledir ki mahlûkat birbirine karşı merhametli davranır. At, yavrusuna basmamak endişesiyle ayağını bu sayede kaldırır.”*⁴³⁵ Farkında olmasak da, her işimize “Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla” başlarken, adeta, insanlarla ve diğer varlıklarla merhamet ilişkisi kuracağımızın sözünü vermiş oluruz.⁴³⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) ayırım yapmaksızın bütün canlılara şefkat ve merhametle muamele etmemizi emretmiştir. Bir rivâyetinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündekiler (melekler) de size merhamet etsin.”*⁴³⁷ Hatırlanacağı üzerine İslâm’ın ilk yıllarında Müslümanlar büyük işkencelere maruz kalmışlardır. İşkence yapanlara karşı beddua edilmesi istenince Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Ben insanlara lanetçi olarak değil, rahmet müjdeleyici olarak gönderildim.”*⁴³⁸ Yüce Allah da bütün canlılara karşı rahmet ve merhametle muamele etmektedir. O’nun rahmeti ve şefkati

⁴³³ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 13/37(No. 3449); Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 2/546(No. 9091).

⁴³⁴ Buhârî, “Tevhîd”, 2(No. 6941); Müslim, “Fedâil”, 65; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 16 (No. 1922).

⁴³⁵ Müslim, “Tevbe”, 2752; Tirmizî, “Da’avât” 108 (No. 3536).

⁴³⁶ Ünal, *40 Hadis 40 Yorum*, 81.

⁴³⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 66 (No. 4941); Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 16 (No. 1925).

⁴³⁸ Müslim, “Birr”, 87.

sınırsızdır. Rahmeti ve merhameti gazabından üstündür. Başka bir hadis-i şerif'te Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kâinatın yaratılışı tamamlanınca arşın üzerine “rahmetim gazabımı geçti” yazılmıştır.*”⁴³⁹ Bu rivâyet Allah’ın kullarının acı çekmesini istemediğini ve kullara karşı çok merhametli olduğunu gösteriyor.

Kısacası, gerçeği bilmelerine rağmen merhamet göstermeyen kişilere hak namına merhamet edilmez. Zira Allah Teâlâ mutlak adalet ve sonsuz merhamet sahibidir. O, dilediğini bağışlar, dilediğini cezalandırır. Bizlere düşen ahirette karşılığını alacağımızı bilerek canlı cansız ayırımı yapmadan herkese merhamet etmek.

1.6.12. 30. Hadis: “Hayâ İmândandır.”

الحياء من الإيمان

“Hayâ imândandır”

1.6.12.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Çarhoğlu Camiinin⁴⁴⁰ içerisindeki duvarda tablo şeklinde asılı bulunmaktadır.⁴⁴¹ Rivâyet Arapça şeklinde yazılmış olup benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴²
- İbn Ebî Şeybe > Süfyân b. Uyeyne > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴³
- Ahmed b. Hanbel > Süfyân b. Uyeyne > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴⁴
- Buhârî > Abdullah b. Yusuf > Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.

⁴³⁹ Müslim, “Tevbe”, 14.16.

⁴⁴⁰ Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 100.

⁴⁴¹ Bkz: Ekler, Resim 30.

⁴⁴² Mâlik b. Enes, “Hüsnü'l-huk”, 3380 (5/1331).

⁴⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/41 (No. 25849).

⁴⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/1044 (No. 4643).

- Buhârî > Abdullah b. Yusuf > Abdulazîz b. Ebî Seleme > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴⁵
- Müslim > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Amr b. Nakîd ve Züheyr b. Hârb > Süfyân b. Uyeyne > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴⁶
- Ebû Dâvûd > Kahnebî > Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴⁷
- Tirmizî > İbn Ebî Ömer ve Ahmed b. Menî > Süfyân b. Uyeyne > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴⁸
- Bezzâr > Ahmed b. Abde > Süfyân b. Uyeyne > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁴⁹
- Nesâî > Hârûn b. Abdullah > Yahyâ b. Maîn > Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁵⁰
- Ebû Ya'lâ > Ebû Yasîr b. Ammâr > Hişâm b. Ziyâd el-Kurâşî > Yusuf b. Abdullah > Abdullah b. Selâm > Rasûlullah.⁴⁵¹
- İbn Hibbân > Muhammed b. Hasan b. Kuteybe > İbn Ebî Sevr > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Salîm b. Abdullah > Abdullah b. Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁴⁵²

1.6.12.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Abdullah b. Ömer b. Hattâb (v. 73/693) ve Abdullah b. Selâm (v. 43/663-64) tarafından nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel rivâyet ettiği hadis hakkında “sahih” yorumunu yapmıştır.⁴⁵³ İbn Asâkir (v. 571/1176), eserinde “Abdullah b. Ömer rivâyetinin mahfûz⁴⁵⁴ geldiğini” belirtmiştir.⁴⁵⁵ Ebû Nuaym (v.

⁴⁴⁵ Buhârî, “İmân”, 16 (No. 24); “Edeb”, 77 (No. 6118).

⁴⁴⁶ Müslim, “İmân”, 36 (1/46).

⁴⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8 (No. 4795).

⁴⁴⁸ Tirmizî, “İmân”, 7 (No. 2615).

⁴⁴⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 12/251 (No. 6001).

⁴⁵⁰ Nesâî, “İmân”, 27 (No. 5048).

⁴⁵¹ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 13/488 (No. 7501).

⁴⁵² İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/372 (No. 608).

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/1044 (No. 4643).

⁴⁵⁴ Mahfûz: Aralarında metin veya sened bakımından zıtlık bulunan hadislerin râvileri diğerine oranla sıklık bakımından eşit olmakla beraber sayıca daha fazla olanı. Bu durumda öbür hadis şazz ismini alır. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 167.

⁴⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 37/243.

430/1038), Mâlik b. Enes rivâyeti hakkında “garibtir” yorumunu yapmıştır.⁴⁵⁶ İbn Abdilberr (v. 463/1071), Abdullah b. Ömer hadisi hakkında “sahih” yorumunu yapmıştır.⁴⁵⁷ Keyserânî (v. 507/1113) ve Heysemî “Ebû Ya’lâ rivayetindeki Hişâm b. Ziyâd el-Kurâşî metruk bir râvidir” demişlerdir.⁴⁵⁸

Bu rivâyet her insanın özlemini çektiği, yokluğundan şikâyet ettiği hayâyı kendi özünde, fitratında ve iman dolu kabinde bulabileceğine işaret etmektedir. Bizlere izini sürdüğümüz hayânın adresi gösterilmiştir. Bazı önemli konuları mecazî ifadelerle anlatmayı faydalı gören Hz. Peygamber (s.a.v.) bu rivâyette de aynı metodu kullanmıştır. Temel hadis kitaplarında şu şekilde rivâyet edilmiştir. Abdullah b. Ömer’den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Rasûlullah (s.a.v.), utangaç kardeşine bu huyunu terk etmesini söyleyen Medineli bir Müslüman’ın yanından geçerken ona: “Onu kendi haline bırak. Zira hayâ imandandır.”*⁴⁵⁹

Mümin için hayâ onu daima iyiyi ve güzeli yapmaya sevk eden ahlakî bir erdemdir. Bu nedenle insanlık tarihi boyunca bütün ilâhî dinler söz, fiil ve davranışlarda hayâlî olmayı emretmiştir. Edep ve ahlâkın temel bir unsuru olarak hayâ, toplumumuzda da nesiller boyu üstün bir ahlâkî meziyet olarak görülmüştür. Ancak ahlâkî değerlerin giderek yozlaştığı günümüz toplumunda hayâ duygusu da eski konumunu kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki önceleri hayâ sahibi kişiler övülür, değerli görülürken, şimdilerde hayâlî olmak bir utanç ve eksiklik sebebi gibi algılanır hale gelmiştir. Hâlbuki hayâyı kaybetmek bireyi “en değerli varlık” olmaktan çıkararak değersizleştirir.⁴⁶⁰

Hayâsızlık imanın zayıf olduğunu hayâlî olmak ise imanın güçlü olduğunu gösterir. Tam bir hayâ duygusuna sahip olmak Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak O’nun azabından korkmakla olur. Hayâ duygusu insanı yanlışlardan uzaklaştırır. *“Bir gün Abdullah b. Ömer (r.a.), koyun otlatmakta olan bir çocuğun yanına giderek*

⁴⁵⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 6/388.

⁴⁵⁷ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, 9/232.

⁴⁵⁸ Ebû’l-Fadl İbnü’l-Keyserânî Ali el-Makdisî, *Zahîretü’l-huffâz*, nşr. Abdurrahman b. Abdulcebbar el-Feryevâî (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1416/1996), 3/1216; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 1/96.

⁴⁵⁹ Buhârî, “İmân”, 16 (No. 24); “Edeb”, 77 (No. 6118); Müslim, “İmân”, 36; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8 (No. 4795); Tirmizî, “İmân”, 7 (No. 2615); Nesâî, “İmân”, 27 (No. 5048).

⁴⁶⁰ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/222.

*koyunlardan birini kendisine satmasını ister. Çocuk, satamayacağını çünkü koyunların kendisine ait olmadığını söyler. Abdullah b. Ömer (r.a.): "sahibine koyunu kurt yedi dersin ve böylece sana koyunların sahibi kızmaz" der. Çocuğun cevabı kendisindeki güzel ahlâkı yansıtır. "Koyunların sahibine kurt yedi derim ama söyle bana bunu Allah görmeyecek mi?" diye cevap verir."*⁴⁶¹ İşte bizler de fitratımızda olan bu güzel duyguyu söz ve davranışımıza yansıtalım.

.

⁴⁶¹ Beyhakî, *Şuâbu'l-îmân*, 7/223 (No. 4908).

1.7. Kelime-i Tevhid

1.7.1. 31. Hadis: “Kimin Son Sözü Lâ İlâhe İllallah Olursa...”

من كان آخر كلامه لا اله إلا الله دخل الجنة

“Kimin son sözü lâ ilâhe illallah olursa cennete girer”

1.7.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında⁴⁶² bulunmaktadır.⁴⁶³ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Ebî Şeybe > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁶⁴
- Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ebî Bekr > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Âsım b. Nebîl > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁶⁵
- Ebû Dâvûd > Mâlik b. Abdulvahîd > Dahhâk b. Mehlîd > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁶⁶
- Bezzâr > Ziyâd b. Eyyûb > Dahhâk b. Mehlîd > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁶⁷
- Taberânî > Ebû Müslim > Ebû Âsım b. Nebîl > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁶⁸
- Hâkim en-Nîsâbûrî > Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-İsbehânî > Ahmed b. Mehdî > Ebû Âsım b. Nebîl > Abdulhâmid b. Ca’fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.

⁴⁶² Mezarlık hakkında geniş bilgi için bkz: Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları* (Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012), 51.

⁴⁶³ Bkz: Ekler, Resim 31.

⁴⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/446(No. 973).

⁴⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/233(No. 22087); 5/247(No. 22180).

⁴⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 20 (No. 3116).

⁴⁶⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 7/77(No. 2629).

⁴⁶⁸ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 20/112(No. 221).

- Hâkim en-Nîsâbûrî > Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-İsbehânî > Ahmed b. Mehdî > Ahmed b. Temîm > Ebû Kilâbê > Ebû Bekr b. İshâk > Ebû Amr İsmail b. Nuceyd > Ebû Saîd b. Ahmed > Ebû Âsım b. Nebîl > Abdulhâmid b. Ca'fer > Salîh b. Ebî Ureyb > Kesîr b. Mürre > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁶⁹
- İbn Hacer > Ebû Ya'lâ > İshâk b. Ebî İsmail > Ferc b. Fudâle > Atâ b. Hâris > Mekhûl > Muâz b. Cebel > Rasûlullah.⁴⁷⁰

1.7.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Muâz b. Cebel (v. 17/638) tarafından nakledilmiştir. Hâkim en-Nîsâbûrî (v. 405/1014) rivâyet ettiği hadis hakkında “isnâdı sahihtir” demiştir.⁴⁷¹ İbn Arabî (v. 638/1240), Ebû Dâvûd (v. 275/889) rivâyeti hakkında “çeşitli yollarla gelen bu hadisin sahihliği sabittir” demiştir.⁴⁷² İbn Kattân (v. 628/1231), Ebû Dâvûd rivâyeti hakkında “rivâyetin senedinde bulunan Salîh b. Ebî Ureyb adlı râvinin hali bilinmemektedir” yorumunu yapmıştır.⁴⁷³ Nevevî (v. 676/1277), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ve Ebû Dâvûd rivâyetleri hakkında “hasen” yorumunu yapmıştır.⁴⁷⁴ Suyûtî (v. 911/1505), bu hadisi “sahih” olarak nitelemiştir.⁴⁷⁵

Bu rivâyetle ölmeden önce insanın kalbinde tevhit inancının yer alması ve salt bir dil ile kelime-i tevhidi söyleyerek ölmesi kastedilmiştir. Ayrıca kelime-i tevhidi ölmeden önce kalpten inanarak söyleyen kişinin cennete gireceği de müjdelenmiştir.

Kelime-i tevhit, “İslâm inancının en veciz ve en özlü bir şekilde ifadesidir. Bu söz, Allah'ın varlığına, birliğine ve Hz. Peygamberin hak peygamber olduğuna inanmayı ifade eder.” Buna inanan kimse peygamberimize indirilen Kur'ân-ı Kerîm'e ve onun ihtiva ettiği bütün hükümlere inanır. Öyleyse kelime-i tevhidi dil ile söyleyip kalp ile tasdik eden kimse, İslâm'ın bütün esaslarına inanmış olur. Kelime-i

⁴⁶⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/503 (No. 1848).

⁴⁷⁰ İbn Hacer, *Metâlibu'l âliye*, 5/191 (No. 953).

⁴⁷¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/503 (No. 1848).

⁴⁷² İbn Arabî, *Arızatü'l-ahzavî*, 2/369.

⁴⁷³ İbn Kattân, *Vehm ve'l-ihâm*, 4/204.

⁴⁷⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb*, nşr. Takiyüddin es-Sübki (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1385-1398), 5/110.

⁴⁷⁵ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2/540 (No. 8965).

tevhit insanın mümin olduğunun göstergesidir.⁴⁷⁶ Kelime-i tevhidi içtenlikle söylemek Hz. Peygamber'in şefaatine de vesiledir. Bu hususta Ebû Hureyre (r.a.) şöyle buyurmuştur: *“Bir gün Hz. Peygamber’e: “Ya Rasûlullah, kıyamet gününde insanların içerisinde senin şefaatine en çok kim mazhar olur? Diye sordum. Efendimiz de: “Gördüğüm aşırı düşkünlükten dolayı bu hadis senden evvel kimsenin bana sormayacağını zaten tahmin ediyordum. Kıyamet gününde insanların içerisinde şefaatine en çok mazhar olacak kimse halis bir niyetle lâ ilâhe illallah diyendir.”* buyurmuştur.⁴⁷⁷ Kelime-i tevhit zikirlerin en faziletlisidir. Kelime-i tevhit bir nurdur ki, insanın hem bu dünyasını hem de ahiretini aydınlatır. Asıl olan onu hem dilimizde söylemek hem de onu kalpten yaşamaktır.

Son nefesinde kelime-i tevhidi söyleme başarısı gösterebilen bir kimse hem peygamberimizin şefaatine mazhar olur hem de Allah'ın müjdelediği gibi cennete girer.

1.7.2. 32. Hadis: “Ölüm Döşegindekilere Lâ İlâhe İllallah Sözünü...”

لَقِّنُوا مَوْتَكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

“Ölüm döşegindekilere lâ ilâhe illallah sözünü telkin ediniz”

1.7.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁴⁷⁸ Rivâyet bir önceki rivâyetin devamı olarak yazılmış olsa da muhtemel hadis kaynaklarında iki ayrı rivâyet olarak kabul edilmiştir. Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Ebî Şeybe > Ebû Hâlid > Yezîd b. Keysan > Ebî Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Süfyân b. Uyeyne > Mânsur b. Abdurrahman b. Talha > Safiyye bnt. Şeybe el-Hâcib > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.

⁴⁷⁶ İsmail Lütfi Çakan vd., *Şamil İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 4/309.

⁴⁷⁷ Buhârî, “Rikâk”, 51 (No. 6570).

⁴⁷⁸ Bkz. Ekler, Resim 32.

- İbn Ebî Şeybe > Abdullah b. Numeyr > Atâ b. Ebî Rebâh > Diğerleri > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Hâlid b. Mâhled > Süleyman b. Bilâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Muâviye b. Hişâm > Şerîk > Âsım > Müseyyed b. Rafî' > Urve b. Mes'ûd > Rasûlullah.⁴⁷⁹
- Müslim > Ebû Kâmil el-Cihderî ve Fudayl b. Hüseyin ve Osmân b. Ebî Şeybe > Beşîr b. Mufaddâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Müslim > Ebû Bekr ve Osmân b. Ebî Şeybe / Amr b. Nakîd > Ebû Hâlid > Yezîd b. Keysan > Ebî Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁴⁸⁰
- İbn Mâce > Osmân b. Ebî Şeybe > Ebû Hâlid > Yezîd b. Keysan > Ebî Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Mâce > Muhammed b. Yahyâ > Abdurrahman b. Mehdî > Süleyman b. Bilâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁴⁸¹
- Tirmizî > Ebû Seleme b. Yahyâ > Beşîr b. Mufaddâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁴⁸²
- Bezzâr > Muhammed b. Beşşâr > Ebû Âmir > Kesîr b. Zeyd > İshâk b. Abdullah b. Ca'fer > Abdullah b. Ca'fer > Rasûlullah.
- Bezzâr > Abdullah b. Saîd > Ebû Hâlid > Yezîd b. Keysan > Ebî Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁴⁸³
- Nesâî > Amr b. Ali > Beşîr b. Mufaddâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Nesâî > Kuteybe b. Saîd > Abdulazîz > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁴⁸⁴
- Ebû Ya'lâ > Abbâs b. Velîd > Beşîr b. Mufaddâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.

⁴⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/116-117 (No. 10962, 10964, 10967, 10970).

⁴⁸⁰ Müslim, "Cenâiz", 916, 917 (3/37).

⁴⁸¹ İbn Mâce, "Cenâiz", 3 (No. 1444, 1445).

⁴⁸² Tirmizî, "Cenâiz", 7 (No. 976).

⁴⁸³ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/208 (No. 2248); 17/156 (No. 9763).

⁴⁸⁴ Nesâî, "Cenâiz", 4 (No. 1825, 1965).

- Ebû Ya'lâ > İshâk > Beşîr b. Mufaddâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ebû Ya'lâ > Züheyr > Ebû Âmir > Süleyman b. Bilâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Ebû Ya'lâ > Osmân b. Ebî Şeybe > Ebû Hâlid > Yezîd b. Keysan > Ebî Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁴⁸⁵
- İbn Hibbân > Ahmed b. Muhammed > Muhammed b. Yahyâ > Muhammed b. İshâk el-Farîsî > Süfyân es-Sevrî > Mansûr > Hilâl b. Yusuf > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁴⁸⁶
- Taberânî > Yusuf b. Abdullah > Süleyman b. Seyf > Saîd b. Selâm > Ömer b. Muhammed > Safvân b. Süleyman > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁴⁸⁷
- Beyhakî > Ebû Hasan Muhammed b. el-Hüseyn > Abdullah b. Muhammed > Muhammed b. Yahyâ > Abdurrahman b. Mehdî > Süleyman b. Bilâl > Ümare b. Gazîye > Yahyâ b. Ümare > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁴⁸⁸

1.7.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre (v. 58/678), Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693), Âişe bnt. Ebû Bekr (v. 58/678), Ömer b. Hattâb (v. 23/644), Abdullah b. Ca'fer (v. 80/699) ve Urve b. Mes'ûd (v.9/630) tarafından nakledilmiştir. Müslim (v. 261/875), rivâyet ettiği Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hureyre hadisleri için “sahih” yorumunu yapmıştır.⁴⁸⁹ Tirmizî (v. 279/892), rivâyet ettiği Ebû Saîd el-Hudrî hadisi için “hasen-sahih-garibtir” demiştir. Ayrıca Tirmizî, “bu konuda Ebû Hureyre, Âişe bnt. Ebû Bekr, Cabîr b. Abdullah (v. 78/697) ve Ümmü Seleme'nin (v. 62/681) de rivâyetleri vardır” demiştir.⁴⁹⁰ Bezzâr (v. 292/9059, “bu konuda Abdullah b. Ca'fer ve Ebû Hureyre isnâdlarından başka bir isnâd bilmediğini” belirtmiştir.⁴⁹¹ Taberânî (v. 360/971) rivâyet ettiği hadis hakkında “bu rivâyeti Ömer b. Muhammed'den sadece Safvân b. Süleyman rivâyet etmiştir” dedi.⁴⁹² Beyhakî (v. 458/1066)“es-

⁴⁸⁵ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/347 (No. 1096); 2/363 (No. 1117); 2/434 (No. 1239); 11/44 (No. 6184).

⁴⁸⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/269 (No. 3002).

⁴⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 2/254 (No. 1119).

⁴⁸⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/383 (No. 6694).

⁴⁸⁹ Müslim, “Cenâiz”, 916, 917 (3/37).

⁴⁹⁰ Tirmizî, “Cenâiz”, 7 (No. 976).

⁴⁹¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/208 (No. 2248).

⁴⁹² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 2/254 (No. 1119).

Sünenü'l kübrâ” adlı eserinde “Müslim’in bu konuda rivâyeti olduğunu ve Ebû Hazîm’in Ebû Hureyre’den rivâyet ettiğini” söylemiştir.⁴⁹³ Ukaylî (v. 322/934), Urve b. Mes’ûd hadisi için “isnâdı münkerdir” dedi.⁴⁹⁴ Ebû Nuaym (v. 430/1038), Ebû Saîd el-Hudrî hadisi hakkında “sahihliği üzerine ittifak vardır” demiştir.⁴⁹⁵

Bu rivâyet ölmek üzere olan kişiye son anda çok değerli bir ahiret armağanı veya azığı sunmak demektir.

Telkin, “ölüm döşegindeki kişiye kelime-i tevhidi, definden sonra ölüye iman esaslarını hatırlatmaktır.”⁴⁹⁶ Dinimiz doğumdan ölüme kadar tevhit telkinini öngörmüştür. İbn Abbâs (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Çocuklarınıza güzelce lâ ilâhe illallah demeyi öğretiniz!”⁴⁹⁷ Hz. Peygamber’in bizzat kendisi de Haşimoğullarının çocukları konuşmaya başlayınca onlara: “Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, acizlikten ötürü bir varlığa da ihtiyacı olmayan Allah’a hamd ederim de ve tekbir getirerek O’nun şanını yücelt!”⁴⁹⁸ ayetini 7 kere öğretirdi. Bu gibi rivâyetler Müslüman hayatının doğumdan ölüme kadar bir tevhit çizgisine sahip olduğunu gösterir.

Telkin, Hz. Peygamber tarafından ölüye İslâm’ın temel kurallarını hatırlatmak amacıyla yapılması tavsiye edilmiştir. Ölüm anında hasta kişiye yakınlarından biri “Kelime-i Şehâdet” ve İslâm’ın temel prensiplerini okur, o kişi de bunları tekrar eder. Bununla birlikte imam veya ölen kişinin yakınlarından biri tarafından definden sonra kabir üstünde de yapılmaktadır.

Telkinin kime yapılacağı, İslâm âlimlerinden açıkça anlaşılır. Buna göre; ölüme hazır olan kimseye tevhid kelimesi telkin edilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ölmek üzere olan kimsenin yanında “Lâ ilâhe illallâh” demeyi tavsiye etmiştir. Ölecek kimsenin yanında bulunan kişilere “Kelime-i Tevhit” ve “Kelime-i Şehâdet”

⁴⁹³ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/383 (No. 6694).

⁴⁹⁴ Ukaylî, *ed-Duafâ*, 1/65.

⁴⁹⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l evliyâ*, 9/233.

⁴⁹⁶ Hacı Mehmet Günay, “Telkin”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 404-406.

⁴⁹⁷ Beyhakî, *Şuabu'l imân*, 4/398.

⁴⁹⁸ el-İsrâ 17/111.

telkin edilir. Zaten Hz. Peygamber de bunu tavsiye etmiştir. Öldükten sonra insanın amel etmesi mümkün olmadığına göre, ölü insana telkinin de bir anlamı yoktur.⁴⁹⁹

⁴⁹⁹Ali Çolak, “Ölmek Üzere Olan Kişiyeye ve Mezardaki Ölüye Yapılan Telkin İle İlgili Rivâyetler”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2(Ocak-Haziran 2004), 205-206.

1.8. Kur’ân-ı Kerîm’in Fazileti

1.8.1. 33. Hadis: “Sizin En Hayırlınız...”

خيركم من تعلم القرآن و علمه

“Sizin en hayırlınız Kur’ân-ı öğrenen ve öğreteninizdir”

1.8.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu giriş katında bulunmaktadır.⁵⁰⁰ Ayrıca Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi giriş katında da bu rivâyet mevcuttur. Her iki mekânda da rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Şu’be b. Haccâc > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰¹
- Abdurrezzak b. Hemmâm > Süfyân es-Sevrî > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰²
- İbn Ca’d > Şu’be b. Haccâc > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰³
- İbn Ebî Şeybe > Ahmed b. İshâk > Abdulvâhid b. Ziyâd > Abdurrahman b. İshâk > Nu’mân b. Sa’d > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁵⁰⁴
- Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ca’fer ve Behz ve Şu’be b. Haccâc > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰⁵
- Dârimî > Müslim b. İbrâhim > Abdulvâhid b. Ziyâd > Abdurrahman b. İshâk > Nu’mân b. Sa’d > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁵⁰⁶
- Buhârî > Ebû Nuaym > Süfyân es-Sevrî > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ Bkz: Ekler, Resim 33.

⁵⁰¹ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/73(No. 73).

⁵⁰² Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, 3/367(No. 5995).

⁵⁰³ İbn Ca’d, *el-Müsned*, 1/84(No. 475).

⁵⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/132(No. 30072).

⁵⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/471-472(No. 412).

⁵⁰⁶ Dârimî, “Fedâilu’l-Kur’ân”, 2 (No. 3380).

- İbn Mâce > Ezher b. Mervân > el-Hâris b. Nebhân > Âsım b. Behdele > Mus'ab b. Sa'd > Sa'd b. Ebî Vakkâs > Rasûlullah.
- İbn Mâce > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ b. Saîd el-Kattân > Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰⁸
- Tirmizî > Mahmûd b. Ğaylân > Ebû Dâvûd > Şu'be b. Haccâc > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁰⁹
- Bezzâr > Ebû Kâmil > Abdulvâhid b. Ziyâd > Abdurrahman b. İshâk > Nu'man b. Sa'd > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁵¹⁰
- Nesâî > Ubeydullah b. Saîd > Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵¹¹
- Ebû Ya'lâ > Abdulvâhid b. Ziyâd > el-Hâris b. Nebhân > Âsım b. Behdele > Mus'ab b. Sa'd > Sa'd b. Ebî Vakkâs > Rasûlullah.⁵¹²
- İbn Hibbân > el-Fadl b. Hübâb el-Cümahî > Abdullah b. Recâ > Şu'be b. Haccâc > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵¹³
- Taberânî > el-Hasan b. Sehlân > Muhammed b. Sinân el-Kazzâz > Muâz b. Avzillah el-Kurâşî > Süleyman et-Teymî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁵¹⁴
- Kudâî > Ebû Muhammed b. Ömer et-Tucîbî > Ebû Saîd > Ahmed b. Muhammed el-A'râbî > Ebû Saîd el-Hârisî > Yahyâ b. Saîd el-Kattân > Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵¹⁵
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfiz > Ahmed b. Selmân el-Fakîh > Ebû İsmail et-Tirmizî > Ebû Nuaym > Süfyân es-Sevrî > Alkame b. Mersed > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵¹⁶

⁵⁰⁷ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 21(No. 4739).

⁵⁰⁸ İbn Mâce, "Mukaddime", 16 (No. 211, 213).

⁵⁰⁹ Tirmizî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 15(No. 2908).

⁵¹⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, 2/278(No. 698).

⁵¹¹ Nesâî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 30 (No. 7983).

⁵¹² Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/136(No. 814).

⁵¹³ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/324(No. 118).

⁵¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 1/234(No. 379).

⁵¹⁵ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2/227(No. 1240).

⁵¹⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/17(No. 2309).

1.8.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik (v. 93/711), Osmân b. Affân (v. 35/656), Ali b. Ebû Tâlib ve Sa'd b. Ebî Vakkâs (v. 55/675) tarafından nakledilmiştir. İbn Mâce (v. 273/887), rivâyet ettiği Osmân b. Affân hadisi için “isnâdı sahih” derken “Sa'd b.Ebî Vakkâs hadisi için el-Hâris b. Nebhân metruk olduğu için isnâdı oldukça zayıf” demiştir.⁵¹⁷ Tirmizî, rivâyet ettiği Osmân b. Affân hadisi için “hasen-sahih” yorumunu yapmıştır. Ayrıca Tirmizî, diğer senedler hakkında da bilgi vererek “Süfyân es-Sevrî rivâyetinin Şu'be b. Haccâc rivâyetine göre daha sahih olduğunu ve Şu'be b. Haccâc'ın Sa'd b. Ubade'yi ziyade olarak zikrettiğini” söylemiştir. Yine Tirmizî, “bu konuda Ali b. Ebû Tâlib ve Sa'd b.Ebî Vakkâs rivâyetlerinin de olduğunu ve Ali b. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'den sadece Abdurrahman b. İshâk vasıtasıyla naklettiği” belirtmiştir.⁵¹⁸ Bezzâr, rivâyet ettiği Ali b. Ebû Tâlib hadisi hakkında “Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'den sadece bu isnâdla rivâyet edildiğini bilmekteyiz” demiştir. Ayrıca Bezzâr, Sa'd b.Ebî Vakkâs hadisi için “bu hadisin Âsım > Mus'ab b. Sa'd > Sa'd b.Ebî Vakkâs tarîkiyle el-Hâris b. Nebhân'dan başkası tarafından rivâyet edildiğini bilmiyoruz” demiştir. Yine Bezzâr, “el-Hâris b. Nebhân bu hadisin isnâdında Şerîk'e muhalefet etmiştir. Âsım, onu Abdurrahman es-Sülemî aracılığıyla Abdullah b. Mes'ûd 'dan rivâyet etmiştir. Hâlbuki Hâris ve Şerîk hadis ehline göre hâfız⁵¹⁹ değillerdir” şeklinde bir görüş belirtmiştir.⁵²⁰ Taberânî rivâyet ettiği Enes b. Mâlik hadisi için “bu hadisi et-Teymî'den sadece Muâz b. Avzillah rivâyet etti” demiştir.⁵²¹ Beğavî (v. 516/1122) ve Suyûtî Osmân b. Affân hadisi için “sahih” yorumunu yapmışlardır.⁵²²

Bu rivâyet Kur'ân-ı Kerîm'in faziletini anlatmak için kaynaklarda ve mekânlarda oldukça sık rastlanmaktadır. Bu rivâyet Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen ve öğreten kişinin en hayırlı kişi olduğuna işaret etmektedir. Bu durumun kişiye ve topluma öğüt, teşvik ve müjde olması açısından son derece önemlidir.

⁵¹⁷ İbn Mâce, “Mukaddime”, 16 (No. 211).

⁵¹⁸ Tirmizî, “Fedâilu'l-Kur'ân”, 15 (No. 2908).

⁵¹⁹ Hâfiz: Yüz bin hadisi, metin ve senedleriyle ezberlemiş olan, bunların râvilerini, hayat hikâyelerini, cerh ve ta'dil yönleriyle bilen hadis âlimi, Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 109.

⁵²⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, 2/278 (No. 698); 3/356 (No. 1157).

⁵²¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 1/234 (No. 379).

⁵²² Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 4/428 (No. 1172); Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2/250 (No. 4112).

Kur’ân-ı Kerîm, “ Allah’ın Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Cebrail (a.s.) vasıtasıyla gönderdiği son ilâhî kitaptır.” Bütün çağlara, mekânlara ve insanlara hitap eden bu ilâhî kitabın öğüt ve mesajları kıyamete kadar geçerlidir. Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm, 610 yılı Ramazan ayı Kadir gecesinde inmeye başlamış ve yaklaşık yirmi üç yılda tamamlanmıştır. O kendine özgü okuma tarzıyla indiği günden itibaren insanları derinden etkilemiş ve tarih boyunca Müslümanlar O’nu en güzel şekliyle okumak için büyük gayret göstermiştir.⁵²³

Kur’ân-ı Kerîm Hz. Peygamber’in en büyük mucizesidir. O, Kur’ân-ı Kerîm’i ilk öğrenen, ilk yaşayan ve ilk öğretendir. “*Şüphesiz biz sana sorumluluğu ağır bir söz vahyederiz.*”⁵²⁴ Kur’ân-ı Kerîm, bütün insanlara sesleniyor ve insanların bilmediği veya anlaşılmazlığa düştükleri her şeyi öğretiyor. Hz. Peygamber’e ve bizlere en büyük yol göstericidir. Hz. Peygamber bu ilâhî kelamı okumamızı, amel etmemizi ve başkalarına öğretmemizi sözleriyle teşvik etmiştir.⁵²⁵ Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kur’ân-ı Kerîm’i okuyan ve gereğini yerine getirerek başkalarına öğreten kimse kokusu her tarafa yayılan misk kokusu dolu bir kaba benzer. Öğretmeyen kimse ise ağzı bağlandığı için etrafa misk kokusu yaymayan bir kaba benzer.*”⁵²⁶ Bir başka hadis-i şerif’te Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kur’ân okuyan mümin turunç gibidir; tadı da güzeldir, kokusu da güzeldir. Kur’ân okumayan mümin hurma gibidir; tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur’ân okuyan günahkâr kişi reyhan gibidir. Kokusu güzeldir ama tadı acıdır. Kur’ân okumayan günahkâr kişi Ebû Cehîl karpuzu gibidir. Kokusu da acıdır, tadı da acıdır.*”⁵²⁷

Hız. Peygamber âdeta yaşayan Kur’ân’dı. Hız. Peygamber’in bizzat uygulayarak ashâbına öğrettiği, kıyamete dek kalacak en büyük mirastır. Bütün Müslümanlar bu mirasa sahip çıkmalı ve bu konuda gereken özeni göstermelidir. Hız.

⁵²³ Abdülhamit Birişik, “Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 26/385.

⁵²⁴ el-Müzemmil 73/5.

⁵²⁵ Özağşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/560.

⁵²⁶ Tirmizî, “Fedâilu’l-Kur’ân”, 2 (No. 2879).

⁵²⁷ Müslim, “Müsâfirin”, 243.

Peygamber bu konudaki uyarısını şöyle dile getirmiştir: ⁵²⁸ “Size öyle bir şey bıraktım ki ona sıkı sarılırsanız sapıtmazsınız: Allah’ın Kitabı!”⁵²⁹

Kısacası Kur’ân okuyan ve öğreten kimse ümmet-i Muhammed’in en hayırlıları olur. Bu öğrenme ve öğretme işini samimi bir şekilde yaparsak sevap ve kıymet bakımından peygamberlerin seviyesine ulaşacağımızı unutmamalıyız.

1.8.2. 34. Hadis: “Çocuğuna Kur’ân-ı Kerîm’i Yüzüne ...”

من علم ابنه القرآن نظرا غفر الله له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر

“Çocuğuna Kur’an-ı Kerîm’i yüzüne öğreten anne ve babanın geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır”

1.8.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Ortaokulu birinci katında bulunmaktadır. ⁵³⁰ Muhtemel hadis kaynaklarında من علم ابنه القرآن نظرا غفر الله له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر، و من علمه إياه ظاهرا بعثه الله يوم القيامة علي صورة القمر ليلة البدر، و يقال لإبنه: اقرأ. فكلما قرأ آية رفع الله عز و جل الأب بها درجة، حتى ينتهي إلى آخر ما معه من القرآن “Çocuğuna Kur’an-ı Kerîm’i yüzüne öğreten anne ve babanın geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır. Çocuğunu hafız yapan kimsenin de Cenâb-ı Hakk, kıyamet gününde ayın on dördü gibi parlak bir suretle diriltir. Çocuğuna: “Oku” denilecek. Çocuğu bir ayet okudukça Allah-u Teâlâ çocuğun babasının makamını bir derece yükseltecek. Bu durum okuduğu Kur’ân-ı Kerîm’in sonuna gelinceye kadar devam edecek” lafzıyla geçmekte olan rivâyetin sadece من علم ابنه القرآن نظرا غفر الله له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر “Çocuğuna Kur’an-ı Kerîm’i yüzüne öğreten anne ve babanın geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır” lafzı bulunmaktadır. Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Kaynaklarda yaygın olmayan bu rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak tek bir isnâdla nakledilmiştir:

⁵²⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/561.

⁵²⁹ Müslim, “Hac”, 2950.

⁵³⁰ Bkz: Ekler, Resim, 34.

- Taberânî > Ahmed b. Muhammed b. Nafi' > Ubeydullah b. Abdullah el-Münhedirî > İbn Ebî Fudayl > Ömer b. Ebî Sehl > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁵³¹
- Heysemî > Ahmed b. Muhammed b. Nafi' > Ubeydullah b. Abdullah el-Münhedirî > İbn Ebî Fudayl > Ömer b. Ebî Sehl > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁵³²

1.8.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik tarafından nakledilmiştir. Taberânî, rivâyet ettiği hadis hakkında “bu rivâyeti İbn Ebî Fudayl sadece Ömer b. Sehl'den rivâyet etmiştir” dedi.⁵³³ Heysemî (v. 807/1405) ise, rivâyet ettiği hadis hakkında “Taberânî'nin “*el-Mu'cemu'l-evsât*” adlı eserinde bulunan isnâd dışında başka bir isnâd bilmiyorum” dedi.⁵³⁴

Bu rivâyette çocuğuna Kur'ân öğreten anne ve babanın günahlarının bağışlanacağı ve bu yaptığı amele karşılık verilecek sevap ve fazilet üzerinde durulmaktadır.

Son ilâhî rehber olan Kur'ân, nazil olduğu ilk günden itibaren okunmuş, ezberlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm okumayı öğrenmek her Müslüman için önemli bir vazife olmanın yanı sıra sevabı yüksek bir ibadettir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teşvik dolu pek çok beyanı vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir defasında Hz. Ali'ye şu tavsiyede bulunmuştur: “*Ya Ali! Kur'ân-ı Kerîm'i öğren ve insanlara öğret. Zira her harf için on sevap verilir. Öldüğün zaman şehit olarak ölersün.*”⁵³⁵ Başka bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Dikkat edin! Kim Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenir, öğretir ve amel ederse onu cennete sevk ederim ve cennet için delili olurum*” buyurmuştur.⁵³⁶

⁵³¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 2/264 (No. 1935).

⁵³² Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 7/164 (No. 11677).

⁵³³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 2/264 (No. 1935).

⁵³⁴ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 7/164 (No. 11677).

⁵³⁵ Dârimî, “*Fedâilu'l-Kur'ân*”, 1 (No. 429).

⁵³⁶ Muttakî, *Kenzu'l-ummâl*, 1/153.

Hız. Peygamber anne babaları ve çocuklarını da Kur'ân'ı öğrenme ve onu hayatında gereğince tatbik etme hususunda teşvik etmiştir: “*Kim Kur'ân-ı okur, hükümleriyle amel ederse onun anne ve babasına kıyamet gününde bir taç giydirilir. Bu tacın nuru güneşin bütün dünyadaki evlerde bıraktığı ışıktan daha parlak olur*” buyurmuştur.⁵³⁷ Bunun için hem kendimizin hem de çocuklarımızın rahat ve saadeti için Kur'ân ile hemhal olmalı ve O'nu öğrenme ve öğretme gayreti içinde olmalıyız.⁵³⁸

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın kullarına vermiş olduğu en güzel hediyedir. Anne ve baba Kur'ân-ı Kerîm'i Allah'ın vahyettiği Rasûlünün tebliğ ettiği şekliyle öğretmelidir. Bu anne ve babanın görevidir. Kur'ân öğrenen çocuk Allah ile bir bağ kurar. Çocuğun hayatı berraklaşır. Çocuk hem bu dünyada hem de ahirette mutlu ve huzurlu olur.

⁵³⁷ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 1/7 (No. 166); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 1/100 (No. 96).

⁵³⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/560.

1.9. Mescîd İnşa ve İmarının Fazileti

1.9.1. 35. Hadis: “Kim Allah (Rızası) İçin Bağırtlak Kuşu...”

من بنى لله مسجدا ولو كمفحص قطاة بنى الله له بيتا في الجنة

“Kim Allah (rızası) için bağırtlak kuşu yuvası gibi veya ondan daha küçük bir mescîd inşa ederse Allah da ona cennette bir ev yapar”

1.9.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Eyüp Peygamber Camiinin son cemaat mahfilindeki kitabede bulunmaktadır.⁵³⁹ Rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Ebû Dâvûd > Şu’be b. Haccâc > Cabîr > Ammâr > Saîb b. Cübeyr > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.⁵⁴⁰
- İbn Ebî Şeybe > Abdulhâmid b. Ca’fer > Muhammed b. Lebîd > Osmân b. Affân > Rasûlullah.⁵⁴¹
- Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ca’fer > Şu’be b. Haccâc > Cabîr > Ammâr > Saîb b. Cübeyr > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.⁵⁴²
- İbn Mâce > Yusuf b. Abdullah > Abdullah b. Vehb > İbrâhim b. Neşid > Abdullah b. Abdurrahman > Atâ b. Ebî Rebâh > Cabîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁵⁴³
- Bezzâr > Yusuf b. Musa > Ahmed b. Yunus > Ebû Bekr b. Ayyâş > A’miş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.⁵⁴⁴
- Tahâvî > Yusuf b. Abdullah > Abdullah b. Vehb > İbrâhim b. Neşid > Abdullah b. Abdurrahman > Atâ b. Ebî Rebâh > Cabîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁵⁴⁵
- İbn Hibbân > Hasan b. Süfyân > Ebû Bekr b. Ayyâş > A’miş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.

⁵³⁹ Bkz: Ekler, Resim 35.

⁵⁴⁰ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/369 (No. 461).

⁵⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/275 (No. 3156).

⁵⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/241 (No. 2157).

⁵⁴³ İbn Mâce, “Mescid ve Cemâat”, 1 (No. 738).

⁵⁴⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, 11/285 (No. 5080).

⁵⁴⁵ Tahâvî, *Şerhu'l-müşkilü'l âsâr*, 4/210 (No. 1557).

- İbn Hibbân > Halîl b. Muhammed > Muhammed b. Harb en-Neşâî > Muhammed b. Abîd > Yahyâ b. Abîd > A'meş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.⁵⁴⁶
- Taberânî > Saîd b. Yahyâ b. Vasîti > İshâk b. Yusuf > Şerîk > A'meş > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Hanîfe > İshâk b. Şahîn > Hâkim b. Zübeyr > İbn Ebî Leylâ > Nafi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Taberânî > Nasr b. el-Feth > Bekkâr b. Kuteybe > Müzemmil b. İsmail > Süfyân b. Uyeyne > A'meş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.⁵⁴⁷
- Ebû Nuaym > Ebû Bekr b. Talhâ > Ebû Hüseyin > Yahyâ b. Abdulhâmid > Hasan b. Süfyân > Ebû Bekr b. Ayyâş > A'meş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.⁵⁴⁸
- Beyhakî > Ebû Hasan Muhammed b. Ali > Ebû Osmân b. Amr > Muhammed b. Abdulvehhâb > Ya'lâ b. Abîd > A'meş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebî Abdullah el-Hâfız > Ebû Saîd b. Ebî Amr > Ebû Abbâs b. Yakûb > Abbâs b. Muhammed > Ahmed b. Yusuf > Ebû Bekr b. Ayyâş > A'meş > İbrâhim et-Teymiyye > Ebû Zer el-Gıfârî > Rasûlullah.⁵⁴⁹

1.9.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Cabîr b. Abdullah, Abdullah b. Abbâs (v. 68/688), Osmân b. Affân, Ebû Zer el-Gıfârî (v. 32/653) ve Enes b. Mâlik tarafından nakledilmiştir. İbn Hibbân (v. 354/965), rivâyet ettiği hadis için “sahih” yorumunu yapmıştır. Ayrıca İbn Hibbân, “bu konuda Tahâvî (v. 321/933), Beyhakî ve İbn Ebî Şeybe'nin (v. 235/849) de rivâyetleri olduğunu” söylemiştir.⁵⁵⁰ Tayâlisî (v. 204/819), Ebû Zer el-Gıfârî hadisinin “mevkuf” Abdullah b. Abbâs hadisinin “merfû” olduğunu söylemiştir.⁵⁵¹ Heysemî, Taberânî'nin “*el-Mu'cemu'l-evsât*” adlı eserinde rivâyet ettiği hadisin senedindeki Hâkim b. Zübeyr'in “metruk” olduğunu

⁵⁴⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/490-491 (No. 1610, 1611).

⁵⁴⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 2/240 (No. 1857); 6/194 (No. 6167); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 2/246 (No. 1105).

⁵⁴⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 5/24.

⁵⁴⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/437 (No. 4357, 4358).

⁵⁵⁰ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/490 (No. 1610).

⁵⁵¹ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/369 (No. 461).

belirtmiştir.⁵⁵² Taberânî, “*el-Mu’cemu’l-avsât*” adlı eserinde “ Nafi’ nin sadece Leylâ’dan Leylâ’nın sadece Hâkim b. Zübeyr’dan rivâyet ettiğini ve İshâk b. Yusuf’un rivâyetinde tek kaldığını belirtmiştir. Yine Taberânî, “*el-Mu’cemu’l-sağîr*” adlı eserinde ise Süfyân b. Uyeyne’nin sadece Müzemmil’den rivâyet ettiğini” söylemiştir.⁵⁵³ Ebû Nuaym rivâyet ettiği hadis hakkında “bu hadis garibtir. Çünkü rivâyetin senedinde bulunan Ebû Bekr b. Talhâ rivâyetinde tek kalmıştır” dedi.⁵⁵⁴

Bu rivâyet Allah için bir mescit yapmanın ne kadar sevap olduğunu müjdelemektedir. Bu yüzden Müslümanları küçük de olsa Allah için bir mescit yapmaya veya mescit yapımında katkı sağlamaya teşvik etmektedir. Rivâyetlerinde edebî sanatlara çokça yer veren Hz. Peygamber bu rivâyetinde edebî sanatlardan “mübalağa” sanatını kullanmıştır. Rivâyetteki “bağırtlak kuşu yuvası” tabiri mübalağadır. Burada yapılan mekânın büyüklüğünden çok Allah’ın rızasını almak önemlidir.

Mescit, “Müslümanlar için secde edilen yer, namazgâh, cami yerine kullanılan namaz yeri. Aşırı saygı göstermek, alnını yere koymak baş eğmek, eğilmek anlamlarına gelen “sücûd” masdarından yer ismidir.”⁵⁵⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) yeryüzünün bütün Müslümanlar için mescit olduğunu ve Allah nazarında her yerin bir olduğunu belirtmiştir. Camiler ve mescitler Allah’ın evi olan Kâbe’nin şubeleridir. Kur’ân-ı Kerîm mescitler ve camilerin Müslüman hayatında merkezi bir rolü olduğunu ve bu yüzden mescit ve cami inşa ve imarının Müslümanların öncelikli görevleri arasında yer aldığını vurgular. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmuştur:⁵⁵⁶ “*Allah’ın mescitleri Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte hidayete ermiş olanlar onlardır.*”⁵⁵⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v.) ashâbı ile birlikte memleketinden, yuvasından, Mekke’den çıkartılarak uzun, yorucu ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Medine’ye

⁵⁵² Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 10/2.

⁵⁵³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-avsât*, 2/240 (No. 1857); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-sağîr*, 2/246 (No. 1105).

⁵⁵⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 5/27.

⁵⁵⁵ Çakan vd., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, 5/197.

⁵⁵⁶ Özağşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/292.

⁵⁵⁷ el-Tevbe 9/18.

varmıştır. Burada ilk iş olarak Müslümanları bir arada toplamak, kardeşlik, birlik ve beraberlik duygularını yaşatmak için Mescid-i Nebevî'yi inşa etmiştir. Bu ilk inşa edilen mescit bundan sonra günümüzde de yapılan ve yapılacak olan mescit ve camilerin esas kaynağı ve en önemli sembolü olmuştur. Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'yi inşa etmesi ile birlikte Müslümanlar birlik, beraberlik ve kardeşlik duyguları içerisinde Allah'a ibadet etmişlerdir. Bu yüzden Hz. Peygamber bu güzel duyguların yaşatılması için mescit inşa ve korunmasına çok önem vermiştir.⁵⁵⁸ Bir rivâyette peygamberimiz: *“Kim içerisinde Allah'ın adı zikredilsin diye bir mescit inşa ederse Allah da cennette ona inci ve yakuttan bir ev yapar”* buyurmuştur.⁵⁵⁹

Kur'an'ı Kerîm'de, *“Eğer Allah, bir insanları diğer bir kısım ile önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi”*⁵⁶⁰ buyuran Allah Teâlâ, kendisine ibadet edilen mekânların önemine işaret etmektedir. Hz. Peygamber de Müslümanların mabedi olan mescitlerin, *“Allah katında en makbul mekânlar”*⁵⁶¹ olduğunu haber vermiş ve bulunduğu yerlerde mescit yapılmasına özen göstermiştir.⁵⁶²

Kısacası, mescitler İslâm'ın şiarı ve sembolüdür. Bu şiarı ve sembolü inşa etmek ve korumak biz Müslümanların en önemli vazifeleri içerisinde yer almaktadır.

1.9.2. 36. Hadis: “Mescitler Ne Güzel Mekânlardır...”

قال النبي صلى الله عليه وسلم نعم واضح لموضع المساجد وبئس المواضع مواضع السوق

“Mescitler ne güzel mekânlardır. Çarşılar ise ne kötü mekânlardır”

1.9.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Eski Ömeriye Camiinin⁵⁶³ son cemaat mahfilindeki kitabede bulunmaktadır.⁵⁶⁴ Rivâyet “Kale nebiyyû” ifadesi ile kayıt

⁵⁵⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/292.

⁵⁵⁹ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 3/80(No. 2937); Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 2/8.

⁵⁶⁰ el-Hac 22/40.

⁵⁶¹ Müslim, “Zühd”, 7471.

⁵⁶² Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/293.

⁵⁶³ Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 35-37.

altına alınmış olup Arapça şeklinde yazılmıştır. Fakat muhtemel kaynaklarda ve cami mimarisinde yaygın olarak kullanılan bu rivâyetin bu lafızlarla kaynağına ulaşamadık. Kitabeyi yazan taş ustasının tam olarak hadis ilmine vakıf olmadığından dolayı lafızlarda farklılık bulunduğu kanaatindeyiz. Bu yüzden bu rivâyeti kaynaklarda yaygın olan lafızıyla “أحب البلاد إلى الله مساجدها، وأبغض البلاد إلى الله أسواقها” “Allah katında beldelerin en sevimsizleri mescitlerdir. Allah katında beldelerin en sevimsizi ise çarşılarıdır” kaynağını açıklayacağız. Bu rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > Abdülmelik b. Amr > Züheyr b. Muhammed > Abdullah b. Akîl > Muhammed b. Cubeyr > Cubeyr b. Mut'im > Rasûlullah.⁵⁶⁵
- Müslim > Hârûn b. Ma'rûf el-Mervezî > Enes b. İyâd el-Leysî > el-Hâris b. Ebî Zübab ed-Devsî > Abdurrahman b. Mihrân el-Ezdî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁵⁶⁶
- İbn Huzeyme > Ahmed b. Abdurrahman el-Mısırî > Saîd b. Ebî Meryem el-Cumehî > Osmân b. Ebî Miktel el-Mısırî > el-Hâris b. Ebî Zübab ed-Devsî > Abdurrahman b. Mihrân el-Ezdî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁵⁶⁷
- İbn Hibbân > el-Hasan b. Süfyân eş-Şeybânî > Hârûn b. Ma'rûf el-Mervezî > Enes b. İyâd el-Leysî > el-Hâris b. Ebî Zübab ed-Devsî > Abdurrahman b. Mihrân el-Ezdî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁵⁶⁸
- Taberânî > Muhammed b. Nuh el-Askerî > Muhammed b. Hâlid el-Muhallebî > Ubeyd b. Vâkid el-Leysî > Ammâr b. Ummâre > Muhammed b. Ebî Süleym > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁵⁶⁹
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Ömer b. Muhammed el-Cumehî > Ali b. Abdulazîz el-Beğavî > İshâk b. İbrâhim el-Yetîm > Cerîr b. Abdulhâmid > Atâ b. es-Saîd es-Sekafî > Muhârib b. Disâr > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Abdullah b. Muhammed el-Ka'bî > Muhammed b. Eyyûb el-Becelî > Yahyâ b. Muğîre > Cerîr b. Abdulhâmid > Atâ b. es-Saîd es-Sekafî > Muhârib b. Disâr > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.

⁵⁶⁴ Bkz: Ekler, Resim 36.

⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/3692 (No. 17016).

⁵⁶⁶ Müslim, “Mesâcid”, 671 (2/132).

⁵⁶⁷ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 2/445 (No. 1293).

⁵⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/477 (No. 1600).

⁵⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 7/154 (No. 7140).

- Hâkim en-Nisâbûrî > İbrâhim b. İsme > es-Seriyy b. Huzeyme > Musa b. Mes'ûd > Züheyr b. Muhammed > Abdullah b. Akîl > Muhammed b. Cubeyr > Cubeyr b. Mut'im > Rasûlullah.
- Hâkim en-Nisâbûrî > Muhammed b. Ahmed > Muhammed b. Abdurrahîm > Abdân b. Osmân > Abdullah b. Mubârek > Amr b. Sâbit > Abdullah b. Akîl > Muhammed b. Cubeyr > Cubeyr b. Mut'im > Rasûlullah.⁵⁷⁰
- Beyhakî > Abdullah b. Yusuf el-İsbehânî > Ahmed b. Muhammed el-Amezî > Hübâb el-Cumehî > Hişâm b. Abdulmelîk > Cerîr b. Abdulhâmid > Atâ b. es-Saîd es-Sekafî > Muhârib b. Disâr > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ahmed b. el-Mekkî > Ömer b. Muhammed el-Cumehî > Ali b. Abdulazîz el-Begavî > İshâk b. İbrâhim el-Yetîm > Cerîr b. Abdulhâmid > Atâ b. es-Saîd es-Sekafî > Muhârib b. Disâr > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁵⁷¹
- Hâtib et-Tebrîzî > Sadaka b. Hâlid > Osmân b. Ebû Atike > Ali b. Yezîd > el-Kâsım b. Abdurrahman > Ebû Ümâme > Rasûlullah.⁵⁷²

1.9.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik (v. 93/711), Ebû Hureyre (v. 58/678), Abdullah b. Ömer (v. 73/693), Cubeyr b. Mut'im (v. 59/678-679) ve Ebû Ümâme (v.86/705) tarafından nakledilmiştir. Müslim, rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen” yorumunu yapmıştır.⁵⁷³ Taberânî, rivâyet ettiği Enes b.Mâlik hadisi hakkında “ferd-i nisbî”⁵⁷⁴ yorumunu yapmıştır.⁵⁷⁵

Bu rivâyette iyiliğe ve iyilik yapılan yerlere (cami/mescit) gitmeye bir teşvikin olduğu, kötülüğe ve kötülük yapılan yerlerden (çarşı/pazar) mümkün mertebe uzak durmaya dair bir uyarı vardır. Bu rivâyette soru-cevap yöntemi kullanılmış olup muhtemel hadis kaynaklarında bu rivâyet şu şekilde geçmektedir.

⁵⁷⁰ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/90(No. 305, 306); 2/7(No. 2148, 2149).

⁵⁷¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/65(No. 5063); 7/50(No. 13713).

⁵⁷² Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ali b. Hâtib et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1406/1985), 1/163(No. 741).

⁵⁷³ Müslim, “Mesâcid”, 671.

⁵⁷⁴ Ferd-i Nisbî: Birden fazla râvi tarafından rivâyet edilmiş olsa da sika râvilerden, zayıf râvilerle beraber yalnız bir sika râvinin rivâyet etmesi, yalnız bir bölge râvilerinin rivâyet etmesi gibi teklik özelliği taşıyan hadis. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 78.

⁵⁷⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 7/154 (No. 7140).

“Bir adam Rasûlullah’a gelerek “en kötü beldeler nerelerdir?” Diye sorar. Rasûlullah: “Bilmiyorum der.” Cibril gelince Rasûlullah ona bu soruyu sorar. Cibril: “Bilmiyorum rabbime bir sorayım der.” Cibril Allah’ın belirlediği kadar bir süre bekledi ve sonra şöyle dedi: “En kötü beldeler çarşı ve pazarlardır.” O adam daha sonra Rasûlullah’a “en iyi beldeler nerelerdir?” Diye sorar. Rasûlullah: “Bilmiyorum der.” Cibril gelince Rasûlullah ona bu soruyu sorar. Cibril: “Bilmiyorum rabbime bir sorayım der.” Cibril Allah’ın belirlediği kadar bir süre bekledi ve sonra şöyle dedi: “En iyi beldeler Allah’ın evleri ve mescitlerdir.”⁵⁷⁶

Hız. Peygamber’in mescitlere verdiği önemi hem rivâyet ettiği hadislerde bulmak hem de yaptığı faaliyetlerde görmek mümkündür. Hız. Peygamber (s.a.v.): *“Mescitler yeryüzünde Allah’ın evleridir. Gökteki yıldızların yeryüzü ehlini aydınlattığı gibi mescitlerde gökyüzü ehlini aydınlatır”* buyurmuştur.⁵⁷⁷ Bu rivâyet Hız. Peygamber’in sözleriyle mescitlere verdiği önemi gösterir. Ayrıca Medine’ye ilk hicret ettiğinde orada bir mescit inşa etmesi de yaptığı faaliyetlerinde mescitlere ne kadar önem verdiğinin ispatıdır. Fakat her ne kadar Hız. Peygamber bu şekilde mescitlere önem verse bile bu durum çarşı ve pazarlara önem vermediğini göstermez. Zira Risâlet döneminde Medine’nin önemli mekânlarından birisi de çarşı ve pazarlardı. Gerek Hız. Peygamber gerekse ashâbı bu mekânlara gelerek ihtiyaçlarını karşılardı. Bu mekânlarda Allah’ın sevmediği fiillerin işlenme ihtimali olduğu için Allah’ın sevmediği beldeler olarak tabir edilmiştir. Yani Allah’ın sevmediği mekân değil mekânın içinde işlenen günahlardır.⁵⁷⁸

İlk insan ve ilk peygamber Hız. Âdem’den günümüze kadar geçmiş tüm zamanlarda ibadete ve ibadet mekânlarına değer verilmiştir. Aynı zamanda çarşı ve pazarlar da insanlar için vazgeçilmez mekânlardır. Bazı mekânları kişiler, toplumlar ve milletler bazında düşündüğümüzde bazı yerler daha sevimlidir. Kişinin evi, bahçesi vs. yerler kendi yanında birçok mekândan daha sevimlidir. Şehir, kasaba vs. yerler diğer mukimlerden daha sevimlidir. Aynı durum çarşı ve pazarlar için de geçerlidir. Çarşı ve pazarlarda gayr-i meşrû işler yapıldığı ve bu mekânlarda kötü

⁵⁷⁶ Müslim, “Mesâcid”, 671; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/3692 (17016); İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/477(No. 1630).

⁵⁷⁷ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, (No.117).

⁵⁷⁸ Abdurrahman Ece “Mescitler İle Çarşı ve Pazarları Niteleyen Bir Rivâyetin Tahlili”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırma Dergisi* 4/2(Temmuz 2018), 317.

fiiller işlendiği sürece Allah'ın sevmediği mekânlar olmaya devam edecektir. Yani Allah'a daha sevimli ya da daha sevimsiz gelme ifadesi kinayedir. Allah mekânları sever sadece içinde işlenen iyi fiillerden dolayı o mekân Allah'a daha sevimli gelir veya içinde işlenen kötü fiillerden dolayı o mekân Allah'a sevimsiz gelir.⁵⁷⁹

Kısacası, salih amellere teşvik, kötü amellerden sakınmak dinimizin ana gayelerindendir. Bu bağlamda ibadetlerin yapıldığı ve salih amellerin işlendiği mescitleri Allah'ın sevmesi o mekânlara gitmeyi teşvik eder. Aynı şekilde kötü amellerin işlenme ihtimali olan çarşı ve pazarları Allah'ın sevmemesi o mekânlardan mümkün mertebe uzak durmamız gerektiği hususunda da bizi uyarır.

⁵⁷⁹ Ece “Mescitler İle Çarşı ve Pazarları Niteleyen Bir Rivâyetin Tahlili”, 318-319.

1.10. Mümin ve Münafığın Özellikleri

1.10.1. 37. Hadis: “Mescidin İçindeki Mümin...”

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء المنافق في المسجد كالطير في القفص

“Mescidin içindeki mümin, denizin içindeki balık gibidir. Mescidin içindeki münafık, kafesin içindeki kuş gibidir.”

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Nimetullah (Ak) Camiinin⁵⁸⁰ taç kapısının sağ ve sol taraflarında bulunmaktadır.⁵⁸¹ Rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Mana itibariyle anlamlı olan bu rivâyet muhtemel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Bu yüzden bu rivâyetin kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız. Bu rivâyet hakkında sadece Aclûnî, “bu sözün hadis olup olmadığını bilmediğini ve muhtemelen Mâlik b. Dînâr’ın bir sözü olabileceğini” belirtmiştir.⁵⁸²

1.10.2. 38. Hadis: “Müslüman, İnsanların...”

المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده

“Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir”

1.10.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi giriş katında bulunmaktadır.⁵⁸³ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Humeydî > Süfyân > Dâvûd b. Ebî Hind > Şa’bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁸⁴
- Ahmed b. Hanbel > Yahyâ > İsmail b. Ebî Hâlid > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.

⁵⁸⁰ Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 48-51.

⁵⁸¹ Bkz: Ekler, Resim 37.

⁵⁸² Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 2/388(No.2689).

⁵⁸³ Bkz: Ekler, Resim 38.

⁵⁸⁴ Humeydî, *el-Müsneid*, 1/506(No. 606).

- Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ca'fer > Şu'be b. Hakîm > Ruşeyd el-Hicrî > Hilâl el-Hicrî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Yahyâ b. Abîd > A'meş > Ebî Saîd > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Cevvâb > Ammâr > A'meş > Ebî Saîd > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Esved b. Âmir > Ebû İsrâîl > Şu'be b. Hakîm > Ruşeyd el-Hicrî > Hilâl el-Hicrî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Hüseyin b. Muhammed > Şu'be b. Haccâc > Abdullah b. Ebî Sefer ve İsmail > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Nuaym > Zekerîyyâ > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Kuteybe b. Saîd > Ruşeyd el-Hicrî > Humeyd > Amr b. Mâlik el-Cenbî > Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî > Rasûlullah.⁵⁸⁵
- Dârimî > Ebû Nuaym > Zekerîyyâ > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁸⁶
- Buhârî > Âdem b. Ebî İyâs > Şu'be b. Haccâc > Abdullah b. Ebî Sefer ve İsmail > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Buhârî > Ebû Muâviye > Dâvûd > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Buhârî > Ebû Nuaym > Zekerîyyâ > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁸⁷
- Müslim > Hasan el-Hulvânî ve Abd b. Humeyd > Âsım > İbn Cüreyc > Ebâ'z-Zübeyr > Cabîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁵⁸⁸
- Ebû Dâvûd > Müsedded > Yahyâ > İsmail b. Ebî Hâlid > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁸⁹
- Tirmizî > Kuteybe b. Saîd > Leys > İbn Aclân > Ka'kâ b. Hakîm > Ebî Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/66(No. 6515); 11/410-591(No. 6806, 6835, 6889, 6912, 6952, 6955); 20/25(No. 12561).

⁵⁸⁶ Dârimî, "Rikâk", 8(No.2758).

⁵⁸⁷ Buhârî, "İmân" 3(No. 10); "Rikâk", 26(No. 6484).

⁵⁸⁸ Müslim, "İmân", 41 (1/48).

⁵⁸⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2 (No. 2481).

⁵⁹⁰ Tirmizî, "İmân", 12 (No. 2627).

- Bezzâr > Muhammed b. Miskîn > Abdullah > Leys > İbn Aclân > Ka'kâ b. Hakîm > Ebî Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Bezzâr > İbrâhim b. Hânî > Osmân b. Salîh > İbn Vehb > Ebî Hânî el-Havlânî > Amr b. Mâlik el-Cenbî > Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî > Rasûlullah.⁵⁹¹
- Nesâî > Amr b. Ali > Yahyâ > İsmail b. Ebî Hâlid > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁹²
- İbn Hibbân > İsmail b. Dâvûd b. Verdân > Îsâ b. Hammâd > Leys > İbn Aclân > Ka'kâ b. Hakîm > Ebî Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Abdullah b. Muhammed b. Sabbâh > Abîd b. Humeyd > Beyyân b. Bîşr > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Ahmed b. Yahyâ > Muhammed b. Alâî > Süfyân > Dâvûd b. Ebî Hind > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁹³
- Taberânî > Ali b. Abdulazîz > Kahnebî > Abdulazîz b. Muhammed > Muhammed b. Amr > Bilâl b. Hâris > Rasûlullah.
- Taberânî > Abbâs b. Fadl > Rebî' b. Yahyâ > Şu'be b. Haccâc > Abdullah b. Ebî Sefer ve İsmail > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Taberânî > Muâz b. Müsenna > Müsedded > Yahyâ > İsmail b. Ebî Hâlid > Âmir > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Ca'fer > Âsım b. Ali > Mesûdî > Mecâlîd > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Taberânî > Abbâs b. Fadl > Yezîd > Âsım b. Ali > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Taberânî > Zekerîyyâ b. Yahyâ > İsmail b. Hafs > Mu'temir b. Süleyman > Muğîre > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Taberânî > Ali b. Abdulazîz > Kahnebî > Abdulazîz b. Muhammed > Muhammed b. Amr > Bilâl b. Hâris > Rasûlullah.
- Taberânî > Abbâs b. Fadl > Yezîd > Âsım b. Ali > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.

⁵⁹¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 7/409(No.2435); 9/206(No. 3752).

⁵⁹² Nesâî, "İmân", 9(No. 5011).

⁵⁹³ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/406(No. 180); 1/467 (No. 196); 2/124 (No. 399).

- Taberânî > Zekerîyyâ b. Yahyâ > İsmail b. Hafs > Mu'temir b. Süleyman > Muğîre > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁹⁴
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Ebû Bekr b. İshâk ve Ebû Bekr b. Selmân el-Fakîhân > Ubeyd b.Şerîk > Yahyâ b. Bükeyr > Leys > İbn Aclân > Ka'kâ b. Hakîm > Ebî Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî > Ebû Bekr b. İshâk > Ali b. Abdulazîz > Kahnebî > Abdulazîz b. Muhammed > Muhammed b. Amr > Bilâl b. Hâris > Rasûlullah.⁵⁹⁵
- Kudâî > Ebû Muhammed b. Ömer et-Tüçîbî > Ebû Saîd el-A'râbî > Eyyûb b. Süleyman > Âdem b. Ebî İyâs > Şu'be b. Haccâc > Abdullah b. Ebî Sefer ve İsmail > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.⁵⁹⁶
- Beyhakî > Ebu'l-Kâsım Abdulazîz ve Ebû Hasan b. Muhammed er-Razzâz > Ebû Amr Ahmed ed-Dekkâk > Eyyûb b. Süleyman > Âdem b. Ebî İyâs > Şu'be b. Haccâc > Abdullah b. Ebî Sefer ve İsmail > Şa'bî > Abdullah b. Amr > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Abdullah Muhammed b. Yakûb > Hasan el-Hulvânî ve Abd b. Humejd > Âsım > İbn Cüreyc > Ebâ'z-Zübeyr > Cabîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁵⁹⁷

1.10.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Cabîr b. Abdullah, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr (v. 65/685), Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî (v. 53/673) ve Bilâl b. Hâris (v. 60/680) tarafından nakledilmiştir. Nesâî (v. 303/915) ve Ebû Dâvûd rivâyet ettikleri Abdullah b. Amr hadisleri hakkında “sahih” yorumunu yapmışlardır.⁵⁹⁸ Tirmizî, rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadisi için “hasen-sahih” demiştir. Ayrıca Tirmizî, “bu konuda Ebû Musa el-Eş'arî (v. 42/662) ve Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetler olduğunu ve Ebû Musa el-Eş'arî hadisi için sahih-garib bir hadis” demiştir.⁵⁹⁹ Taberânî, “*el-Mu'cemu'l-sağîr*” adlı eserinde yer alan Abdullah b. Amr hadisi için “ bu rivâyeti

⁵⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 1/369(No. 1137); 3/292(No. 3444); 14/309(No. 796); 19/175(No. 400); 20/197(No. 4443); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 4/56(No. 3598); 4/113(No. 3745); 6/291(No. 4231); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 1/280(No. 463).

⁵⁹⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/10 (No. 22); 3/517 (No. 6256).

⁵⁹⁶ Kudâî, *el-Müsned*, 1/131(No. 166).

⁵⁹⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 10/175 (No. 20755); 10/187 (No. 20813).

⁵⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 2 (No. 2481); Nesâî, “İmân”, 9 (No. 5011).

⁵⁹⁹ Tirmizî, “İmân”, 12 (No. 2627).

Mu'temir sadece Muğire'den rivâyet ettiğini ve İsmail b. Hafs'ın onda teferrüd ettiğini” belirmiştir.⁶⁰⁰

Bu rivâyette Müslüman'ın en önemli vasıflarından olan güvenilir olma vasfı vurgulanmıştır. Rivâyette Müslüman, “ elinden ve dilinden bütün insanların salim kıldığı ve insanlara zarar vermeyen kişi” olarak tanımlanmıştır.

Kelime olarak “doğru haktan ayrılmayan ve güven duyulan kişi” anlamına gelen Müslüman, bu özellikleriyle her yönden güvenilen kişi olmalı, bu güveni sarsacak her türlü davranıştan uzak durmalıdır. Doğruluktan ayrılmayan ve asla yalan söylemeyen Hz. Peygamber, ümmetine doğruluktan ayrılmamalarını öğütlemiş aynı şekilde yalandan da sakındırmıştır. Kişi yalancı olduğu bilindiğinde güven kaybına uğrar ve doğru sözlerle de itibar edilmez. Zira bu kişi yalancı olarak bilinmiş ve insanların güvenini kaybetmiştir. Güvenilir olmak müminin en önemli vasıflarındandır. Hz. Peygamber müminlere her koşulda güvenilir olmalarını telkin etmiştir.⁶⁰¹

Müslüman bir kişi Allah'ın yarattıklarına sevgi ve saygı duymalı, merhamet etmeli ve güven ahlâkına sahip olmalıdır. Bu şekilde insanın imanı kâmil olur. Bir rivâyette Hz. Peygamber: “*Güven duyulmayan kimsenin imanı yoktur. Ahdine sadakat göstermeyen kimsenin dini yoktur*” buyurmuştur.⁶⁰²

Rivâyette geçen “el ve dil” tabiri geneldir. İnsanların çoğu fiillerini el ve dil ile yaptıkları için Hz. Peygamber özellikle bu iki organı vurgulamıştır. İnsanı cehenneme sürükleyen günahların başında dil ve ona bağlı gerçekleşen fiiller vardır. Nitekim Muâz b. Cebel Hz. Peygamber'den şu rivâyeti nakletmiştir: “*Bir gün peygamberimize insanı cennete koyacak ve cehennemden uzaklaştıracak ameli sordum. Bazı tavsiyelerden sonra bu dediklerimin hepsini kemale erdiren ve tamamlayan şeyi, mübarek dilini tutarak “işte şunu tut” diyerek açıklamıştır. Ve ardından insanı yüzükoyun burunları üzerinde sürünerek cehenneme götüren,*

⁶⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 1/280(No. 461).

⁶⁰¹ Ömer Sabuncu vd., “Hz. Peygamber ve Güven Toplumu”, *Şanlıurfa Uluslararası XI. Kutlu Doğum Sempozyumu*, ed. Yusuf Ziya Keskin vd. (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Yayınları, 2017), 57-58.

⁶⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/135(No. 154).

dilleriyle kazandıkları değil mi?” buyurmuştur. ⁶⁰³ İnsanların başına gelen musibetlerin çoğu dil yüzündendir. Onun için kişi ağzından çıkan söze sahip olmalı ve söylediği her sözden sorumlu olmalıdır. ⁶⁰⁴

Kısacası, güven duygularının yoğun bir şekilde yaşandığı Müslümanlardan kimse kuşku duymaz, insanlar başkası aleyhine konuşmayacaklarını bilirler, insanlar sırtlarını rahatça ona dayar ve bu kişiler sahip oldukları güven duygusunu başkalarına da yayarlar ve sonuçta güvenli bir toplum oluşur.

1.10.3. 39. Hadis: Münafığın Alameti Üçtür...”

قال النبي صلى الله عليه وسلم: آية المنافق ثلاث: إذا حدث كذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أؤتمن خان
 “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde
 durmaz, emanete ihanet eder”

1.10.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi ikinci katında bulunmaktadır. ⁶⁰⁵ Rivâyet “Rasûlullah (s.a.v.)” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > İsmail b. Ca’fer > Nafi’ b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Hasan > Hammâd b. Seleme > Dâvûd b. Ebî Hînd > Saîd b. Müseyyed > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Süleyman b. Ebî Rebî > İsmail b. Ca’fer > Nafi’ b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah. ⁶⁰⁶
- Buhârî > Süleyman b. Ebû Rebî > İsmail b. Ca’fer > Nafi’ b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.

⁶⁰³ Tirmizî, “İmân”, 8(No. 2619).

⁶⁰⁴ Yusuf Ziya Keskin, “Elinden ve Dilinden Güvende Olmak”*Diyanet Aylık Dergi* 311(Kasım 2016), 18.

⁶⁰⁵ Bkz. Ekler, Resim 39.

⁶⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1823 (No. 8806); 2/1920 (No. 9281); 2/2251 (No. 11079).

- Buhârî > Süleyman b. Ebû Rebî > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Buhârî > Kuteybe b. Saîd > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Buhârî > Muhammed b. Selâm > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶⁰⁷
- Müslim > Yahyâ b. Eyyûb ve Kuteybe b. Saîd > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Müslim > Ebû Bekr b. İshâk > İbn Ebî Meryem > Muhammed b. Ca'fer > A'lâ b. Abdîrrahmân > Abdurrahman b. Yakûb el-Cühenî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Müslim > Ukbe b. Mükrim > Yahyâ b. Muhammed b. Kays Ebû Zükeyr > A'lâ b. Abdîrrahmân > Abdurrahman b. Yakûb el-Cühenî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶⁰⁸
- Tirmizî > Ebû Hafs Amr b. Ali > Yahyâ b. Muhammed b. Kays Ebû Zükeyr > A'lâ b. Abdîrrahmân > Abdurrahman b. Yakûb el-Cühenî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶⁰⁹
- Bezzâr > Ebû Hafs Amr b. Ali > Yahyâ b. Muhammed b. Kays Ebû Zükeyr > A'lâ b. Abdîrrahmân > Abdurrahman b. Yakûb el-Cühenî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶¹⁰
- Nesâî > Ali b. Huşr > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Nesâî > Kuteybe b. Saîd > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶¹¹
- Bezzâr > Ebû Hafs Amr b. Ali > Yahyâ b. Muhammed b. Kays Ebû Zükeyr > A'lâ b. Abdîrrahmân > Abdurrahman b. Yakûb el-Cühenî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶¹²

⁶⁰⁷ Buhârî, "Vesâyâ", 8(No. 2749); "İmân", 24 (No. 33); "Şehâdet", 28 (No. 2682); "Edeb", 69(No. 6095).

⁶⁰⁸ Müslim, "İmân", 59 (1/56).

⁶⁰⁹ Tirmizî, "İmân", 14 (No. 2631).

⁶¹⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/77 (No. 8320).

⁶¹¹ Nesâî, "İmân", 20 (No. 5036); "Tefsir", 31 (No. 11062).

⁶¹² Bezzâr, *el-Müsned*, 15/77 (No. 8320).

- Ebû Ya'lâ > Ebû Musa Muhammed b. Müsennâ > Yahyâ b. Muhammed b. Kays Ebû Zükeyr > A'lâ b. Abdirrahmân > Abdurrahman b. Yakûb el-Cühenî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶¹³
- Taberânî > Musa b. Hârûn > Saîd b. Abdulcebbâr el-Kafâbîsî > Zehfel b. Şeddâd > Âişe bnt Ebû Bekr > Ebû Bekr > Rasûlullah.
- Taberânî > İbrahim b. Ahmed el-Vâsidî > Muhammed b. Ebân > Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem > Zeyd b. Eslem > Âlâ b. Yesâr > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.
- Taberânî > Mahmud > Ebû Yahyâ > Şebâbe b. Sevvâr > Yusuf el-Hattabî > Cabîr b. Abdullah > Rasûlullah.⁶¹⁴
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Bekr b. İshâk > Yusuf b. Yakûb > Süleyman b. Ebî Rebî > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Hasan Ali b. Muhammed > Muhammed b. İshâk > Yusuf b. Yakûb > Süleyman b. Ebî Rebî > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Bekr b. İshâk > Yusuf b. Yakûb > Süleyman b. Ebî Rebî > İsmail b. Ca'fer > Nafi' b. Mâlik b. Ebû Âmir > Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶¹⁵

1.10.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre, Ebû Bekr (v. 13/634), Ebû Saîd el-Hudrî ve Cabîr b. Abdullah tarafından nakledilmiştir. Tirmizî, rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadisi için “Bu hadis hasen-garib olup bu konuda Abdullah b. Mes'ûd (v. 32/652), Cabîr b. Abdullah ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerin de rivâyetleri vardır” demiştir.⁶¹⁶ Taberânî, rivâyet ettiği Ebû Bekr hadisi için “Ebû Bekr rivâyeti bu isnâd dışında başka bir isnâd ile rivâyet etmedi ayrıca rivâyetin senedinde bulunan Saîd b. Abdulcebbâr'ın teferrüd ettiğini” belirtmiştir. Yine Taberânî, rivâyet ettiği Ebû Saîd el-Hudrî hadisi için “Ebû Saîd el-Hudrî rivâyeti bu isnâd dışında başka bir isnâd ile rivâyet etmedi ayrıca bu rivâyeti Zeyd b. Eslem değil oğlu Abdullah rivâyet etmiştir”

⁶¹³ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 11/406 (No. 6537).

⁶¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 3/213 (No. 2950); 8/47 (No. 7916); 8/132 (No. 8187).

⁶¹⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 6/85 (No. 11575); 6/288 (No. 12812); 10/196 (No. 20876).

⁶¹⁶ Tirmizî, “İmân”, 14 (No. 2631).

dedi.⁶¹⁷ Beyhakî, eserinde “Müslim’in de bu konuda rivayeti olduğunu ve Müslim > Yahyâ b. Eyyûb ve Kuteybe b. Saîd > İsmail b. Ca’fer tarîki ile rivâyet ettiğini” belirtmiştir.⁶¹⁸

Bu rivâyet münafık diye isimlendirdiğimiz kişilerde görülen üç alamete işaret eder. Rivâyette konuşunca yalan söyleyen, emanete hıyanet eden ve verdiği sözü tutmayan kişi münafık olarak isimlendirilmiştir.

Münafık, “kalbi ile inanmadığı halde inkârını saklayıp dil ile inandığını söyleyerek mümin gibi görünen kimsedir.” Bu nifak, kalbî bir durum olduğu için kimin münafık olduğu bilinemez.⁶¹⁹

Münafıkların özellikleri ayetler ve hadislerde belirtilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmuştur: “*Münafıklar Allah’ı aldatmaya çalışırlar, Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar namaza kalktıkları zaman tembel kalkarlar. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur.*”⁶²⁰ Hadis-i şeriflerde ise münafık kimseler için Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Kıyamet gününde insanların şerlileri arasında ikiyüzlüler bulursun. Onlar ki, şuna gelir bir türlü söyler. Diğerine gider başka türlü söyler.*” buyurmuştur.⁶²¹ Bu özellikler dışında münafıklar yalan konuşurlar, verdikleri sözde durmazlar, gösteriş için ibadet ederler, bozgunculuk yaparlar, müminlerin aralarını açarlar, cimridirler ve toplumda kötü söz ve davranışların yayılmasını isterler.

Görünüşte iman ettiğini iddia edip Müslümanların ibadetlerine ve cemaatlerine katılan münafıklar, inançlarında olduğu gibi amellerinde de samimi değildirler. Onlar ibadetteki isteksizlikleri, savaşa katılmamak için bahane öne sürüşleri, Müslümanlar arasına fitne sokmaları, toplumda huzursuzluk çıkarmaları gibi özellikleri ile bilinirlerdi.⁶²²

⁶¹⁷ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsât*, 3/213 (No. 2950); 8/132 (No. 8187).

⁶¹⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 6/85 (No. 11575); 6/288 (No. 12812); 10/196 (No. 20876).

⁶¹⁹ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 3/520.

⁶²⁰ el-Tevbe 9/16.

⁶²¹ Müslim, “Birr ve Sıla”, 98, 100.

⁶²² Hasan Kurt, “Amel Bakımından Münafıkların Özellikleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Temmuz 2013), 52.

H. Peygamber'e Allah tarafından münafıkların özellikleri bildirilmişti. Fakat isimleri bildirilmemişti. H. Peygamber de bu münafık vasıflarını ashâbına anlatır ve bu vasıflardan hem kendilerini uzak tutmalarını hem de bu vasıflara sahip insanlardan uzak durmaları gerektiğini emretmiştir. H. Peygamber mümin ve münafık arasındaki farkı şu misalle açıklamıştır: *“Mümin rüzgârın yatırıp kaldırdığı ekin gibidir. Münafık ise dimdik iken rüzgârın bir defada kökünden söktüğü selvi ağacı gibidir.”*⁶²³ Rivâyet münafığın görünüşte güçlü olduğu ancak bir musibet anında zarar gördüğünü, inananların ise ekin misali gibi düşüp tekrar kalktığını belirtir. H. Peygamber münafıklar ile ilgili pek çok özellikten bahsederek ashâbının bu özelliklerden uzak durmaları gerektiği hususunda uyarmıştır. Bu yüzden sahâbîler nifaka düşme endişesi içinde yaşamışlardır. Hanzala b. Rebî'den (v. 45/665) rivâyet edilen bir hadis sahâbîlerin nifaka düşme endişesine en güzel örnektir. Hanzala b. Rebî anlatıyor: *“Bir gün H. Ebubekir ile karşılaştık. Bana nasılsın diye sordu. “Hanzala münafık oldu” dedim. H. Ebubekir şaşırarak “Suphanallah, sen ne söylüyorsun?” dedi. Bende açıkladım. “H. Peygamber'in huzurunda olduğumuz sırada bize cennet ve cehennem söz edilir. Sanki gözlerimizle görmüş gibi oluruz. Oradan ayrılıp çoluk çocuğumuza, bağ ve bahçemize karışınca duyduklarımızın pek çoğunu unutup gidiyoruz.” (diye dert yandı) H. Ebubekir de: “Allah'a yemin ederim ki, bende aynı şeyi hissediyorum” dedi. Beraberce H. Peygamber'e gittik. Ona bu durumu açtık. Bize: “Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz benim yanımdaki hali dışarıda da devam ettirip hatırlama işini koruyabilerseniz muhakkak ki, melekler sizinle yataklarınızda ve yollarınızda sizinle müsâfaha ederdi. Fakat ey Hanzala, bazen öyle bazen böyle olması normaldir” dedi.*⁶²⁴ Ve bu son cümleyi üç defa tekrar etti.⁶²⁵

Her ne kadar müminler, imanlarında şüphe olmasa da münafıklarınkine benzer davranışlar sergiledikleri zaman nifaka düşme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirler. Dinî uygulamalarda gevşeklik gösterme, söz ve davranışlar arasındaki uyumsuzluk şeklinde tezahür eden budurum “amelî nifak” olarak adlandırılmıştır. Bu, müminlere yakışmayan bir tutum olduğu için Allah Teâlâ, *“Ey iman edenler!*

⁶²³ Buhârî, “Merdâ”, 1 (No. 5643).

⁶²⁴ Müslim, “Tevbe”, 12.

⁶²⁵ Osman Ağacacı, *Sened ve Metin Tenkidi Açısından Münafığın Alametleri Hadislerinin İncelenmesi* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8-10.

Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?” ⁶²⁶buyurmuş ve onları münafıklar gibi tavır sergilememeleri hususunda uyarmıştır. ⁶²⁷

1.10.4. 40. Hadis: “Müminler Bir Vücut Gibidir.”

مثل المؤمنين مثل الجسد

“Müminler bir vücut gibidir”

1.10.4.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu giriş katında bulunmaktadır.⁶²⁸ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Kaynaklarda *“مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم مثل الجسد، إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى”* *“Müminler birbirini sevmeye, birbirine merhamet etmeye ve birbirine şevkat gösterme konusunda bir vücut gibidirler. Vücudun bir organı rahatsız olsa, diğerleri uykusuzluk ve hararetle ona ortak olurlar”* şeklinde geçen rivâyetin *“مثل المؤمنين مثل الجسد”* *“Müminler bir vücut gibidir”* kısmı mekânda bulunmaktadır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Şu’be > el-Mecalîd > Şabiî > Nu’mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Tayâlisî > Hammâd b. Seleme > Simâk b. Harb > Nu’mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶²⁹
- Humeydî > Süfyân > el-Mecalîd > Şabiî > Nu’mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³⁰
- Ahmed b. Hanbel > Yahyâ b. Saîd > Zekerîyyâ b. Ebî Zaîde > Şabiî > Nu’mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > İshâk b. Yusuf > Zekerîyyâ b. Ebî Zaîde > Şabiî > Nu’mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³¹
- Buhârî > Ebû Nuaym > Zekerîyyâ b. Ebî Zaîde > Amîr > Nu’mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³²

⁶²⁶ el- Saff 61/2.

⁶²⁷ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/626.

⁶²⁸ Bkz: Ekler, Resim 40.

⁶²⁹ Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/139-141 (No. 827, 830).

⁶³⁰ Humeydî, *el-Müsned*, 2/163 (No. 944).

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/4180-4182 (No. 18664, 18671).

- Müslim > Muhammed b. Abdurrahman b. Numeyr > Zekeriyâ b. Ebî Zaîde > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³³
- İbn Hibbân > İbn Kahtâbe > Muhammed b. Sabbâh > Abîde b. Humeyd > Hüseyin b. Ubeydullah > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³⁴
- Taberânî > Ali b. Abdulazîz > Ebû Nuaym > Zekeriyâ b. Ebî Zaîde > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Ali b. Abdulazîz > Ebû Nuaym > Hammâd b. Zeyd > el-Mecalîd > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Ali b. Abdillâh el-Harrânî > Muhammed b. Abdullah b. Numayr > Hafs b. Ayyâş > Eş'as ve A'meş > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî > Osmân b. Ebî Şeybe > Cerîr > Muğîre > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed el-Vasîfî > Vehb > Hâlid > Hüseyin b. Ubeydullah > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Abdullah b. Ahmed b. Hanbel > Serîc b. Yusuf > Ebû İsmâîl > Habîb b. Hasan > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe > Mincâb b. Hâris > Ebû Âmir > Musa b. Abdulmelîk > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.
- Taberânî > Abdân b. Abdulmelîk > Abîde b. Humeyd > Velîd b. Ebî Sevr > Musa b. Abdulmelîk > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³⁵
- Kudâî > Abdurrahman b. Ömer el-Bezzâr > Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed > Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe > Mincâb b. Hâris > Ebû Âmir > Musa b. Abdulmelîk > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³⁶
- Beyhakî > Hüsetin b. Bişrân > Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr > Muhammed b. Ubeydullah > Zekeriyâ b. Ebî Zaîde > Şabiî > Nu'mân b. Beşîr > Rasûlullah.⁶³⁷

⁶³² Buhârî, "Edeb", 57 (No. 6011).

⁶³³ Müslim, "Birr ve Sıla", 6586.

⁶³⁴ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/469 (No.233).

⁶³⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 21/55-62 (No. 39, 40, 43, 46, 47, 52); 21/124 (No. 150, 151).

⁶³⁶ Kudâî, *Şihâbu'l-ahbâr*, (No.1366).

⁶³⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/353 (No. 6523).

1.10.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Nu'mân b. Beşîr (v. 64/684) tarafından nakledilmiştir. Müslim rivâyet ettiği hadis hakkında “sahih” yorumunu yapmıştır.⁶³⁸İbn Teymiyye, (v. 728/1328) Nu'mân b. Beşîr hadisi hakkında “sahih” demişlerdir.⁶³⁹

Bu rivâyette müminler yardımlaşmada, sevmekte, acımda bir vücudun uzuvlarına benzetilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu rivâyette müminlerin kardeş olduğu hakikatini anlatırken “temsili” veya “sembolik anlatım” adı verilen edebî üslup ile insanlara açık mesaj vermiştir. Hadiste müminlerin birbirlerine karşı durumu bir vücudun organlarına benzetilerek açıklanmıştır.

Kendisine inananları, “Müslümanlar” olarak isimlendiren⁶⁴⁰ Allah Teâlâ, mümin kadın ile mümin erkekleri birbirine dost⁶⁴¹ hatta kardeş ilan etmiştir. Nitekim bu hususa, sık sık vurgu yapan Hz. Peygamber ve ashâbı, hayatları boyunca kardeşliğin en güzel örneğini takdim etmişlerdir. Onlar, dil, ırk, cinsiyet, makam ve statü açısından farklı konumlarda olmalarına rağmen, bütün Müslümanların eşit hak ve saygınlığa sahip olduklarının bilincinde idiler. Zira Hz. Peygamber, “Müslümanlar’ın diğer Müslümanlarla ilişkisi birbirine kenetlenmiş bina gibidir.”⁶⁴² teşbihiyle ferdiyetçiliği ortadan kaldırmıştır.⁶⁴³

Hz. Peygamber Müslümanlar arası ilişkinin nasıl olması gerektiğini bu rivâyetle ifade etmiştir. Nitekim insanlık için rahmet olarak gönderilen⁶⁴⁴ Hz. Peygamber, merhametle insanları kucaklamış⁶⁴⁵ ve paylaşmayı öğretmiştir. Yoksul olan Ashâb-ı Suffe hakkında, “Evinde iki kişilik yemeği olan, üçüncü kişiyi; dört kişilik yemeği olan beşinci veya altıncıyı alıp yemeğe götürsün.”⁶⁴⁶ talimatını vermiş;

⁶³⁸ Müslim, “Birr ve Sıla”, 6586.

⁶³⁹ Ebu'l-Abbâs Takıyüddin Ahmed b. Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî (Beyrut: Dâru'l-İmân, 1412/1992), 28/208.

⁶⁴⁰ el-Hac 22/78.

⁶⁴¹ el-Tevbe 9/71.

⁶⁴² Buhârî, “Mezâlim” 5 (No. 2446).

⁶⁴³ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/355.

⁶⁴⁴ el-Enbiyâ 21/107.

⁶⁴⁵ el-Âl-i İmrân 3/159.

⁶⁴⁶ Buhârî, “Mevâkitus-salât”, 41 (No. 602).

birer ikişer dağıtılan Ashâb-ı Suffe'den on kişiyi de kendisi evine yemeğe götürmüştür.⁶⁴⁷

1.10.5. 41. Hadis: “Bir Müslümana Üç Günden Fazla...”

لا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث أيام

“Bir Müslümana üç günden fazla kimseyle (din kardeşiyle) küs kalması helal olmaz”

1.10.5.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu ikinci katında bulunmaktadır.⁶⁴⁸ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Kaynaklarda “لا تبغضوا، ولا تحاسد، ولا تدابروا” “Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize arka çevirmeyin, ey Allah’ın kulları, kardeş olun Bir Müslümana üç günden fazla din kardeşi ile küs kalması helal olmaz” şeklinde geçen rivâyetin “لا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث أيام” “Bir Müslümana üç günden fazla din kardeşi ile küs kalması helal olmaz” kısmı mekânda bulunmaktadır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁴⁹
- Tayâlisî > Ebû Dâvûd > İbn Ebî Zîb > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁵⁰
- Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁵¹
- İbn Ebî Şeybe > Vekî’ > İsmâîl > Kays > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶⁵²
- Ahmed b.Hanbel > Süfyân > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Ahmed b.Hanbel > Abdulâlâ > Ma’mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.

⁶⁴⁷ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/355.

⁶⁴⁸ Bkz: Ekler, Resim 41.

⁶⁴⁹ Mâlik b. Enes, “Hüsnü’l-hulk”, 3366 (5/1333).

⁶⁵⁰ Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/564 (No. 2206).

⁶⁵¹ Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, 11/167 (No. 20222).

⁶⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/59 (No. 25881).

- Ahmed b. Hanbel > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁵³
- Buhârî > Ebû Saîd el-Yemânî > Şu'be b. Haccâc > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.
- Buhârî > Abdullah b. Yusûf > Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁵⁴
- Müslim > Muhammed b. Rafî' > Muhammed b. Ebî Fedâle > Dahhâk > Nafî' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁶⁵⁵
- Ebû Dâvûd > Abdullah b. Mesleme > Mâlik b. Enes > Şihâb ez-Zührî > Atâ b. Yezîd > Ebû Eyyûb el-Ensârî > Rasûlullah.⁶⁵⁶
- Tirmizî > Abdulcebbâr b. Alâî ve Saîd b. Abdurrahmân > Süfyân > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁵⁷
- Taberânî > Ahmed > Saîd > Ebû Bekr b. Ayyâş > Âsım > Ebî Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Taberânî > İshâk b. Cemîl > Muhammed b. Amr > Abdulmelik b. Amr > Abdullah b. Budeyl > Şihâb ez-Zührî > Ubeydullah b. Abdullah > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.
- Taberânî > İshâk b. Cemîl > Muhammed b. Amr > Abdulmelik b. Amr > Abdullah b. Budeyl > Şihâb ez-Zührî > Ubeydullah b. Abdullah > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.⁶⁵⁸
- Beyhakî > Ebû Hâfız Muhammed b. Ali > Ebû Muhammed Ahmed b. Abdullah > Ebû Ali Hamîd b. Muhammed > Ebû Kâsım b. Abdurrahmân > Muhammed b. Îsâ > Ebû Yemânî > Şuayb > Şihâb ez-Zührî > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁶⁵⁹

1.10.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Ebû Eyyûb el-Ensârî (v. 49/669) ve Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir.

⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/2547 (No. 12256); 5/2683 (No. 12888); 5/2763 (No. 13253).

⁶⁵⁴ Buhârî, "Edeb" 57 (No. 6065, 6076).

⁶⁵⁵ Müslim, "Birr ve Sıla", 2559 (8/8).

⁶⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Edeb", 55 (No. 4910).

⁶⁵⁷ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 24 (No. 1935).

⁶⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 1/283 (No. 926); 3/236 (No. 3030); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-sağîr*, 1/177 (No. 280).

⁶⁵⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 10/232 (No. 21123).

Taberânî, “*el-Mu’cemu’l-’evsât*” adlı eserinde Ebû Hureyre hadisi hakkında “bu rivâyeti Âsım sadece Ebû Bekr b. Ayyâş’dan rivâyet etmedi” demiştir.⁶⁶⁰ Heysemî, Abdullah b. Ömer hadisi için “rivâyetin senedinde bulunan iki râvi zayıftır. Diğer râviler ise kavîdir”⁶⁶¹ dedi.⁶⁶² Suyûtî, Ebû Eyyûb el-Ensârî hadisi hakkında “sahih” yorumunu yapmıştır.⁶⁶³

Bu rivâyet din kardeşi olmanın asgari gerekçelerinden söz etmekte olup ağırlıklı olarak Müslümanların birbiri ile olan ilişkilerini ahlakî bir eksenle ele almıştır. Rivâyet, Müslümanlar’ın birbirleri hakkında nasıl düşünceleri, nasıl davranmaları ve nelere dikkat etmeleri gerektiği hususlarına dikkat çeker.

Rivâyetle “birbirinize buğz etmeyin” denilmiştir. Buğz (kin), “düşmanlık, nefret ve kin hissi anlamlarına gelir” İslâm’da yasaklanmış olan olumsuz tutum ve davranışlardır. Müslümanlar arasında çıkan hakaret, kavga, dövüş, sövme vb. çeşitli kırılganlıklar yaşasalar dahi, bunu birbirlerine karşı kin ve nefrete dönüştürmezler. Müslümanların arasındaki sevgi ve kinin tek ölçüsü ise “Allah için olması” dır. Yani onlar nasıl birbirlerini severken Allah için severlerse, başkalarına kin duyguları beslemeleri halinde de ölçü yine Allah için olmalarıdır. Ancak hadisin bize verdiği mesaj, müminlerin birbirlerine kin duyguları beslememeleri şeklindedir. Zira Müslümanlar birbirlerine sevgi ve merhamet duyguları beslemelidir.⁶⁶⁴

Rivâyetle “birbirinize haset etmeyin” denilmiştir. Haset, “başkasında bulunan mal, evlat, makam, mevki vb. çeşitli nimetlerin kıskanılması” demektir. Kıskanç kimse kendisinde olmayan bir şeyin başkasında olmasını istemez. Şayet o şahısta var ise kendisinde yoksa o şahsın bir an evvel o varlığı yitirmesini ister. Ya da sadece kendisinde olmasını ister. İşte bu noktada nebevî öğretisi, “*Kendisi için istediğini, din kardeşi için de istemedikçe tam olarak iman etmiş olmazsınız*” devreye girer.⁶⁶⁵

⁶⁶⁰ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-’evsât*, 1/283 (No. 926).

⁶⁶¹ Kavî: Ta’dilin, Zehebî’ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis delil olarak kullanılır. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 146.

⁶⁶² Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 8/70.

⁶⁶³ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 2/371 (No. 6774).

⁶⁶⁴ Erul, *Hadislerin Dili*, 219.

⁶⁶⁵ Buhârî, “İmân”, 7 (No. 13).

dolayısıyla müminler daima birbirlerine arka çıkmak, destek olmak durumundadırlar.⁶⁶⁶

Rivâyette “birbirinize arka çevirmeyin” denilmiştir. Hz. Peygamber’in benzetmesiyle “*Müminler bir binanın birbirlerini destekleyen tuğlaları gibidirler.*”⁶⁶⁷ Bu nedenle müminler, daima birbirlerine arka çıkmak, destek vermek ve tek vücut olmakla emronulmuşlardır. ⁶⁶⁸ Başka bir hadiste Hz. Peygamber: “*Müslüman, müslümanın kardeşidir. Müslüman, kardeşine zulmetmez ve onu düşman eline vermez. Her kim, Müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyacını giderirse, Allah da ona yardım eder. Her kim, Müslüman’ın sıkıntılarından birini giderirse, Cenab-ı Hakk, buna karşılık onun kıyamette sıkıntılarından birini giderir. Her kim, bir Müslüman’ın ayıbını örterse, Allah-u Teâlâ da ahirette onun ayıbını örter*” buyurmuştur.⁶⁶⁹

Rivâyette “ey Allah’ın kulları kardeş olunuz” denilmiştir. Bu taleple zaten aynı inancı paylaşmaları sebebiyle kardeş olan inananların günlük hayatlarında birbirlerine karşı davranışlarının “kardeşçe” olmaları istenmiştir.⁶⁷⁰

Rivâyette “Müslüman’ın din kardeşine üç günden fazla küs kalması helal olmaz” denilmiştir. Küskünlük, kardeşlik bağlarını zedeler. Rivâyette küs olma durumu çok uzatılmaması gerektiği belirtilmiştir. Hz. Peygamber küs olma durumunu uzatılmaması için şöyle buyurmuştur: “*Küsenlerden biri selam verir, diğeri selamı alırsa, sevabı birlikte paylaşırlar. Selamı almazsa, günahı selam almayana yüklenir. Selam veren ise günahattan kurtulur.*”⁶⁷¹ Küskünlük, Müslümanlar arasındaki selam ve muhabbeti bitirir. Müslümanlar birbirlerine küs olsa bile önemli olan küslük durumunu çok uzatmamaktır. Küskünlüğü uzatmak, bir müslümana yakışan bir davranış değildir.

⁶⁶⁶ Erul, *Hadislerin Dili*, 220.

⁶⁶⁷ Buhârî, “Mezâlim” 5 (No. 2446).

⁶⁶⁸ Erul, *Hadislerin Dili*, 220.

⁶⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60 (No. 4946).

⁶⁷⁰ Erul, *Hadislerin Dili*, 220.

⁶⁷¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 55 (No. 4912, 4914).

1.11. Ölüm ve Ahîret Hayatı

1.11.1. 42. Hadis: “Ölüm Bir Kâsedir...”

الموت كاس كل ناس شاربته و القبر باب كل ناس داخله

“Ölüm bir kâsedir, her insan onu içecektir; kabir bir kapıdır, her insan ona girecektir”

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Mevlid-i Halil (Dergâh) Camiinin⁶⁷² Hz. İbrahim’in (s.a.v.) doğduğu mağara olarak bilinen mağaranın kapı kitabesinde bulunmaktadır.⁶⁷³ Rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Muhtemel hadis kaynaklarında bu sözün Hz. Peygamber’e ait olduğuna dair bir rivâyete rastlamadık. Bu yüzden bu sözün kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

1.11.2. 43. Hadis: “Ölülerinizi Hayırla Yâd Ediniz.”

لا تذكروا موتاكم إلا بخير

“Ölülerinizi hayırla yâd ediniz”

1.11.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁶⁷⁴ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Ebû Dâvûd > İyâs b. Ebî Temîm > Atâ b. Ebî Rebâh > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.⁶⁷⁵
- Abdurrezzâk b. Hemmâm > İbn Cüreyc > Mansûr b. Safiyye > Ümmü Safiyye bnt. Şeybe > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.⁶⁷⁶
- İbn Ebî Şeybe > Vekî’ > Süfyân b. Uyeyne > Mansûr b. Safiyye > Ümmü Safiyye bnt. Şeybe > Âişe bnt. Ebû Bekr > Rasûlullah.⁶⁷⁷

⁶⁷² Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 108-113.

⁶⁷³ Bkz: Ekler, Resim 42.

⁶⁷⁴ Bkz: Ekler, Resim 43.

⁶⁷⁵ Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/95 (No. 1597).

⁶⁷⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 3/385 (No. 6042).

- Taberânî > İbrâhim > Saîd b. Ebî Rebî' es-Semânî > Furâd b. Ebî Furâd > Muavîye b. Kurre > İmrân b. Enes el-Mekkî > Âişe bnt. Ebî Bekr > Rasûlullah.⁶⁷⁸

1.11.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Âişe bnt. Ebî Bekr (v. 58/678) tarafından nakledilmiştir. Taberânî (v. 360/971), rivâyet ettiği Âişe bnt. Ebî Bekr hadisi hakkında “rivâyetin senedinde bulunan Furâd b. Ebî Furâd sadece Muavîye b. Kurre'den rivâyet etmedi” dedi.⁶⁷⁹

Bu rivâyet ölen kimsenin arkasından kötü konuşmamızı ve hayırlı amellerini, iyi işlerini anmamızı tavsiye eder. Çünkü dinimiz ölünün cesedine değil, hayattayken yaptığı iyi işlere değer verir.

Dinimiz İslâm, bize ölümlerin arkasından kötü konuşmamayı emrediyor. Hayatını kaybeden insanları rahmetle anmak dururken onları kötü söz ile anmak bize yakışmaz. Bu konuda Hz. Peygamber: “*Ölülerinizin iyiliklerini, güzelliklerini anın, kötülüklerini sarf-ı nazar edin*” buyurmuştur.⁶⁸⁰ Bu nedenle ölen kimse kâfir de olsa münafık da olsa mümin de olsa onların kötü amellerini değil de iyi amellerini anmak her müslümana yakışan bir davranıştır.

Hz. Peygamber, “*Müslüman, elinden ve dilinden diğer insanların emin olduğu kimsedir*”⁶⁸¹ şeklinde Müslüman kimseyi tarif ederek bütün insanları incitmeyen kimsenin Müslüman vasfına sahip olduğunu dile getirmiştir. Yine Hz. Peygamber: “*Mümin, ırza, namusa dil uzatan, lânet eden, çirkin işler yapan, edepsiz konuşan kimse değildir.*”⁶⁸² buyurarak, müslümanın toplum içerisinde, insanlara karşı nazik ve kibar olmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca bu hassasiyetin sadece hayatta olan kişilere karşı izhar edilmesini yeterli görmeyen Hz. Peygamber, “*Ölüleri sövmeyin! Çünkü onlar, önceden ahirete göndermiş olduklarının sonuçlarıyla*

⁶⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/432 (No. 12114).

⁶⁷⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 3/154 (No. 2770).

⁶⁷⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 3/154 (No. 2770).

⁶⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50 (No. 4900); Tirmizi, “Cenâiz”, 34 (No. 1019).

⁶⁸¹ Müslim, “İmân”, 41; Nesâî, “İmân”, 8 (No. 5010).

⁶⁸² Tirmîzî, “Birr” 48 (No. 1977); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/405 (No. 3839).

başbaşadırlar.”⁶⁸³ buyurarak nezakette ulaşılması gereken noktaya işaret etmektedir.⁶⁸⁴

Hiz. Enes (r.a.) rivâyet ettiğı bir hadiste şöyle buyurmuştur: “*Peygamberimiz ile bazı sahâbiler birlikte bulunurken onların önünden bir cenaze geçti. Ashâbtan bazıları o cenazeyi hayırla andı. Bunun üzerine Nebi (s.a.v.): “keşinleştı” dedi. Sonra bir cenaze daha geçti. Ashâbtan bazıları o cenazeyi kötülükleriyle andı. Bunun üzerine Nebi (s.a.v.) “keşinleştı” dedi. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb: “ne kesinleştı ya Rasûlullah?” diye sordu. Peygamberimiz şöyle buyurdu: “Şu önce geçen cenazeyi hayırla andınız; bu sebeble onun cennete girmesi kesinleştı. Diğer cenazeyi de kötülüklerle andınız; bu yüzden onun da cehenneme girmesi kesinleştı. Çünkü siz (müminler) yeryüzünde Allah’ın şahitlerisiniz.*”⁶⁸⁵

Kısacası, birçok sorumluluktan bahseden Hiz. Peygamber, ölüleri hayırla yâd etmeyi ve onlara mağfiret dilemeyi Müslümanlara tavsiye etmiştir. Ölen kişi hakkında verilen hüküm bellidir. Fakat hayırla anmak bir müslümana yakışan ve geride bıraktığı ailesini üzmeyen bir davranıştır. İyi ameller işleyen bir Müslüman ölünce geride bıraktığı insanlar onu hayırla yâd etmesi Allah’ın onun için bahşettiğı cennet konumu kesinleşir. Kötü ameller işleyen bir Müslüman ölünce geride bıraktığı insanlar onu şerle yâd etmesi Allah’ın onun için bahşettiğı cehennem konumu kesinleşir. Ama biz Müslümanlara yakışan iyi ve kötü ayırımı yapmadan ölen kişiyi hayırla anmaktır.

⁶⁸³ Buhârî, “Cenâiz”, 97 (No. 1393).

⁶⁸⁴ Semih Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 125.

⁶⁸⁵ Müslim, “Cenâiz”, 60.

1.11.3. 44. Hadis: “Ölüler İçin Ağlarken...”

ليس منا من ضرب الخدود و شق الجيوب و دعى بدعوى الجاهلية

“Ölüler için ağlarken yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve cahiliye âdeti üzere feryâd eden bizden değildir”

1.11.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁶⁸⁶Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Şu’be > A’miş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.⁶⁸⁷
- Ahmed b. Hanbel > Yahyâ > Süfyân > Zübeyd > İbrâhim > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Vekî’ > Süfyân > A’miş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.⁶⁸⁸
- Buhârî > Muhammed b. Beşşâr > Abdurrahman > Süfyân > A’miş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.
- Buhârî > Amr b. Hafs > Hafs b. Gıyâs b. Muâviye > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.⁶⁸⁹
- Müslim > Yahyâ b. Yahyâ > Ebû Muâviye > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > İbn Numayr > Ebî Cemîâ > A’miş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.⁶⁹⁰
- Tirmizî > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ > Süfyân > Zübeyd > İbrâhim > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.⁶⁹¹
- Bezzâr > Amr b. Ali > Amr b. Hafs > Hafs b. Gıyâs b. Muâviye > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes’ûd > Rasûlullah.⁶⁹²

⁶⁸⁶ Bkz: Ekler, Resim 44.

⁶⁸⁷ Tayâlisî, *el-Müsneid*, 1/233(No. 288).

⁶⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 2/852 (No. 3732); 2/273 (No. 4299).

⁶⁸⁹ Buhârî, “Cenâiz”, 36 (No. 1297, 1298).

⁶⁹⁰ Müslim, “İmân”, 103 (1/69).

⁶⁹¹ Tirmizî, “Cenâiz”, 22 (No. 999).

- Nesâî > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ > Süfyân > Zübeyd > İbrâhim > Mesrûk > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.
- Nesâî > İshâk b. Mansûr > Abdurrahman > Süfyân > A'meş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.⁶⁹³
- İbn Hibbân > Ebû Ya'lâ > Şerîk b. Yunus > Abîde b. Humeyd > A'meş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.⁶⁹⁴
- Ebû Ya'lâ > Heysemî > Abdurrahman > Süfyân > A'meş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.⁶⁹⁵
- Taberânî > Ahmed > Muhammed b. İsmâil el-Vasîtî > Yezîd b. Hârûn > Şu'be > Süleyman > Ebû Vaîl > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.
- Taberânî > Ali b. Saîd > Hüseyin b. Îsâ > Abdullah b. Abdulkuddus > A'meş > Ebû Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁶⁹⁶
- Beyhakî > Abdulah b. el-Hâfız > Ebû Abbâs Muhammed b. Yakûb > Hasan b. Ali b. Affân > Abdullah b. Numeyr > A'meş > Abdullah b. Mürre > Mesrûk > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.⁶⁹⁷

1.11.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre ve Abdullah b. Mes'ûd tarafından nakledilmiştir. Tirmizî, rivâyet ettiği Abdullah b. Mes'ûd hadisi için “hasen-sahih” demiştir.⁶⁹⁸ Taberânî, rivâyet ettiği Abdullah b. Mes'ûd hadisi için “bu hadisi Yezîd b. Hârûn sadece Şu'be'den nakletti” demiştir. Ayrıca Taberânî, rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadisi için “bu hadisi Abdullah b. Abdulkuddus sadece A'meş'den nakletti” demiştir.⁶⁹⁹ Heysemî, Taberânî'nin rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadisi için “bu hadisin ravîlerinden olan Abdullah b. Abdulkuddus sika bir ravîdir” demiştir.⁷⁰⁰

⁶⁹² Bezzâr, *el-Müsned*, 5/331 (No. 1954).

⁶⁹³ Nesâî, “Cenâiz”, 19 (No. 2001); 21 (No. 2003).

⁶⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/419 (No. 3149).

⁶⁹⁵ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 9/163 (No. 5252).

⁶⁹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 2/333 (No. 2143); 4/199 (No. 3967).

⁶⁹⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/63 (No. 7215).

⁶⁹⁸ Tirmizî, “Cenâiz”, 22 (No. 999).

⁶⁹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 2/333 (No. 2143); 4/199 (No. 3967).

⁷⁰⁰ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 3/18.

Bu rivâyet ölülerin arkasından feryâd etmenin, saç baş yolmanın, yanaklara vurarak dövünmenin cahiliye âdetlerinden olduğuna ve bu âdetlerin yasaklandığına işaret etmektedir.

Ölüm, insanları birbirinden ayıran, çoğu zaman beklenmedik bir zamanda gelip insanları üzen bir eylemdir. İnsan, sahip olduğu fitrat gereği başına gelen musibetlere tepkisiz kalamaz. Bundan dolayı yakınlarının ölümünden aşırı derece üzülmeleri normaldir. Fakat insanı isyana sevk edecek şekilde ağlamanın, üstünü parçalayarak dövünmenin, ağıt yakmanın aşırı olduğu ve bunların yapılmamasını tavsiye edilmiştir. Çünkü bunlar cahiliye âdetidir ve cahiliye âdetlerinin birçoğu nefyedildiği gibi bu âdetlerde nefyedilmiştir.⁷⁰¹

Hız. Peygamber'in kızı Zeynep'in küçük oğlu vefat ederken ağladığı görülmüştür. Bu ağlama esnasında Hız. Peygamber'in yanında Sa'd b. Ubâde (v. 14/635) ve Muâz b. Cebel bulunmaktaydı. Sa'd b. Ubâde bu ağlamanın sebebini sorduğunda Hız. Peygamber: *"Bu gözyaşı, Allah'ın kullarının kalbine koyduğu rahmettir. Allah, kullarından ancak merhametlilere merhamet edecektir."* şeklinde cevap vermiştir.⁷⁰² Mute savaşında şehit olan Zeyd b. Harise (v. 8/629)'nin ailesini ziyaret eden Hız. Peygamber Zeyd b. Harise'nin kendisine ağlamaklı bakan kızını görünce ağlamaya başlamış. Öyleki ağlaması hıçkırıklara karışınca Hız. Peygamber'in yanında bulunan Sa'd b. Ubâde: *"Ey Allah'ın Rasûlu bu ne hal?"* diye sorunca Hız. Peygamber: *"Bu sevenin sevdiğine olan tutkusudur."* buyurmuştur.⁷⁰³

Hız. Peygamber, hem ailesi hem de yakın dostları öldüğü zaman ağlamıştır. Bu ağlayış, bir insanın yakınından ayrılmasının sonucu tabii olarak ortaya çıkan hüznün sonucudur. İçinde isyan ve aşırılık yoktur. Hız. Peygamber içinde isyan kelimeleri geçen ve aşırılığa kaçan ağlama şeklini yasaklamıştır. Çünkü bu ağlama şekli cahiliye dönemini andıran bir ağlama şeklidir. Hız. Peygamber, bu şekilde

⁷⁰¹ Muhammet Necip İlbay, *Asr-ı Saadet'te Cenazenin Teçhiz, Tekfin İşlemleri İle Kabir Ziyareti Ve Taziye Uygulamaları* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 27.

⁷⁰² Müslim, "Cenâiz", 927.

⁷⁰³ Muhammed b. Sa'd Meni el-Haşimî el-Basrî, *Kitabü'l-tabakati'l-kebîr*, trc. Adnan Demircan vd. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 3/49.

ağlayan kimseleri lanet etmiştir. ⁷⁰⁴Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber: “Ölen kişi için yüzünü tırmalayan, yakasını parçalayan ve mahfoldum, helak oldum sözleriyle bağırarak ağlayan kadına lanet etmiştir.”⁷⁰⁵

Kısacası, ölen kimsenin ardından ağlamak doğal bir tepkidir. Fakat bunda aşırıya kaçmak, saç baş yolmak, ölüyü yüceltecek şekilde feryâd figan etmek doğru değildir.

1.11.4. 45. Hadis: “Sizden Biri Ölümü İstemesin...”

لا يتمنى أحدكم الموت ولا يدعو به من قبل أن يأتيه إنه إن مات أحدكم انقطع عمله أو قال أجله إنه لا يزيد المؤمن عمره إلا خيرا

“Sizden biri ölümü istemesin. Vakti gelmeden ölümü için dua etmesin. Zira ölünce ameli kesilir. Hâlbuki müminin hayatta kalması amelini arttırır”

1.11.4.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁷⁰⁶ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁰⁷
- Ahmed b. Hanbel > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁰⁸
- Müslim > Muhammed b. Nafi’ > Abdurrezzak b. Hemmâm > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁰⁹
- İbn Hibbân > Kuteybe > Ali b. Hacer > İbn Ebî Serî’ > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma’mer b. Raşîd > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷¹⁰

⁷⁰⁴ İlbay, *Asr-ı Saadet’te Cenazenin Teçhiz, Tekfin İşlemleri İle Kabir Ziyareti Ve Taziye Uygulamaları*, 30.

⁷⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 20 (No. 3128).

⁷⁰⁶ Bkz: Ekler, Resim 45.

⁷⁰⁷ Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, 11/314 (No. 20636).

⁷⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1720 (No.8306).

⁷⁰⁹ Müslim, “Zikir ve Dua”, 2682 (8/65).

- Beyhakî > Ebû Hasan Muhammed b. el-Hüseyin > Ebû Kâsım Abdullah b. İbrâhim > Ahmed b. Yusuf > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Raşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷¹¹

1.11.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel, rivâyet ettiği hadis için “şeyhâynın şartına göre sahihtir” yorumunu yapmıştır.⁷¹²

Bu rivâyet müslümanın hayat ve ölüme nasıl yaklaşması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca kişinin başına bir musibet, hastalık, işkence, açlık ve çeşitli sıkıntılar geldiğinde göstermesi gereken tavrı ele almaktadır. Bu durumlar meydana geldiğinde kişinin ölümü istemeyip sabretmesi gerektiğine işaret eder.

Dünya hayatına adım atan her canlı gibi insanoğlu da kendisine tanınan belirli bir ömrü bulunmaktadır. Bu sürenin bitişi Allah'ın izni ile olur. Allah Teâlâ: *“Her nefis ölümü tadacaktır. Biz imtihan için sizi hayırla da şerle de deniyoruz. Ve siz ancak bize döndürüleceksiniz.”* buyurmuştur.⁷¹³

Ölüm, hangi dine mensup olursa olsun insanların hiç istemedikleri bir hakikattir. Müslüman açısından ölüm fani dünya hayatının sonu ebedi ahiret hayatının başlangıcıdır. Buna rağmen Müslüman dahi ölümü istemez. Bu insanın fıtratından kaynaklanır. Bunun durumun altında dünya hayatının daha cazip gelmesi, biraz daha yaşamaları durumunda daha iyi işler yapma ümidi vb. gibi faktörler yatmaktadır.⁷¹⁴

İnsan tabiatı gereği ölümü istememesine rağmen bu rivâyette ölümü temenni ettiğini ve bu temenninin de yasaklandığı belirtilmiştir. Birbirine zıt gibi görünen bu durum aslında insanın sıkıntı, bela, açlık, şiddet, işkence vb. gibi çeşitli zorluklar karşısında sabredemeyip ölümü temenni etmesi yasaklanmıştır. Çünkü dünya hayatı

⁷¹⁰ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/285 (No. 3015).

⁷¹¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/377 (No. 6660).

⁷¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1720 (No. 8306).

⁷¹³ el-Enbiya 21/34.

⁷¹⁴ Erul, *Hadislerin Dili*, 372.

bir imtihan yeridir. Müslüman, musibetlere sabretmelidir. Musibetler onların imtihanlarıdır. O musibetler karşısında ölümü istemek, ilahi takdire razı olmamak ve imtihanı kabul etmemek baştan kaybetmek anlamına gelir. İnsan ölümü isteyince bu isteği hemen yerine gelmez. Çünkü ecel de ömür de bellidir. Ne bir dakika ileri ne de bir dakika geri gidecektir.⁷¹⁵

Dünnevî sıkıntı ve zorluklar karşısında ölümü temenni etmek âcizliktir. Fakat âcizlik de olsa, kimi zaman ölüm, yaşanan sıkıntılar karşısında bir kurtuluş olarak görülebilir. Nitekim ilk Müslümanlardan Habbâb b. Eret, (37/657-58) kendisini ziyarete gelenlere hastalığın vermiş olduğu ıstırap ile “*Nebî (a.s.) yasaklamamış olsaydı, şüphesiz ben ölümü temenni ederdim*”⁷¹⁶ diyecek duruma gelmiştir.⁷¹⁷

Kısacası, mümin başına bir musibet geldiği zaman sabretmeyip ölümü temenni etmesi acizliktir. Ölüm bazı durumlarda kurtuluş gibi gözükse de bizim için neyin hayırlı neyin şer olduğunu sadece Allah bilir. Bu yüzden biz her durumda Allah’a sığınmalıyız.

1.11.5. 46. Hadis: “Ölü Üzerine Namaz Kıldığınız Vakit...”

إذا صليتم على الميت فأخلصوا له الدعاء

“Ölü üzerine namaz kıldığınız vakit onun için ihlâsla dua edin”

1.11.5.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁷¹⁸ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Mâce > Ebû Ubeyd > Muhammed b. Ubeyd Meymûn el-Medenî > Muhammed b. Seleme > İbn İshâk > Muhammed b. İsmâîl et-Teymî > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷¹⁹

⁷¹⁵ Erul, *Hadislerin Dili*, 373.

⁷¹⁶ Tirmîzî, “Sıfatü'l-kıyâme 40 (No. 2483).

⁷¹⁷ Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*, 53.

⁷¹⁸ Bkz: Ekler, Resim 46.

⁷¹⁹ İbn Mâce, “Cenâiz”, 23(No. 1497).

- Ebû Dâvûd > Abdulazîz b. Yahyâ el-Harrânî > Muhammed b. Seleme > İbn İshâk > Muhammed b. İsmâil et-Teymî > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷²⁰
- Bezzâr > Muhammed b. Hasan > Yakûb b. İbrâhim > İbn İshâk > Muhammed b. İsmâil et-Teymî > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷²¹
- İbn Hibbân > Ahmed b. Musa > Amr b. Hişâm > Muhammed b. Seleme > İbn İshâk > Muhammed b. İsmâil et-Teymî > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > Amr b. Musa el-Hemedânî > Fudayl b. Sehl > Yakûb b. İbrâhim > İbn İshâk > Muhammed b. İsmâil et-Teymî > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷²²
- Beyhakî > Ebû Ali > Muhammed b. Bekr > Abdulazîz b. Yahyâ el-Harrânî > Muhammed b. Seleme > İbn İshâk > Muhammed b. İsmâil et-Teymî > Ebî Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷²³

1.11.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir. Suyûtî v. 911/1505), eserinde Ebû Dâvûd (v. 316/929) ve İbn Mâce (v. 273/887) rivâyetleri için “hasen” hükmünde bulunmuştur.⁷²⁴ İbn Hacer (v. 852/1449), eserinde Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivâyetleri için “rivâyetlerin aynı lafızlarla geldiğini ve Muhammed b. Seleme > İbn İshâk senediyle rivâyet edildiğini” belirtmiştir.⁷²⁵

Bu rivâyet Müslümanların vefat eden bir kimse için yaptıkları son vazife olan cenaze namazını ifa etmelerini ve katıldıkları cenaze namazında ölen kişi için samimi, ihlâslı bir şekilde dua edip onların bağışlanmalarını talep etmelerini ifade etmektedir.

Arapça’da namaz kelimesi “dua” anlamına gelir. Bu yüzden cenaze namazı bir nevi ölen kimsenin gıyabında yapılan duadır. Ölen kimse için son vazife olan

⁷²⁰ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 60 (No. 3199).

⁷²¹ Bezzâr, *el-Müsneid*, 14/251 (No. 7830).

⁷²² İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/345-346 (No. 3076, 3077).

⁷²³ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/40 (No. 7064).

⁷²⁴ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, 1/196 (No. 360).

⁷²⁵ İbn Hacer, *Telhîsü’l-habîr*, 2/659.

cenaze namazının ardından elleri semaya açarak samimi, ihlâslı bir şekilde dua etmek onun iyi bir insan olduğuna ve onun bağışlanmasına bir vesiledir. Nitekim ayet-i kerime: *“Onlardan sonra gelenler şöyle derler: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi bağışla”* ⁷²⁶ şeklindeki ayette, diri ve ölü müminler için dua edildiğini ve edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla dua ve istiğfarın ölüye fayda vereceğine işaret edilmektedir. ⁷²⁷

Ölen bir kimse için edilen dua ve kılınan namazın ölüye faydası vardır. Bunun aksini düşünmek Hz. Peygamber’in sözlerine ve davranışlarına terstir. Çünkü Hz. Peygamber, ölen kimsenin cenaze namazını kıldıktan sonra ihlâslı, samimi bir şekilde dua etmiştir. Bir rivâyette Hz. Peygamber ölen bir kimsenin cenaze namazını kıldırdıktan sonra şöyle dua etmiştir: *“Allahım, filan oğlu filan senin güvencen altındadır. Onu kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru. Sen vefa ve övgü sahibisin. Allahım, onu bağışla ve ona acı! Muhakkak ki sen çok bağışlayan ve çok acıyorsun”* ⁷²⁸

Ölen bir kimse geride kalan yakınlarından dua ve istiğfar bekler. Çünkü insan ölünce ameli kesilir. Sadece geride bıraktığı hayırlı işler, hayırlı evlatlar ona yarar sağlar. Hz. Peygamber (s.a.v.): *“İnsan öldüğü zaman ameli kesilir. Ancak şu üç şey müstesnâdır. Sadaka-i câriye, istifâde edilen ilim ve kendisine dua eden hayırlı bir evlat”* buyurmuştur. ⁷²⁹ Dünya hayatında toplu olarak yaşayan insan kabir hayatında ise yalnızdır. Onun bu yalnızlığı geride bıraktığı hayırlı iş ve insanların dua ve istiğfarlarıyla diner. Dünyada insan diğer insanlara muhtaçtır. Bu durum ölünce de devam eder.

Cenaze namazı, müminlerin vefat eden kardeşlerini ahirete uğurlamadan önce, ona karşı son görevleri, son tanıkları ve son dualarıdır. Sevdikleriyle olan bu son birlikteliğinde cenaze namazına katılanların kendisi hakkında hüsn-i şehâdetle bulunmaları, yani iyi bir insan olduğunu dile getirmeleri, Allah’tan günahlarının

⁷²⁶ el-Haşr 59/10.

⁷²⁷ İlbay, *Asr-ı Saadet’te Cenazenin Teçhiz, Tekfin İşlemleri İle Kabir Ziyareti Ve Taziye Uygulamaları*, 44.

⁷²⁸ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 56 (No. 3202).

⁷²⁹ Müslim, “Vasiyyet”, 1631; Ebû Dâvûd, “Vasâyâ”, 14 (No. 2880).

affını isteyerek rahmet ve mağfiretle karşılaşmaları için niyazda bulunmaları, dünya hayatına veda eden bir mümin için tezkiyedir.⁷³⁰

Kısacası, ölen insanın dünya ile irtibatı kesilir. Biz geride kalanlar onunla irtibata geçmek için üzerimize düşen görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz. Onun cenaze namazını kılmalı ve samimi, ihlâslı bir şekilde gıyabında dua etmeliyiz.

1.11.6.47. Hadis: “Kim Müslüman Birinin Cenazesini...”

من اتبع جنازة مسلم إيماناً واحتساباً، وكان معه حتى يصلي عليه ويغفر من ذنوبها، فإنه يرجع من الأجر بقيراطين كل قيراط مثل أحد، ومن صلى عليها، ثم رجع قبل أن تدفن، فإنه يرجع بقيراط

“Kim Müslüman birinin cenazesini, inanarak ve ve sevabını Allah’tan bekleyerek uğurlar, cenaze namazını kılar ve defnoluncaya değin ayrılmazsa, her biri Uhud dağı kadar sevabı olan iki kîrat mükâfatla döner. Kim sadece namazı kılar defininde hazır bulunmazsa bir kîrat ecirle döner”

1.11.6.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁷³¹ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Yunûs > Ebû Dâvûd > Hişâm > Katâde > Salîm > Ma’den b. Ebî Talha > Sevbân b. Bücdüd el-Haşîmî > Rasûlullah.⁷³²
- İbn Ebî Şeybe > Haccâc > Adîy b. Sabîr > Zir b. Hubays > Ubeyy b. Kâ’b b. Kays > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Ebû Fudayl > Yezîd b. Keysân > Ebû Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Gunder > Şu’be b. Haccâc > Velîd b. Abdurrahman > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷³³

⁷³⁰ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/235.

⁷³¹ Bkz: Ekler, Resim 47.

⁷³² Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/307 (No. 2704).

⁷³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/304 (No. 11735, 11736, 11739).

- Ahmed b. Hanbel > Süfyân b. Uyeyne > Sümeyye > Ebû Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Yezîd > Muhammed > Ebû Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷³⁴
- Buhârî > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ b. Saîd > Şube b. Haccâc > Katâde > Salîm > Ma'den b. Ebî Talha > Sevbân b. Bücdüd el-Haşîmî > Rasûlullah.⁷³⁵
- Müslim > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ b. Saîd > Şube b. Haccâc > Katâde > Salîm > Ma'den b. Ebî Talha > Sevbân b. Bücdüd el-Haşîmî > Rasûlullah.
- Müslim > Muhammed b. Hatîm > Yahyâ b. Saîd > Yezîd b. Keysân > Ebû Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷³⁶
- İbn Mâce > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > Abdulalâî > Ma'mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zühri > Saîd b. Müseyyeb > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷³⁷
- Ebû Dâvûd > Müsedded > Süfyân > Sümeyye > Ebî Salih > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷³⁸
- Tirmizî > Ebû Kureyb > Abdullah b. Süleyman > Muhammed b. Amr > Ebû Seleme > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷³⁹
- Bezzâr > Amr > Ebû Âsım > İbn Aclân > Saîd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁴⁰
- Nesâî > Nuh b. Habîb > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma'mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zühri > Saîd b. Müseyyed > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁴¹
- Bezzâr > Amr > Ebû Âsım > İbn Aclân > Saîd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁴²
- Ebû Ya'lâ > Zekerîyyâ > Ebû Dâvûd > Dâvûd b. Ebî Hînd > Şu'be b. Haccâc > Katâde > Salîm > Ma'den b. Ebî Talha > Sevbân b. Bücdüd el-Haşîmî > Rasûlullah.

⁷³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/2126 (No. 10685); 3/1550 (No. 7470).

⁷³⁵ Buhârî, "Cenâiz", 59 (No. 946).

⁷³⁶ Müslim, "Cenâiz", 946 (3/51).

⁷³⁷ İbn Mâce, "Cenâiz", 34 (No. 1539).

⁷³⁸ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 45 (No. 3168).

⁷³⁹ Tirmizî, "Cenâiz", 49 (No. 1040).

⁷⁴⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/158 (No. 8497).

⁷⁴¹ Nesâî, "Cenâiz", 79 (No. 1993).

⁷⁴² Bezzâr, *el-Müsned*, 15/158 (No. 8497).

- Ebû Ya'lâ > Ebû Heyseme > Süfyân b. Uyeyne > Sümeyye > Ebû Salîh > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁴³
- Taberânî > Muâz b. Müsennâ > Umeyye b. Büstân > Yahyâ b. Süleyman > İsmâîl b. Umeyr > Nafi' > Abdullah b. Ömer > Rasûlullah.⁷⁴⁴
- Beyhakî > Ebû Salîh > Yahyâ b. Mensûr > Ahmed b. Seleme > Muhammed b. Beşşâr ve Beşîr b. Hilâl > İbn Saîd > Yezîd b. Keysân > Ebû Hazîm > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁴⁵

1.11.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Sevbân b. Bücdüd el-Hasîmî (v. 54/674) ve Ubeyy b. Kâ'b b. Kays (v. 33/654) tarafından nakledilmiştir. Taberânî, rivâyet ettiği hadis hakkında “bu rivâyeti İsmâîl b. Umeyr sadece Nafi'i'den rivâyet ettiğini” belirtmiştir.⁷⁴⁶

Bu rivâyet bir müslümanın cenaze namazına katılmanın ve defin işlemlerine iştirak etmenin sevabını ifade etmektedir. Bu yapılan amellerin sevabını yani kîratını (ölçüsünü) Hz. Peygamber muhatablarının anlaması için somutlaştırarak “Uhud dağı” ifadesini kullanmıştır. Bu benzetme sevabın ne denli büyük olduğuna işaret eder.

Kîrat, “Lügatta beş arpa ağırlığı veya yarım dânik ve bir şeyin yirmi dörtte biri gibi bir manaya gelse de kelime muayyen olmayan bir miktar manasında kullanılmıştır.”⁷⁴⁷ Rivâyette cenaze namazı kılmanın ve defin işlemlerine iştirak etmenin sevabı ölçü birimi olan “kîrat” ile ifade edilmiştir. Kîrat adı verilen ölçünün miktarını belirlemek için Hz. Peygamber “Uhud dağı” büyüklüğünde olduğunu belirtmiştir.

Ölüm haktır ve herkes ölüm gerçeği ile bir gün karşı karşıya gelecektir. Kişi ölünce ölen kişi için yerine getirilmesi gereken bir takım sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukların birisi defin işlemlerine iştirak etmek diğeri ise cenaze namazını

⁷⁴³ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 11/516 (No. 6640); 12/13 (No. 6659).

⁷⁴⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 8/230 (No. 8487).

⁷⁴⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/413 (No. 6850).

⁷⁴⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 8/230 (No. 8487).

⁷⁴⁷ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 10/281.

kılmaktır. Geride kalan insanlar bunları yaptığı zaman ölen kişi için yerine getirmesi gereken sorumlulukları yapmış olur. Hz. Peygamber, ölen kişinin ardından yapılması gerekenleri tatbiki olarak öğretmiştir. Hz. Peygamber, hazırlanmış cenazenin kabre kadar uğurlanılması, ona definden sonra dua edilmesi ve ölen kişi hakkında hayırlı şehâdetle bulunulması hususunu ashâba sık sık tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *“Bir Müslüman ölür de cenaze namazını Allah Teâlâ’ya şirk koşmamış kırk kişi kılsa, Allah Teâlâ, onların cenaze hakkında dualarını kabul eder.”* buyurmuştur.⁷⁴⁸ Hz. Peygamber cenaze namazı ve defin işlerine iştirak için tavsiye ve beyanları bu sorumlulukların önemine işaret etmektedir.⁷⁴⁹

Hz. Peygamber iki kişi tarafından da olsa hakkında yapılan hüsn-i şehâdetin ölüye cenneti kazandıracağını ifade etmiş⁷⁵⁰ ölünün cenaze namazını kalabalık bir cemaatin kılması ve böylece onun için af dilemesi halinde edilen bu duaların kabul edileceğini bildirmiştir.⁷⁵¹ Müslümanların üç saf olarak kıldığı cenaze namazının da ölünün bağışlanması ve cennete girmesi için bir vesile olacağını müjdelemiştir.⁷⁵² Bu nedenle Hz. Peygamber *“Her ölünün namazını kılın.”*⁷⁵³ buyurarak, ahirete göçen her müminin cenaze namazına katılmayı emretmiş ve bunu inananların birbirine karşı görevleri saymıştır.⁷⁵⁴ Yine Hz. Peygamber, *“Kim bir ölüyü yıkar, kefenler, kefenine güzel koku saçar, cenazesini taşır, namazını kılar ve onun üzerinde gördüğü özel durumları yaymazsa, anasından doğduğu gibi hatalarından arınmış olur.”*⁷⁵⁵ sözleriyle de cenaze namazının ölen kimseye rahmet olduğu gibi, kılanlara da sevap kazandıran bir amel olduğunu haber vermiştir.⁷⁵⁶

Kısacası, cenaze namazı kılmak ve cenaze defnedilinceye kadar ona eşlik etmek geride kalan bizlerin yapması gereken insani ve dini bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun sevabı da çok büyüktür.

⁷⁴⁸ Müslim, “Cenâiz”, 59; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 41 (No. 3170).

⁷⁴⁹ Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*, 108.

⁷⁵⁰ Tirmîzî, “Cenâiz”, 63 (No. 1059).

⁷⁵¹ Müslim, “Cenâiz”, 2198; İbn Mâce, “Cenâiz”, 19 (No. 1489).

⁷⁵² Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 38, 39 (No. 3166); Tirmîzî, “Cenâiz”, 40 (No. 1028).

⁷⁵³ İbn Mâce, “Cenâiz”, 31 (No. 1523).

⁷⁵⁴ Tirmîzî, “Edeb” 1 (No. 2737).

⁷⁵⁵ İbn Mâce, “Cenâiz”, 8 (No. 1462).

⁷⁵⁶ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/235.

1.11.7. 48. Hadis: “Allah-u Teâlâ Şöyle Buyurur...”

يقول الله تعالى: ما لعبدي المؤمن عندي جزاء إذا قبضت صفيه من أهل الدنيا ثم اختسبه إلا الجنة

“Allah-u Teâlâ şöyle buyurur: Mümin kulunun, dünyadaki en çok sevdiğini aldığım zaman, sevabını bekleyerek, sabırla karşılayanların katındaki mükâfatı ancak cennettir”

1.11.7.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁷⁵⁷

Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > Yakûb b. Abdurrahman > Amr b. Ebî Âmir > Saîd el-Makbûrî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁵⁸
- Buhârî > Kuteybe > Yakûb b. Abdurrahman > Amr b. Ebî Âmir > Saîd el-Makbûrî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁵⁹

1.11.7.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre (v. 58/678) tarafından nakledilmiştir. İbn Hacer (v. 852/1449), Buhârî'nin (v. 256/870) rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadisi için “bu rivâyet isnadı ile birlikte sahihtir” yorumunu yapmıştır.⁷⁶⁰

Bu rivâyet ölüm, hastalık, sıkıntı ve musibetler karşısında insanın sabretmesi sonucunda mükâfatın ancak cennet olacağına vurgu yapmaktadır.

Sabır, “dirlik, sıkıntı ve musibet anında insanın nefesine hâkim olması ve sıkıntıya katlanabilmesini ifade eden ahlakî bir tabirdir.” Ayrıca sabır, “kişinin arzu ve istekleri karşısında kendisini muhafaza edebilme durumudur.” Kur'an-ı Kerîm'de “sabır” kelimesi methedilen, tavsiye edilen güzel bir meziyet olarak zikredilmektedir.⁷⁶¹

⁷⁵⁷ Bkz: Ekler, Resim 48.

⁷⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1967 (No. 9517).

⁷⁵⁹ Buhârî, “Rikâk”, 6 (No. 6424).

⁷⁶⁰ İbn Hacer, *Fethû'l-bârî* 3/143.

⁷⁶¹ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 9/537.

Allah Teâlâ, dünyada insanoğlunu çeşitli imtihanlara tabi tutmaktadır. Nitekim kullarından kimisine bolluk ve refah vererek şükür sınavına tabi tutar, kimisine çeşitli musibetler vererek sabır sınavına tabi tutar. Allah Teâlâ bu durumu *“Aldolsun ki, biz sizi açlık, korku, mal, evlat, can ve ürünlerin eksitilmesi ile deneyeceğiz. Sabredenleri müjdele”*⁷⁶² ayeti ile ifade etmiştir. Bu imtihanlar karşısındaki mümin tavrını ise Allah Teâlâ: *“Onlar başlarına bir musibet geldiği zaman muhakak ki, biz Allah’a aitiz ve O’na döneceğiz derler”*⁷⁶³ ayeti ile beyan etmiştir. Bu ayetler doğrultusunda teslimiyet gösterebilen bir kimse, her şeyin Allah Teâlâ’nın dilemesi ile gerçekleşeceğine gönülden inanır. Bununla birlikte başına bir musibet gelecek olursa; *“mademki, Allah Teâlâ diledi, bu durumda bize düşen sabretmektir”* sözleriyle ifade eder.⁷⁶⁴

Sabır, musibetler karşısında müminleri koruyan önemli bir sığınaktır. Ancak sabır, zorluk karşısında eli kolu bağlı bir durumda teslimiyet zırhına bürünmek anlamına gelmez. Yine sabır, zulme boyun eğme veya fakirliği silinmez bir alın yazısı olarak görmek de değildir. Bunlar mümine yakışmayan Allah Teâlâ’nın hoşlanmadığı davranışlardır. Allah Teâlâ, musibet karşısında müminleri sabırlı olmaya çağırmış ve bu tavırlara sahip müminleri hesapsız mükâfat vaat etmiştir.⁷⁶⁵

Hız. Peygamber (s.a.v.) her konuda olduğu gibi sabır ve teslimiyet konusunda da bize en güzel örnek olmuştur. Çünkü o, yaşamı boyunca ağır imtihanlara tabi tutulmuş ve bunlar karşısında gösterdiği tavrı ile sabrın zirvesine çıkmıştır. Mesela Hız. Peygamber (s.a.v.), torununun ölmek üzere olduğu haberi kendisine ulaştığı zaman kızına: *“Veren de alan da Allah’tır. Onun katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsin ve ecrini Allah Teâlâ’dan beklesin”*⁷⁶⁶ şeklinde haber göndermiştir. Bu durum sabrın ve teslimiyetin önemini ifade eder. Hız. Peygamber, torununun ölümü karşısında göstermiş olduğu tavrı kendi öz evladı İbrâhim’in vefatı ardından da göstermiştir.

⁷⁶² el-Bakara 2/153.

⁷⁶³ el-Bakara 2/156.

⁷⁶⁴ Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*, 80.

⁷⁶⁵ Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*, 80-81.

⁷⁶⁶ Buhârî, “Merdâ”, 9 (No. 5655).

Musibetlere karşı daima sabrı tavsiye eden Hz. Peygamber bir gün bir kabrin başında ağlamakta olan bir kadına rastlamış ve “Allah’tan kork ve sabret.” buyurmuştu. Hz. Peygamber’i tanımayan kadın “Git başımdan başıma gelen musibetleri sen yaşamadın!” diye cevap vermişti. Ancak kendisine öğüt verenin Hz. Peygamber olduğunu anlayınca kapısına gitmişti, kapıda bekleyen herhangi bir görevli de yoktu. (Hz. Peygamber’in yanına girdi ve) “Seni tanımadım.” dedi. Hz. Peygamber de, “Sabır ancak (musibetin) ilk başa geldiği anda olmalıdır.”⁷⁶⁷ buyurdu. Asıl olan sıkıntı ile yüzleşildiği anda sabretmek, yaranın acısı sıcakken sabırlı davranabilmektir.⁷⁶⁸

Kısacası, insanoğlu dünya hayatında çeşitli imtihanlarla karşılaşır. Kimi evladı, kimi parası, kimi de ana babası ile imtihan olur. Önemli olan bu imtihanlardan sabır ve teslimiyet ile geçerek ebedi saadete erebilmektir.

1.11.8. 49. Hadis: “Ey Kabir Ehli! Size Selam Olsun...”

السلام عليكم يا أهل القبور يغفر الله لنا ولكم، أنتم سلفنا ونحن بالآثر

“Ey kabir ehli! Size selam olsun. Allah sizi ve bizi bağışlasın. Siz bizim öncümüzsünüz, biz de sizin izinizdeyiz”

1.11.8.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁷⁶⁹ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tirmizî > Ebû Kureyb > Muhammed b. es-Salât > Ebû Kudeyne > Kâbus b. Ebî Zibyân > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.⁷⁷⁰
- Taberânî > Ahmed b. el-Kâsım > Affân > Ebû Kudeyne > Kâbus b. Ebî Zibyân > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.⁷⁷¹

⁷⁶⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 31 (No. 1283); Müslim, “Cenâiz”, 2140.

⁷⁶⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/207-208.

⁷⁶⁹ Bkz: Ekler, Resim 49.

⁷⁷⁰ Tirmizî, “Cenâiz”, 59(No. 1053).

⁷⁷¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 12/107(No. 12613).

1.11.8.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Abdullah b. Abbâs (v. 68/688) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî (v. 279/892), rivâyet ettiği hadis hakkında “rivâyetin senedi hasen-garibtir” demiştir. Ayrıca Tirmizî, “bu konuda Âişe bnt. Ebû Bekr (v. 58/678) ve Bürde’nin de rivâyetleri vardır” demiştir. Tirmizî, rivâyetin senedine bulunan “Ebû Kudeyne” adlı râvinin isminin “Yahyâ b. Mühelleb” “Kâbus b. Ebî Zibyân” adlı râvinin isminin “Huseyn b. Cündüb” olduğunu söylemiştir.⁷⁷²

Bu rivâyet kabir ziyaretinin önemine ve kabir ziyareti yapmanın bize ahireti hatırlattığına işaret etmektedir. Rivâyet Hz. Peygamber’in kabirleri ziyaret ettiğini ve bizlere de kabirleri ziyaret etmeyi tavsiye ettiğini ifade etmektedir.

Bu rivâyet hakkında İbn Sa’d (v.230/845) “*Kitabü’t-tabakâti’l-kebîr*” adlı eserinde şunları zikretmiştir: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatı yaklaştığı sıralarda Allah Teâlâ tarafından hem Baki’ kabristanında yatanlar için hem de Uhud şehitleri için dua etmesini istedi. Hz. Âişe peygamberimiz’in (s.a.v.) Baki’ mezarlığına gittiği geceyi şöyle anlatır: “Allah Rasûlü bir gece ridasını ve ayakkabısını çıkarıp ayakucuna koydu. Daha sonra da izarının bir kısmını döşeğinin üzerine serip uzandı. Biraz uyuduktan sonra yavaşça ridasını aldı, daha sonra da ayakkabısını giyerek yavaşça evden uzaklaştı. Hz. Peygamberi kabristana kadar takip eden Hz. Âişe, Allah Rasûlünün bir müddet ayakta durduktan sonra ellerini kaldırarak: “Selam size ey müminler diyarı! Siz bizim öncümüzsünüz, biz de sizin izinizdeyiz. Allah sizi ve bizi bağışlasın” diye duada bulunduğunu görür.”⁷⁷³

Kabir, Arapça’da “ölünün gömüldüğü yer” anlamına gelmektedir. Çoğuluna “kubur” kabrin olduğu yere ise “makber” denilmektedir. Türkçe’deki “mezar” kelimesi ile eş anlamlıdır.⁷⁷⁴

Hz. Peygamber tevhid inancının sekteye uğramaması için cahiliye toplumunda bir süre kabir ziyaretlerini yasaklamış, tevhid akidesi kalplere tam olarak yerleştikten sonra ise bu yasağı bizzat kendisi kaldırmıştır. “Ben size kabirleri

⁷⁷² Tirmizî, “Cenâiz”, 59(No. 1053).

⁷⁷³ İbn Sa’d, *Kitabü’t-tabakâti’l-kebîr*, 2/209.

⁷⁷⁴ Kürşat Demirci, “Kabir”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 33.

ziyareti yasaklamıştım, artık onları ziyaret edin, çünkü kabirleri ziyarette tezkire (ölümü hatırlatma ve ibret) vardır.”⁷⁷⁵ buyuran Hz. Peygamber ölümü hatırlatmasından dolayı kabirleri ziyaret etmeyi teşvik etmiştir. Bu teşvik ile ahiret inancının sağlamlaşması ve ölüm gerçeğinin yakından hissedilmesi hedeflenmiştir.⁷⁷⁶

Kabir ziyaretleri, ziyaret eden için bir ibret vesilesi olduğu gibi, ziyaret edilen için de bir rahmet sayılır. Zira kabre giren kişi, geride kalan yakınlarından kendisine faydası dokunacak şeyler yapmalarını bekler. Bunun bilincinde olan Hz. Peygamber, kabirde yatan ümmetinin sıkıntılarının hafiflemesi için gayret göstermiştir. Hz. Peygamber ashâbıyla dolaştığı bir sırada azap gören iki kabre uğrayınca elindeki çubukları ikiye bölerek kabirlere dikmesi⁷⁷⁷ de bu hassasiyetin bir göstergesi olarak düşünülebilir.⁷⁷⁸

1.11.9.50. Hadis: “Herhangi Biriniz Ölümü Arzu Etmesin...”

لا يتمنين أحدكم الموت إما محسناً فلعله يزداد وإما مسيئاً فلعله يستعذب

“Herhangi biriniz ölümü arzu etmesin. Zira o kimse iyi ise iyiliğinin artması umulur.

Kötü biri ise tövbe ederek doğru yola girmesi umulur”

1.11.9.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁷⁷⁹ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > Ebû Kâmil > İbrâhim b. Saîd > Yakûb > Şihâb ez-Zührî > Ubeydullâh b. Abdullah b. Utbe > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁸⁰
- Dârimî > Hâkim b. Nafi' > Şihâb ez-Zührî > Ebû Ubeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁸¹

⁷⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 75,77 (No. 3235).

⁷⁷⁶ Özaşar vd., *Hadislerle İslâm*, 7/581-582.

⁷⁷⁷ Müslim, “Tahâret”, 292.

⁷⁷⁸ Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*, 112.

⁷⁷⁹ Bkz: Ekler, Resim 50.

⁷⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/1590 (No. 7693).

⁷⁸¹ Dârimî, “Rikâk”, 45 (No. 2800).

- Buhârî > Ebû Kâsım el-Yemânî > Şu'be b. Haccâc > Şihâb ez-Zührî > Ebû Ubeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Buhârî > Abdullah b. Muhammed > Hişâm b. Yusuf > Ma'mer b. Raşîd > Şihâb ez-Zührî > Ebû Ubeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁸²
- Nesâî > Harûn b. Abdullâh > İbrâhim b. Saîd > Şihâb ez-Zührî > Ubeydullâh b. Abdullah b. Utbe > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁸³
- İbn Hibbân > Amrân b. Musa > Ebû Mervân el-Osmânî > İbrâhim b. Sa'd > Şihâb ez-Zührî > Ebû Ubeyd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁷⁸⁴

1.11.9.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir. İbn Hibbân, rivâyet ettiği hadis hakkında “sahih” yorumunu yapmıştır. Ayrıca İbn Hibbân (v. 354/965), “bu konuda Nesâî'nin (v. 303/915) de rivâyeti olduğunu” belirtmiştir. Yine İbn Hibbân, rivâyet ettiği hadisin senedinde yer alan “Ebû Mervân el-Osmânî'nin sadûk⁷⁸⁵ ve sika bir râvi olduğunu” belirtmiştir.⁷⁸⁶

Bu rivâyet hayatta olmanın kıymetini bilmeyi ve vakti gelmeden önce ölümü temenni etmemek gerektiğini ifade eder. Rivâyette kullanılan olumsuz sîga “temenni etmeyin” ifadesi tüm insanları kapsar ve ne olursa olsun hangi dönemde yaşarsa yaşasın insanların ölümü temenni etmesi yasaklanmıştır. Bu konuda kesin ikaz vardır.

Müslüman için dünya ne kadar fani ise, ahiret hayatı da o kadar baki, ebedi ve asıl hayattır. Müslümanlar er ya da geç sayılı günlerden oluşan ömrünün tükeneceğini ve ahirete göç edeceğini bilir. Olgun bir Müslüman ahireti kazanabilmek, Allah rızasını tahsil edebilmek için çabalar. İnsan tabiatı bütün bunları bilmesine karşın ölümü istemez. Buna rağmen insan ölümü çok istiyorsa şöyle dua etmelidir: “*Allahım! Hayat benim için hayırlı ise beni yaşat! Benim için ölüm daha*

⁷⁸² Buhârî, “Merdâ” 19 (No. 5673); “Temennî”, 6 (No. 7235).

⁷⁸³ Nesâî, “Cenâiz”, 1 (No. 1957).

⁷⁸⁴ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/267 (No. 3000).

⁷⁸⁵ Sadûk: Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 261.

⁷⁸⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/267 (No. 3000).

hayırlı ise benim canımı al!” ⁷⁸⁷ İşte bu dua ifadesi bizim hayırlı olan şeyi temenni etmemizi sağlar.

Hız. Peygamber’in yapmış olduğu “ölümü temenni etmesin” uyarısında işin kader boyutu kadar imkân boyutu da vardır. Zira insan belki çektiğı sıkıntılara dayanamayıp ölümü arzu ederken adeta bunun kendisi için bir kurtuluş olması zannıyla hareket etmektedir. Oysa ölüm ile birlikte emel de amel de kesilecektir ve artık pişman olsa da geriye dönemeyecektir. Hâlbuki ölüm yerine yaşamı tercih etse, rivâyette geçtiğı üzere “eğer kötü biri ise tövbe edip bağışlanması, iyi bir ise iyiliklerini arttırması” şeklinde iki iyi ihtimal söz konusu olur. Burada iyi ihtimallerin söz konusu olup kötü ihtimallerin olmaması Hız. Peygamber’in her şeye iyimser bakmasından dolayıdır. Aslında bu rivâyet iyi kimseyi iyiliğe teşvik ederken kötü kimseyi ise kötülükten sakındırır. Yani iyi kimse ölümü temenni etmeyip iyiliklerini arttırsın, kötü kimse ise ölümü temenni etmeyip kötülükleri terk edip tevbe etsin mesajı vermektedir. ⁷⁸⁸

Hayatı ve ölümü belli bir gaye ⁷⁸⁹ ile yazan Allah Teâlâ, her insana bir ömür takdir etmiştir. Hiçbir kimsenin ölüm vaktini geciktirme gibi bir durumu olmadığı gibi ⁷⁹⁰ çeşitli sıkıntılarla yaşamına son verme gibi bir yetkisi de bulunmamaktadır. Hız. Peygamber bu hususta insanların dua ederek ölümü temenni etmek yerine hayırlı uzun ömür için dua etmelerini teşvik etmiştir. Salih amel işleyerek Allah’ın rızasını kazanmak varken ölümü temenni etmenin anlamsız olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Hız. Peygamber kişinin öldükten sonra onları bekleyen ceza ve ödülün ne olacağı bilinmediğinden dolayı yaşamın ölümden belki de daha hayırlı olduğu hususunda ameli mesajlar da vermiştir. ⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Buhârî, “Merdâ”, 19 (No.5671); Müslim, “Zikir ve Dua”, 2680.

⁷⁸⁸ Erul, *Hadislerin Dili*, 373-374.

⁷⁸⁹ el-Bakara 2/155; el-Mülk 67/2.

⁷⁹⁰ el-Yunus 10/49; el-Nahl 16/61.

⁷⁹¹ Acet, *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*, 53.

1.11.10.51. Hadis: “Bir Müminin Kabrini Ziyaret Ederken...”

اللهم إني أسألك بحرمة محمد عليه سلام أن لا تعذب هذا الميت

“Bir müminin kabrini ziyaret ederken “Allahümme inni es’elüke-bi-hurmet-i Muhammed aleysselâm en lâ tü’azzibe hâzelmeyyit” derse o meyyitin azâbı kıyamete kadar kaldırılır”

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Aile Mezarlığında bulunmaktadır.⁷⁹² Rivâyet “hadis” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Dua şeklinde rivâyet edilen bu sözün anlamı güzel olsa da muhtemel hadis kaynaklarında sözün kaynağını bulamadık. Sadece senedsiz ve kaynaksız olarak Birgivî’nin (v.929/1523) “*Eftal-ül-müslimîn*” adlı eserinde geçmektedir.⁷⁹³ Bu yüzden bu rivâyetin kaynağını ve değerlendirmesini yapamayacağız.

⁷⁹² Bkz: Ekler, Resim 51.

⁷⁹³ Takîyuddîn Muhammed b. Ali Birgivî, *Eftal-ül-müslimîn* (b.y. , y.y. , ts.), 229.

1.12. Peygamberlerin Faziletleri

1.12.1.52. Hadis: “Minber Üzerindeki İlk Hatib İbrâhim’dir (a.s.).”

أول من خطب على المنبر إبراهيم عليه سلام

“Minber üzerinde ilk hatib İbrâhim ‘dir (a.s.)”

1.12.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Ulu Camii minberinde bulunmaktadır.⁷⁹⁴ Ayrıca Karaköprü ilçesi Ali Baba Camiinin minber üstündeki kitabede de yazılmıştır. İki mekânda da bulunan rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla maktû,⁷⁹⁵ olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Ebî Şeybe > Mesleme b. Kâsım > Ebû Abbâs Ahmed b. İsâ > Ebû Ca’fer Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî > Ali b. Hâşrem > İsâ b. Yusuf > Rebiâ b. Osmân > Saîd b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa’d b. İbrâhim ez-Zührî.
- İbn Ebî Şeybe > İsâ b. Yusuf > Rebiâ b. Osmân > Saîd b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa’d b. İbrâhim ez-Zührî.⁷⁹⁶
- Bezzâr > İbrâhim b. Yusuf el-Müveffâ > İsâ b. Yusuf > Rebiâ b. Osmân > Saîd b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa’d b. İbrâhim ez-Zührî.⁷⁹⁷

1.12.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet tâbiûndan İbrâhim b. Sa’d b. İbrâhim ez-Zührî (v. 183/799) tarafından nakledilmiştir.

Bu rivâyet Kur’ân-ı Kerîm’de ismi en çok zikredilen ve tevhid mücadelesinden sıkça bahsedilen bir peygamber olan Hz. İbrâhim’in (a.s.) faziletlerinden birine işaret etmektedir.

⁷⁹⁴ Bkz: Ekler, Resim 52.

⁷⁹⁵ Maktû’: Tâbiûndan mevkûf olarak rivâyet edilen söz ve işle ilgili haber/hadis. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 210.

⁷⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 16/526 (No.32493); 19/611 (No. 37194).

⁷⁹⁷ Bezzâr, *el-Müsneid*, 7/81 (No. 2633).

Hız. İbrâhim (a.s.), Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın ortak kabul ettiği büyük bir peygamberdir. Hız. İbrâhim'in (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve tarihi kaynaklarda birçok vasfı zikredilmektedir. Müfessirlere göre Hız. İbrâhim (a.s.) "Ulû'l-âzm" denilen beş büyük peygamberlerden biridir. O, yeryüzünün ilk mabedi(Kâbe'yi) Allah'ın emriyle oğlu Hız. İsmâil (a.s.) ile birlikte inşa etmiştir. O, kurban geleneğini ve zezem suyunu insanlara miras olarak bırakandır. Hız. İbrâhim (a.s.) adına süre inen beş peygamberden biridir. Beş vakit namazda O'na ve soyuna salât ve selâm getirilen bir peygamberdir. Hız. İbrâhim insanlara imam (uyulacak önder) olarak gönderilmiştir. Kıyamet gününde ilk elbise giydirilecek olan yine O'dur. Hız. İbrâhim cömert ve misafirperver bir insandır. Her gün sofrasında misafir ağırlamış olan ve misafir gelmediğinde yemek yemeyen bir peygamberdir. Hız. İbrâhim yeryüzünde bulunan tevhid dinlerinin atasıdır. Bütün tevhidî dinler O'nda buluşmuştur. Minber üzerinde ilk hatibtir. Tam anlamıyla Allah'ın halis dostudur. Kur'ân- Kerîm'de "halilim" diye bahsedilendir. Abdest alırken ağza su vermek, saç tıraş etmek, sünnet olmak, misvak kullanmak, tırnakları kesmek, saçları taramak, bıyıkları kısaltmak gibi hususlar Hız. İbrâhim'den günümüze kadar gelmiş olan güzel adetlerdir. Hız. İbrâhim (a.s.) Kur'ân- Kerîm'de Hız. Muhammed'den (a.s.) sonra "usve-i hasene" yani güzel örnek olan bir peygamberdir.⁷⁹⁸

Hatib, "topluluğa karşı düzgün, etkili, açık konuşmalarla söylev yeteneğine sahip kişidir. İslamî literatürde ise hatib, Cuma ve bayram namazlarında, minberde cemaati dini konularda aydınlatan veya irşad eden resmî cami görevlilerine denir." Peygamberler peygamberlikle görevlendirildikten sonra kavimlerine başka peygamberlerin geleceğini haber vermişler ve onlara puta tapmamalarını tavsiye etmişlerdir.⁷⁹⁹

Hız. İbrâhim (a.s.), Allah tarafından seçilmiş ve insanlara tevhid akidesini irşad eden peygamberlerden biridir. O, tevhid akidesi için yaptığı mücadelelerle bütün peygamberlere örnek olmuştur. Hız. İbrâhim'in birçok vasfına ek olarak bazı rivâyetlerde "ilk hatib" olduğu zikredilmiştir. Hız. İbrâhim'e hatiplik vasfının verilmesi tevhid akidesini yayma vazifesi ile ilgilidir. Nitekim hatib olan kişi minbere çıkınca muhataplara açık, anlaşılır ve etkili bir biçimde doğru yolu irşad

⁷⁹⁸ Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, 31-35.

⁷⁹⁹ Çakan vd., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, 3/210.

eder. Hz. İbrâhim’de tevhid akidesi ile tanışmamış muhataplarına tevhid akidesini etkili, açık ve anlaşılır bir şekilde tebliğ etmiştir. İnanmadığı bir şeyi muhataplara irşâd etmemiştir. Önce diliyle söylediği tevhid inancını kalbiyle de inanmış ve ardından muhataplarına tebliğ etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhim rabbini ararken: *“Gece bastırınca bir yıldız görmüştü. “İşte bu imiş rabbim” dedi. Yıldız kaybolunca: “Batanları sevmem” dedi. Sonra ayı doğarken görünce: “İşte bu imiş rabbim” dedi. Ay da batınca: “Rabbim beni doğruya erdirmediyse aldolsun ki sapıklardan olurum” dedi. Sonra güneşi doğarken görünce: “İşte bu imiş benim rabbim” dedi. Güneş de batınca: “Ey milletm! Doğrusu ben ortak koştuğunuzdan uzağım. Doğrusu ben yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah’a yönelttim. Ben müşriklerden değilim” dedi.* ⁸⁰⁰ İşte bu şekilde rabbini bulan Hz. İbrâhim kavminin yaptığı puttan ilahları reddediyor ve eşi, benzeri bulunmayan Allah’a yöneliyor. Kalbine nüfuz eden tevhid inancını da kavmine etkili bir biçimde onların anlayacağı bir tarzda tebliğ ediyor. ⁸⁰¹Hz. İbrâhim kavmine: *“Allah’a ibadet edin ve ondan sakının. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Siz Allah’ı bırakıp aslı astarı olmayan sözler uyduruyorsunuz. Doğrusu Allah’tan başka taptıklarınızın size rızık verme güçleri yoktur. Öyleyse rızık Allah’ın katında arayın. O’na kulluk edin. O’na şükredin. Siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”* buyurmuştur. ⁸⁰² Bu sözlerle dil ile ikrar edip kalp ile tasdik ettiği rabbini tüm kavmine irşâd etmiştir. Tevhid akidesi Hz. İbrâhim ile çıktığı ve ilk tevhid akidesini kavmine irşâd ettiğinden dolayı ilk hatip vasfına nail olmuştur. ⁸⁰³

Kısacası, Hz. İbrâhim (a.s.) evrensel akide olan tevhid akidesini kavmine anlatmak için kullandığı yöntem ile ilk hatip olma vasfı O’na verilmiştir. Kullandığı yöntem ile kendisinden sonra gelen bütün peygamberlere örnek olmuştur.

⁸⁰⁰ el-En’am 6/78-79.

⁸⁰¹ Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, 47-49.

⁸⁰² el-Ankebût 29/16-17.

⁸⁰³ Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, 53-54.

1.13. Sır

1.13.1.53. Hadis: “Devlet Malından...”

كلا إني رأيته في النار عباءة غلها أو بردة غلها

“Devlet malından bir hırka çalan savaşta bile ölse şehit olmaz”

1.13.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Hatice Kübra İmam Hatip Ortaokulu girişinde bulunmaktadır.⁸⁰⁴ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Muhtemel hadis kaynaklarında " لما قتل نفر يوم خبير من أصحاب رسل الله قالوا: فلان شهيد وفلان شهيد حتى ذكروا رجلا فقالوا: فلان شهيد فقالوا رسل الله: كلا إني رأيته في النار عباءة غلها أو بردة غلها ثم قال رسل الله: يا ابن الخطاب اذهب فناد في الناس: "إنه لا يدخل الجنة إلا المؤمنون" *“Hayber savaşının vukû bulduğu gün Rasûlullah’ın ashâbından birkaç kişi gelerek: “Filân şehit, filân şehittir!...” dediler. Nihayet bir kişinin yanına vararak “Bu da şehittir!” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “Hayır! Ben onu aşırıldığı bir hırka ya da yağmurluktan dolayı cehennemde gördüm” buyurdu. Sonra Rasûlullah: “Ya İbn Hattâb! Git ve insanlara iman etmeyen cennete giremez de” buyurmuştur şeklinde geçen rivâyetin “ كلا إني رأيته في النار عباءة غلها أو بردة غلها ” kısmı mekânda yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:*

- İbn Ebî Şeybe > Hâşim b. el-Kâsım > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸⁰⁵
- Ahmed b. Hanbel > Hâşim b. el-Kâsım > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ebû Saîd > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Bkz: Ekler, Resim 53.

⁸⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 20/442 (No. 38040).

⁸⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/73 (No. 208); 1/111 (No. 334).

- Dârimî > Ebû Velîd > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸⁰⁷
- Müslim > Züheyr b. Hâzb > Hâşim b. el-Kâsım > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸⁰⁸
- Tirmizî > Hasan b. Ali > Abdussamed b. Abdulvarîs > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸⁰⁹
- Bezzâr > Muhammed b. Müsennâ > Hişâm b. Abdülmelîk > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸¹⁰
- Ebû Avâne > Ahmed b. Yusuf es-Sülemî > Nadr b. Muhammed > Muhammed b. Yahyâ > Ebû Velîd > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸¹¹
- İbn Hibbân > Fadl b. Hubbâb el-Cümhiyyû > Ebû Velîd > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.
- İbn Hibbân > İshâk b. İbrâhim > İsmâil b. İbrâhim > Ebû Nasr > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸¹²
- Beyhakî > Ali b. Ahmed el-Abdân > Ahmed b. Abîd es-Seffâr > Abbâs b. Fadl > Muhammed b. Hayyâm > Ebû Velîd > İkrime b. Ammâr > Simâk el-Hanefî > Ebû Zümeyl > Abdullah b. Abbâs > Ömer b. Hattâb > Rasûlullah.⁸¹³

1.13.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ömer b. Hattâb (v. 23/644) tarafından nakledilmiştir. Müslim (v. 261/875) ve İbn Hibbân (v. 354/965) rivâyet ettikleri hadisler hakkında “sahih” yorumunu yapmışlardır.⁸¹⁴

⁸⁰⁷ Dârimî, “Siyer”, 48 (No. 2532).

⁸⁰⁸ Müslim, “İmân”, 114 (1/75).

⁸⁰⁹ Tirmizî, “Sır”, 3/232 (No. 1574).

⁸¹⁰ Bezzâr, *el-Müsneid*, 1/310 (No. 198).

⁸¹¹ Ebû Avâne Yakûb b. İshâk el-İsferâyînî, *Müstahrecü Ebû Avâne* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1362/1943), (No. 137).

⁸¹² İbn Hibbân, *es-Sahih*, 11/185-196 (No. 4849, 4857).

⁸¹³ Beyhakî, *es-Sünen*, 9/100 (No. 18274).

Bu rivâyet hırsızlık, hainlik gibi bir müslümana yakışmayan vasıflara sahip kimselerin savaşta dahi ölseler şehitlik makamına eremeyeceklerine işaret etmektedir. Çünkü hırsızlık yapmak başka insanların haklarına girmektir. Bu da kul hakkı demektir.

Devlet malı emanettir. Devlet malından çalmak hıyanettir. Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Kim emanete hıyanet ederse (ganimet veya kamu malından aşırırsa) kıyamet günü hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir"* buyrulmuştur.⁸¹⁵ Devlet malına ihanet eden veya ondan bir parça aşırıan kişilerin peygamberimiz cenaze namazlarına dahi katılmamıştır. Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'nin (r.a.) (v. 49/669) anlattığına göre: *"Hayber savaşı sırasında ashâbtan biri öldürülmüştü. Hz. Peygamber'e haber verildi. O: "Arkadaşınızın üzerine namaz kılın!" buyurdu. Hz. Peygamberin bu tavrı üzerine herkesin hali değişmiş ve bir soğukluk olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber davranışına şöyle açıklık getirdi: "Arkadaşınız, Allah için cihat sırasında ganimetten çalmıştı." Bunun üzerine maktûlün eşyasını karıştırdık. Yahudilere ait boncuk kolyelerden iki dirhem bile etmeyen bir kolye çalmış olduğunu gördük."*⁸¹⁶

Hz. Peygamber'in hırsızlıkla alakalı olarak başvurduğu manevî müeyyideler, maddî olanlara göre daha ağır ve daha şiddetlidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Hırsızlık eden kişi hem mümin olup, hem çalamaz."*⁸¹⁷ buyurarak gerçek mümin olan kimsenin hırsızlığa teşebbüs edemeyeceği mesajı verir.⁸¹⁸

Gerek Hz. Peygamber gerekse sahabe-i kirâm devlet mallarını gözleri gibi korumuşlar. Devlet malını haram helal ve kul hakkı üzerine inşa etmişlerdir. Devlet malından çalmak ahlaken ayıp dinen de günahdır.

⁸¹⁴ Müslim, "Îmân", 114 (1/75); İbn Hibbân, *es-Sahih*, 11/185 (No. 4849).

⁸¹⁵ el-Âl-i İmrân 3/161.

⁸¹⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 14 (No. 2710); Nesâî, "Cenâiz", 66 (No. 2097); Enes b. Mâlik, "Cihâd", 23.

⁸¹⁷ Müslim, "Îmân", 208.

⁸¹⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 5/214.

1.14. Şefaât

1.14.1. 54. Hadis: “Şefaâtım Ümmetimin...”

قال النبي صلى الله عليه وسلم شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي

“Benim şefaâtım ümmetimin büyük günah sahiplerinedir”

1.14.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesindeki “Kibleteyn Camiinin” mihraba giriş perdesinde bulunmaktadır.⁸¹⁹ Rivâyet “Kâle’n-nebiyyü(s.a.v.)” ibaresiyle kayıt altına alınmış olup Arapça şeklinde yazılmıştır. Kitabede ayrıca kelime-i şehadet ve ayetü’l-kürsi de yazılıdır. Bu rivâyet birbirine yakın lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Tayâlisî > Muhammed b. Sabîr el-Bünânî > Ca’fer b. Muhammed > Câbir b. Abdullah > Rasûlullah.⁸²⁰
- Ahmed b. Hanbel > Süleyman b. Harb > Bestam b. Hureys > Eş’as el-Harranî (el-Huddânî?) > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁸²¹
- Tirmîzî > el-Abbas el-Anberî > Abdurrezzak b. Hemmâm > Ma’mer b. Râşid > Sabîr > Enes b. Mâlik > Rasûlullah.⁸²²
- Taberânî > Yahyâ b. Osman b. Salih ve Abdurrahman b. Muâviye > Ebû Tahir b. es-Serh > Musa b. Abdurrahman > İbn Cüreyc > Atâ b. Ebû Rebâh > Abdullah b. Abbas > Rasûlullah.⁸²³

1.14.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Rivâyetlerin çoğunluğu Enes b. Mâlik’ten (v. 93/711-12) olmak üzere, Câbir b. Abdullah (v. 78/697) ve Abdullah b. Abbas (v. 68/687-88) gibi sahâbîlerden merfû olarak rivâyet edilmiştir. Tirmîzî’ye (v. 279/892) göre Enes b. Mâlik hadisi “hasen-sahîh-garib” Câbir b. Abdullah hadisi ise “hasen-garib” derecesindedir.⁸²⁴

⁸¹⁹ Bkz. Ekler, Resim 54.

⁸²⁰ Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/250 (No. 1779).

⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/2796 (No. 13368).

⁸²² Tirmîzî, “Sıfatu’l-kıyâme”, 11(No. 2639).

⁸²³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 11/189(No. 11485).

⁸²⁴ Tirmîzî, “Sıfatu’l-kıyâme”, 11(No. 2639).

Bu rivâyet mimaride çok kullanılmış olup bu yolla hem yazan hem de onu okuyan müminler için Hz. Peygamber'den şefaata umulmuştur.

Şefaata, “birinin önüne düşüp işini görmek, birinin bağışlanması için af dilemek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak “kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salîh kulların Allah katında niyazda bulunması” anlamında kullanılır.⁸²⁵

Kur’ân’a göre şefaata ahirete ait bir işlem olup, Allah veya O’nun izin verdiği kimselerin yapacağı bir tasarruftur. Hz. Peygamber'den aktarılan bu rivâyette ümmetinin büyük günah işleyen kimselere şefaatte bulunacağını haber vermiştir. Mûtezile fırkası, tövbe etmeden ölen ve büyük günah işlemiş olanlara(fasıklara) şefaata edilmesini ilâhî adalet anlayışlarına aykırı buldukları için reddetmişlerdir. Onlara göre ödül (sevabı) hak etmeyen birine ödül (sevap) vermek çirkindir.⁸²⁶ Buna göre tövbe etmeden ölen büyük günah sahipleri de şefaata ile cehennemde ebedi kalmaktan kurtulamazlar. İnsanı ancak günahlardan samimi tövbe kurtarır.⁸²⁷

Bu rivâyetle ilgili olarak Abdullah b. Abbas’ın dikkat çekici yorumuna değinmekte fayda vardır. Abdullah b. Abbas bu rivâyeti Fâtır suresi 35/32 âyetinin tefsiri sadedinde değerlendirmiştir. Buna göre âyette bahsedilen “sâbıkûn bi’l-hayrât” (hayırda öne geçmek için yarışan) kesim cennete necasetten uzak olarak girer; “muktasîd” (orta halde olan) Allah’ın rahmeti ile cennete girer: “zâlimun li-nefsih” (kendine zulmeden) ile “a’râf ashâbı”⁸²⁸ ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şefaatiyle girer.⁸²⁹

⁸²⁵ Mustafa Alıcı, “Şefaata”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/411.

⁸²⁶ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 610.

⁸²⁷ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü’l-azbü’l-mevrûd* (Riyad: Mektebetü’l-İslamiyye, 1394/1974), 1/153.

⁸²⁸ Ayette ilk üç gruptan söz edilirken bu gruptan bahsedilmemektedir. Muhtemelen Abdullah b. Abbas “....ve A’râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan kişiler vardır ki; bunlar henüz cennete giremedikleri halde girmeyi umarak cennet ehline: ‘Selam size!’ diye seslenirler.” (A’raf,7/46) ayetiyle bu gurubu birlikte değerlendirmiştir. Geniş bilgi için Bkz. Bekir Tatlı, *Mimari Hadisleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 120-122.

⁸²⁹ Tatlı, *Mimari Hadisleri*, 122.

1.15. Temizlik

1.15.1.55. Hadis: “Temizlik İmândandır.”

النظافة من الإيمان

“Temizlik imândandır”

1.15.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Selahaddin Eyyübi Caminin⁸³⁰ abdesthanesinde bulunan iki kitabeden birinde yazılıdır.⁸³¹ Rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Muhtemel hadis kaynaklarında rivâyet bu lafızlarla Bediüzzaman Said Nursî'nin (v.1960) “*Lem'a'lar*” adlı eserinde ayrıca Irâkî'nin “*el-Muğnî*” adlı eserinde zayıf bir senedle İbn Mes'ûd hadisi olarak geçmektedir.⁸³² Rivâyet muhtemel hadis kaynaklarında yaygın olarak “*الطهور شرط الإيمان*” “*Temizlik imânın yarısıdır*” lafzıyla geçmektedir. Bu yüzden bizde bu lafızlarla geçen rivâyetin sened ve metin kritiğini yapacağız. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- İbn Ebî Şeybe > Ebân b. Yezîd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Abdurrahmen b. Mehdî > Süfyân > İbn İshâk Ebî Leylâ > Husr b. Adiyy > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Ebân b. Yezîd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Abdurrahmen b. Mehdî > Süfyân > İbn İshâk Ebî Leylâ > Husr b. Adiyy > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸³³
- Ahmed b. Hanbel > Yahyâ b. İshâk > Ebân b. Yezîd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.
- Ahmed b. Hanbel > Ebân b. Yezîd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.

⁸³⁰ Cami hakkında geniş bilgi için bkz: Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 124-128.

⁸³¹ Bkz: Ekler, Resim 55.

⁸³² Bediüzzaman Said Nursî, *Lem'a'lar* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1995), 307; Irâkî, *el-Muğnî*, 1/273(No. 278).

⁸³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/242(No. 37, 38); 15/627(No. 31069, 31070).

- Ahmed b. Hanbel > Serîc b. Numân > Ebû İshâk Yahyâ b. Meymûn > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.⁸³⁴
- Dârimî > Müslim b. İbrâhim > Ebân b. Yezîd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.⁸³⁵
- Müslim > İshâk b. Mansûr > Habbâb b. Hilâl > Yahyâ b. Sellâm > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.⁸³⁶
- Tirmizî > Hannâd > Ebû Ahvâs > Ebû İshâk > Cüneyy el-Mehdî > İbn Süleyym'den bir adam > Rasûlullah.⁸³⁷
- Taberânî > İbrâhim b. Duhaym ed-Dimeşkî > Abdullah b. İbrâhim b. Amr > Muhammed b. Şuayb > Muâviye b. Sellâm > Zeyd b. Sellâm > Ebû Sellâm > Abdurrahman b. Ğanm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.⁸³⁸
- Beyhakî > Ebû Huseyn Muhammed b. Huseyn el-Fadl el-Kattân > Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed > İshâk b. Hüseyin el-Harbî > Ebân b. Yezîd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Zeyd > Ebû Sellâm > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Amr b. Ebî Ca'fer > Abdullah b. Muhammed > İshâk b. Mansûr > Ebû Mâlik el-Eş'arî > Rasûlullah.⁸³⁹

1.15.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ali b. Ebû Tâlib (v. 40/661) ve Ebû Mâlik el-Eş'arî (v. 18/639) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî (v. 279/982), rivâyet ettiği hadis hakkında “sahih” yorumunu yapmıştır. Ayrıca Tirmizî, “ bu hadisi Şu'be ve Süfyân es-Sevrî'nin Ebû İshâk'tan rivâyet ettiğini” belirtmiştir.⁸⁴⁰ Beğavî (v. 516/1122) ve Suyûtî (v. 911/1505), bu rivâyetin “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁴¹

Bu rivâyetin konusu temizliktir. Rivâyette geçen temizlikten maksat dış temizlikten daha ziyade kişinin her türlü kötülüklerden uzaklaşıp günah pisliğinden temizlenmesidir. Yani sadece dış temizlik değil kişinin kalbinin de her türlü masiyet ve küfürden arınık olmasıdır. Rivâyetin camide yer alması özellikle cami temizliği,

⁸³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/5425-5429 (No. 23369, 23375, 23376).

⁸³⁵ Dârimî, “Tahâret”, 2 (No. 679).

⁸³⁶ Müslim, “Tahâret”, 223.

⁸³⁷ Tirmizî, “Deâvat”, 91 (No. 3517).

⁸³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 3/284 (No. 3424).

⁸³⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/42 (No. 185, 186).

⁸⁴⁰ Tirmizî, “Deâvat”, 91 (No. 3517).

⁸⁴¹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 1/319-320 (No. 148); Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2/329-330 (No. 5343).

camî tuvaletinin ve abdest yerlerinin temiz tutulması ve ibadetlerden önce maddî ve manevî kirlilerden arınık olunması gerektiğine dikkat çekmektedir.

İslâm dini, temizliği imânın vasıflarından biri sayar ve imân etmek ile temizlik arasında bir bağ kurar. Bundan dolayı temizliğe önem vermek tarih boyunca Müslümanların özelliklerinden biri olmuştur. Hz. Peygamber'e hitaben Kur'ân'ın nazil olan hükümleri bu çerçevede konuya açıklık kazandıracak husustadır: *“Ey bürünüp sarınan Rasûlüm! Kalk ve insanları uyar. Sadece rabbini büyük tanı. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeyleri terk et.”*⁸⁴² emri temizliğin iki yönüne işaret etmektedir. *“elbiselerini temiz tut”* emri temizliğin maddî yönüne, *“kötü şeyleri terk et”* emri temizliğin manevî yönüne vurgu yapmaktadır. Maddî ve manevî temizlik ayrılmaz bir düşünce kabul edilmiştir. Bu düşünce ile her türlü maddî ve manevî temizlik insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur.⁸⁴³

Yeryüzünde insanların inandıkları dinler arasında temizliği büyük önem veren yalnızca İslâm dinidir. Başka dinlerde bu hususta kat'î ve ciddi bir emir veya tavsiye bulunmamaktadır.⁸⁴⁴

Hadisin camide yer almasıyla verilmek istenen mesajlardan biri de camî tuvaletlerinin temizliğine riayet edilmesini sağlamak içindir diyebiliriz. Zira camî tuvaletlerinin temiz kullanılması da büyük titizlik gerektiren bir konudur. Mümin temizliği her alanda kendisine şiar edinmelidir. Camî tuvaletini kullanan bir kimse, beden temizliğine de tuvalet temizliğine de özen göstermeli, tuvaleti nasıl bulmak istiyorsa öyle bırakmalıdır. Kendi evindeki tuvaleti kullanırken nasıl itina gösteriyorsa, umuma açık tuvaletlerde de o kadar edebli davranmak mümin ahlakına yakışan bir tutum olmalıdır.⁸⁴⁵

İslâm dini, maddî temizliğin yanı sıra manevî temizliğe de önem vermiş, işlenen günahlardan sonra hemen yapılan bir iyiliğin o günahı sileceğini ya da tevbe ve istiğfarın kişinin günahını mânen temizleyeceği bildirilmiştir. Bununla birlikte

⁸⁴² el-Müddesir 74/1-5.

⁸⁴³ Süleyman Akkuş, “Çevre Kirliliği Temizlik ve İman”, *EKEV Akademik Dergisi* 12/37(Güz 2008), 153-154.

⁸⁴⁴ Neşet Çağatay, “Temizlik”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* (1961), 29.

⁸⁴⁵ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 2/110-111.

hem maddî hem de manevî temizliğin yapılmasına; “Şüphesiz ki, iyilikler kötülükleri giderir”⁸⁴⁶ ve “Muhakkak ki Allah çok tevbe edenleri ve çok temizlenenleri sever”⁸⁴⁷ gibi âyetlerle işaret edilmiştir.⁸⁴⁸

Gerek ibadetlerde gerekse gündelik hayatta temizliğe büyük önem verilmelidir. Toplu olarak bulunulan yerlerde beden temizliğine önem verilmelidir. Camiye girerken çorapların ve kıyafetlerin temizliğine dikkat edilmelidir. Temizliğe riayet etmek her müslümana farzdır. Çünkü o Müslüman hem etrafındaki insanlara karşı temiz olması hem de Allah’ın huzuruna çıkarken temiz olması gerekmektedir.

1.15.2.56. Hadis: “Namazın Anahtarı Temizliktir.”

مفتاح الصلاة الطهور

“Namazın anahtarı temizliktir”

1.15.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Selahaddin Eyyübi Caminin abdesthanesinde bulunan iki kitabeden birinde yazılıdır.⁸⁴⁹ Rivâyet Arapça şeklinde yazılmıştır. Muhtemel hadis kaynaklarında “مفتاح الصلاة الطهور، وتحريمها التكبير، وتحليلها التسليم” “Namazın anahtarı temizlik, başlangıcı tekbir, hatimi selamdır” lafzıyla geçen rivâyetin “مفتاح الصلاة الطهور” “namazın anahtarı temizliktir” kısmı bu mekânda bulunmaktadır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Abdurrezzâk b. Hemmâm > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyîl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁵⁰
- İbn Ebî Şeybe > Vekî’ > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyîl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- İbn Ebî Şeybe > Muhammed b. Fudâyîl > Ebî Süfyân > Ebî Nâdr > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁸⁵¹

⁸⁴⁶ el-Hûd 11/114.

⁸⁴⁷ el-Bakara 2/222.

⁸⁴⁸ Recep Aslan, “Kulleteyn İle İlgili Rivâyetin İsnâd ve Metin Açısından Değerlendirilmesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011), 140.

⁸⁴⁹ Bkz: Ekler, Resim 56.

⁸⁵⁰ Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, 2/72(No. 2560).

- Ahmed b. Hanbel > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁵²
- Dârimî > Muhammed b. Yusuf > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁵³
- İbn Mâce > Ali b. Muhammed > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- İbn Mâce > Süveyb b. Ebî Saîd > Ali b. Müshîr > Ebû Süfyân / Ebû Kureyb > Ebû Muâviye > Ebî Nâdr > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁸⁵⁴
- Tirmizî > Kuteybe b. Hennâd > Muhammed b. Gaylân > Vekî' > Süfyân / Muhammed b. Beşşâr > Abdullah b. Mehdî > Süfyân es-Sevrî > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- Tirmizî > Vekî' > Süfyân > Muhammed b. Fudâyl > Ebî Süfyân > Ebî Nâdr > Ebû Saîd el-Hudrî > Rasûlullah.⁸⁵⁵
- Ebû Dâvûd > Osmân b. Ebî Şeybe > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁵⁶
- Bezzâr > Yusuf b. Musâ > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁵⁷
- Ebû Ya'lâ > Züheyr > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁵⁸
- Taberânî > Ebû Abdullah el-Melîk > Süleyman b. Abdurrahman > Sağdan b. Yahyâ > Nafi' > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.
- Taberânî > Muhammed b. Ahmed > Muhammed b. Yahyâ el-Erdî > Muhammed b. Ömer el-Vakîdî > Yakûb b. Muhammed > Eyyûb b. Abdurrahman > Abbâd b. Temimî > Abdullah b. Zeyd b. Âsım > Rasûlullah.
- Taberânî > Velîd b. Hannâd > Süleyman b. Abdurrahman > Sağdan b. Yahyâ > Nafi' > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.⁸⁵⁹

⁸⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/391 (No. 2393, 2395).

⁸⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/274 (No. 1013).

⁸⁵³ Dârimî, "Tahâret", 22 (No. 714).

⁸⁵⁴ İbn Mâce, "Tahâret", 3 (No. 275, 276).

⁸⁵⁵ Tirmizî, "Tahâret", 3 (No. 3); "Salât", 62 (No. 238).

⁸⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 33 (No. 61).

⁸⁵⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 2/336 (No. 655).

⁸⁵⁸ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/366 (No. 1124).

- Dârekutnî > Ebû Bekr en-Nisâbûrî > Hasan b. Muhammed > Vekî' ve Zeyd b. Hannâd > Ebû Bekr > Ahmed b. Mansûr > Yezîd b. Hâkim > Süfyân > Abdullah b. Muhammed el-Akîl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- Dârekutnî > Muhammed b. Mahled > Muhammed b. İsmâîl > Vekî'/ Osmân b. Ahmed ed-Dahhâk > Hasan b. Selâm > Ubeydullah b. Musâ > Süfyân > Abdullah b. Muhammed el-Akîl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁶⁰
- Beyhakî > Ebû Hasan > Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb > Ali b. Abdulazîz > Ebû Nuaym > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Hasan > Ali b. Muhammed > Hasan b. Muhammed b. İshâk > Yusuf b. Yakûb > Hafs b. Ömer > Şu'be b. Haccâc > Ebî İshâk > Ebû Ahvâs > Abdullah b. Mes'ûd > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Muhammed > Abdullah b. Yusuf el-İsbehânî > Ebû Saîd el-Arabî > Sağdan b. Yahyâ > Nafi' > Abdullah b. Abbâs > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Hasan Ali b. Ahmed > Ebû Kâsım et-Taberânî > Muâz b. Müsennâ > Muhammed b. Kesb > Süfyân > Abdullah b. Muhammed el-Akîl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ali b. Ahmed b. Abdân > Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb > Abdurrezzâk b. Hemmâm > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.
- Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Bekr b. İshâk > Muhammed b. Galîb > Süfyân > Abdullah b. Muhammed el-Akîl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁶¹
- Beğâvî > Ömer b. Abdulazîz > Kâsım b. Ca'fer > Ebû Ali > Ebû Dâvûd > Osmân b. Ebî Şeybe > Vekî' > Süfyân > Abdullah b. Muhammed b. Ukâyl > Muhammed b. Hanefî > Ali b. Ebû Tâlib > Rasûlullah.⁸⁶²

⁸⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 11/163(No. 11400); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, 7/167(No. 7181); 9/108(No. 9275).

⁸⁶⁰ Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/179(No. 1359); 2/216 (No. 1420).

⁸⁶¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/15 (No. 2298, 2299); 2/85 (No. 2594); 2/173 (No. 3011); 2/253 (No. 3425); 2/379 (No. 4039).

⁸⁶² Beğâvî, *Şerhu's-sünne*, 2/178 (No. 558).

1.15.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Abdullah b. Abbâs (v. 68/688), Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd (v. 32/652), Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/694), Abdullah b. Zeyd b. Âsım (v. 63/683) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî, rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen-sahih” yorumunu yapmıştır.⁸⁶³ Suyûtî, eserinde Ali b. Ebû Tâlib hadisi hakkında “hasen” yorumunu yapmıştır.⁸⁶⁴ Taberânî (v. 360/971), “*el-Mu'cemu'l-avsât*” adlı eserinde rivâyetin senedinde bulunan “Muhammed b. Ömer el-Vakîdî bu rivâyette teferrüd etti” derken, “Abdullah b. Zeyd b. Âsım bu rivâyeti bu sened ile rivâyet etmiştir” dedi.⁸⁶⁵ Beğâvî, rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen” yorumunu yapmıştır.⁸⁶⁶ İbn Arâbî (v. 638/1240), Ebû Dâvûd'un (v. 275/889) rivâyet ettiği hadis hakkında “rivâyetin senedi sahihtir” dedi.⁸⁶⁷ İbn Receb (v. 795/1393), eserinde bu rivâyetin farklı senedleri “Buhârî'nin şartına uygun değildir” demiştir.⁸⁶⁸

Bu rivâyet özelde namaz ibadeti genel de ise bütün ibadetlerde temizlik şartının arandığına işaret etmektedir. Temizlik, “maddi ve manevi kirlerden arınık olmak” demektir.⁸⁶⁹ Temizlik, ibadetlerin şartı, başlangıcı ve anahtarıdır.

İslâm dini, temizliğe büyük önem vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de temizliğe dikkat eden Müslüman övülmüş ve onların yüce Allah'ın sevgisine mashar olacağı vurgulanmıştır. Bu konuyla ilgili Allah-u Teâlâ şöyle buyurmuştur: “... *orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çokça temizlenenleri sever.*”⁸⁷⁰ Yüce Allah'ın huzuruna çıkan kişi bedeninin, elbisenin ve namaz kılacağı yerin temiz olmasına dikkat etmelidir. Allah-u Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de temiz olan insanların kurtuluşa ereceğini bildirmiştir. “*Şüphesiz iyi temizlenen ve rabbinin adını zikredip namaz kılan kimse umduğuna ermiştir.*”⁸⁷¹ İslâm dininin mübeyyini Allah Rasûlü de her daim temizliğe söz ve davranışlarıyla dikkat edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Bir

⁸⁶³ Tirmizi, “Tahâret”, 3 (No. 3).

⁸⁶⁴ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 8/173.

⁸⁶⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-avsât*, 7/167(No. 7181).

⁸⁶⁶ Beğâvî, *Şerhu's-sünne*, 2/178(No. 558).

⁸⁶⁷ İbn Arâbî, *Arizatü'l-ahzevî*, 1/36.

⁸⁶⁸ İbn Receb, *Fethu'l-bârî âlâ sahihu'l-Buhârî*, thk. Ebû Muâz Târik b. Avadullah (Riyad: Dâru İbn Cevzî, 1430/2009), 4/286.

⁸⁶⁹ Muhammed Emîn b. Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, trc. Ahmed Dâvudoğlu (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982), 1/100.

⁸⁷⁰ el-Tevbe 9/108.

⁸⁷¹ el-Müddesir 74/4.

rivâyetinde Hz. Peygamber: “Allah temizdir. Temiz olanı sever” buyurmuştur.⁸⁷² Bu rivâyet Allah’ın huzuruna çıkarken temiz olmamız gerektiğine işaret etmektedir.⁸⁷³

İslâm dininin temeli ibadetlerdir. İbadetlere hazırlık aşaması ise temizlikten geçer. Niyetsiz amel sahih olmadığı gibi temiz olmadan yani abdest almadan namaz da sahih olmaz. İman sahibi kişi Allah’ın hoşnut olduğu her türlü söz ve fiilleri ibadet hükmündedir. Farz ibadetlerin en önemlisi namazdır. Kıyamet gününde kişinin imandan sonra sorgulanacağı konu namazdır. Namaz, kalbin nuru, gönlün sevinci ve ruhun gıdasıdır. Namaz ibadetinin de ilk şartı temizliktir. Namaz kılmadan önce kişinin abdest alması, beden, elbise ve namaz kılacağı yerin temiz olmasına dikkat etmelidir. Nitekim Allah-u Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ey iman edenler namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başınızı mesh edin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice temizlenin. Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin”⁸⁷⁴ namaz ibadetinin ilk şartını temizlik yani abdest olduğu bu ayetle teyit edilmektedir.⁸⁷⁵

⁸⁷² Müslim, “İmân”, 224; Tirmizî, “Birr ve Sıla” 61 (No. 1998).

⁸⁷³ Hacer Akyiğit, *İbadetlerde Temizlik Şartı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 1-2.

⁸⁷⁴ el-Maide 5/6.

⁸⁷⁵ Akkuş, “Çevre Kirliliği, Temizlik ve İman”, 155-156.

1.16. Zühd ve Rikâk

1.16.1.57. Hadis: “Rasûlullah (s.a.v.) Bir Takım Çizgiler Çizdi...”

خط النبي صلى الله عليه وسلم خطوطا فقال: هذا الأمل، وهذا أجله، فبينما هو كذلك إذ جاءه الخط الأقرب
 “Rasûlullah (s.a.v.) bir takım çizgiler çizdi ve bu insanın emeli, şu da onun ecelidir
 dedi. Bu vaziyette iken en yakın çizgi karşısına geliverir buyurdu.”

1.16.1.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁸⁷⁶
 Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla mevkûf olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ahmed b. Hanbel > Yezîd > Hemmâd b. Seleme > Ebû Bekr b. Enes b. Mâlik > Enes b. Mâlik.
- Ahmed b. Hanbel > Affân > Hemmâd b. Seleme > Ebû Bekr b. Enes b. Mâlik > Enes b. Mâlik.⁸⁷⁷
- Buhârî > Müslim b. İbrâhim > Hemmâm b. Yahyâ > İshâk b. Abdullah b. Ebî Talhâ > Enes b. Mâlik.⁸⁷⁸
- İbn Mâce > İshâk b. Mansûr > Nasr b. Şümeyl > Hemmâd b. Seleme > Ebû Bekr b. Enes b. Mâlik > Enes b. Mâlik.⁸⁷⁹
- Tirmizî > Süveyb b. Nasr > Abdullah b. Mübârek > Hemmâd b. Seleme > Ebû Bekr b. Enes b. Mâlik > Enes b. Mâlik.⁸⁸⁰
- İbn Hibbân > Muhammed b. Abdillâh el-Cümejdî > Abdulvarîs b. Ubeydullah b. Abdullah b. Mübârek > Hemmâd b. Seleme > Ebû Bekr b. Enes b. Mâlik > Enes b. Mâlik.⁸⁸¹

⁸⁷⁶ Bkz: Ekler, Resim 57.

⁸⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/2579(No. 12422); 5/2608 (No. 12582).

⁸⁷⁸ Buhârî, “Rikâk”, 4 (No. 6418).

⁸⁷⁹ İbn Mâce, “Zühd”, 27 (No. 4232).

⁸⁸⁰ Tirmizî, “Zühd”, 25(No. 2335).

⁸⁸¹ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/263(No. 2998).

- Beyhakî > Ebû Ali el-Hüseyin > Ebû Ali İsmâîl b. Muhammed > Muhammed b. Ali el-Verrâk > Müslim b. İbrâhim > Hemmâm b. Yahyâ > İshâk b. Abdullah b. Ebî Talhâ > Enes b. Mâlik.⁸⁸²

1.16.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Enes b. Mâlik tarafından nakledilmiştir. Buhârî, rivâyet ettiği hadis hakkında “sahih” yorumunda bulunmuştur.⁸⁸³

Bu rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı çizgiler çizerek ecel ile emel ilişkisini somutlaştırarak ashâbın anlamasını sağlamıştır.

Emel, “ümit etmek, arzu etmek anlamına gelir. İçinde dünya sevgisi bulunan kişilerin arzularını ifade etmenin yanı sıra bu arzuları gerçekleştirmek için çaba harcaması ve zihnini bu arzularla uzun süre meşgul etmesidir.”⁸⁸⁴ Ecel, “vakit, vade, vaktin sonu anlamına gelir. Allah tarafından her canlı için takdir edilen yaşam süresi ve bu sürenin bitişi, ölüm vakti” demektir.⁸⁸⁵

Bir muallim olan Hz. Peygamber ashâbına “insanın ömrü-onu kuşatan eceli ve emellerini” yere şekil çizerek anlatmıştır. Hz. Peygamber bu çizgilerle insanın emelleri ve eceli arasındaki dengenin kurulması gerektiğini tavsiye etmiştir.⁸⁸⁶

Niteliği ve hedefi farklı olmakla birlikte her insanda emel bulunur. Bunun yanında Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadis kaynaklarında dünyanın geçici olduğu beyan edilmiştir. Allah Teâlâ dünya hayatı için: “*Onlar tek gerçek olarak kabul ettikleri dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Ahiret yurdu ise asıl gerçek olandır. Keşke bunu bilselerdi.*”⁸⁸⁷ Dünya hayatının gelip geçici ve bitmek bilmeyen arzu ve isteklerden ibaret olduğunu Ahiretin ise, insanın esas yurdu olduğu beyan

⁸⁸² Beyhakî, *es-Sünen*, 3/368(No. 6601).

⁸⁸³ Buhârî, “Rikâk”, 4 (No. 6418).

⁸⁸⁴ Zeki Duman, “Emel”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 87.

⁸⁸⁵ Cihat Tunç, “Ecel”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 380.

⁸⁸⁶ Selim Demirci, “Hadis Metni Anlama/Somutlaştırma Çabasına Bir Örnek: Hz. Peygamber’in Ecel-Emel İlişkisine Dair Çizdiği Şekil”, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 6 (Güz 2015), 104.

⁸⁸⁷ el-Ankebût 29/64.

edilmiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber, yere bazı şekiller çizerek insanın ahireti unutturacak emel konusunda uyanık olmaya çağırmıştır.⁸⁸⁸

Dünya sevgisi insanın hayatına egemen olmamalıdır. Ahiret hayatı insanın gönlüne hâkim olmalıdır. Çünkü Allah Teâlâ insanın istediği şeyi verdiğini açıkça ifade etmiştir. *“Kim bu geçici dünya istese isteyen kimseye dilediğini veririz. Sonra da onu cehenneme göndeririz. Oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer. Kim de ahireti ister ve bir mümin olarak ona yaraşır bir şekilde çalışırsa işte böylelerinin çabalarına karşılık görecektir.”*⁸⁸⁹

Bizim yaşayış, davranış ve sözleriyle en güzel örneğimiz olan Hz. Peygamber dünya hayatına gönül vermedi. Bizlerinde dünya hayatına gönül vermememizi istedi. Çünkü bizim asıl yurdumuzun ahiret olduğunu sık sık hatırlattı. O yüzden bizim de dünyanın zevk ve eğlencelerine türlü istek ve emellerine dalıp ahireti unutmamamız ve ecelin ansızın geleceğini bilmemiz gerekmektedir.

1.16.2.58. Hadis: “Yedi Şey Gelmeden...”

بادروا بالأعمال سبعاً ما تنتظرون إلا فقراً منسياً أو غنى مطغياً أو مرضاً مفسداً أو هرباً مقعداً أو موتاً
مجهزاً أو الدجال فأشهر منتظر أو الساعة فالساعة أدهى وأمر

“Yedi şey gelmeden önce iyi işlerde acele ediniz: Yoksa siz insana kendini unutturan fakirliği mi, isyan ettiren zenginliği mi, insanı halsiz bırakan hastalığı mı, bunaklaştıran ihtiyarlığı mı, insanı alıp götüren ölümü mü, geleceğin şerlisi olan deccali mi, ya da acıklı ve belası daha şiddetli olan kıyamet gününü mü bekliyorsunuz?”

1.16.2.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Eyyübiye ilçesi Bediüzzaman Mezarlığında bulunmaktadır.⁸⁹⁰ Rivâyet “hadis-i şerif” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

⁸⁸⁸ Demirci, “Hz. Peygamber’in Ecel-Emel İlişkisine Dair Çizdiği Şekil”, 101.

⁸⁸⁹ el-İsrâ 17/18-20.

⁸⁹⁰ Bkz: Ekler, Resim 58.

- Tirmizî > Ebû Mus'âb > Muharrîr b. Hârûn > Abdurrahman b. el-Agrâc > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸⁹¹
- Ebû Ya'lâ > Muhammed b. Abdurrahman > Saîd b. Ebî Saîd > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸⁹²
- Taberânî > Ali b. Saîd er-Razî > Muhammed b. Hâmid > İbrâhim b. Muhtâr > İbrâhim b. Uyeyne > Ma'mer > Muhammed b. Aclân > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.
- Taberânî > Ebû Mus'âb > Muharrîr b. Hârûn > Abdurrahman b. el-Agrâc > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸⁹³
- Hâkim en-Nisâbûrî > Hasan b. Hâlim el-Mervezî > Ebû el-Müvecceh > Abdân > Abdullah > Ma'mer > Muhammed b. Aclân > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre > Rasûlullah.⁸⁹⁴

1.16.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Hureyre tarafından nakledilmiştir. Tirmizî, rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen-garib” demiştir.⁸⁹⁵ Taberânî, rivâyet ettiği hadis hakkında “zayıf” yorumunda bulunmuştur.⁸⁹⁶ Zehebî (v. 748/1348), Tirmizî rivâyeti hakkında “rivâyetin senedinde bulunan Muharrîr b. Hârûn’u cerh etmiştir.”⁸⁹⁷

Bu rivâyet ölüm, fakirlik, hastalık, zenginlik, yaşlılık, kıyamet günü ve deccalin gelişi gibi insanı çoğu zaman üzen, insanın beklemediği, insanı varlıklarıyla imtihan eden ve insanda büyük pişmanlıklara sebep olan yedi şeyin varlığına işaret eder. Ve bu yedi şey gelmeden önce insanın iyi ve hayırlı işler yapmasını tavsiye eder.

Dünya imtihan yeridir. Daima ölüm, fakirlik, zenginlik, hastalık, yaşlılık gibi şeylerle imtihan oluyoruz. Bu imtihanlar kimi zaman insanı gaflete düşürebilir, azdırabilir, ümitsiz, halsiz bırakabilir, ahireti unutturabilir ve hatta Allah’a isyana kadar götürebilir. O yüzden dünyanın zevk ve sefasına dalmayıp insanı imtihan eden

⁸⁹¹ Tirmizî, “Zühd”, 3 (No. 2306).

⁸⁹² Ebû Ya'lâ, *el-Müsneid*, 11/421 (No. 6542).

⁸⁹³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-avsât*, 4/192 (No. 3945); 8/234 (No. 8498).

⁸⁹⁴ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/320 (No. 8001).

⁸⁹⁵ Tirmizî, “Zühd”, 3 (No. 2306).

⁸⁹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-avsât*, 4/192 (No. 3945).

⁸⁹⁷ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3/443.

bu yedi durum başımıza gelmeden önce ahiretimizi güzelleştirecek ve cennet nimetine erişebilecek iyi, hayırlı ve Allah'ın hoşnut olacağı işlerde acele etmeliyiz. Aksi takdirde bu yedi durumdan biri veya bir kaç başımıza gelir ve ansızın zamanımız boşa gidebilir.

Salih amel, Müslümanların hem dünyaları hem de ahiretleri için büyük öneme sahiptir. Hz. Peygamber, bir bedevinin kendisine insanların en hayırlısının kim olduğunu sorması üzerine, “*Ömrü uzun ve ameli güzel olandır.*” cevabını vermiştir.⁸⁹⁸ Hiç bitmeyekmiş gibi süren dünya hayatının ve dünya nimetlerinin ansızın tükenebileceğine dikkat çeken Hz. Peygamber ashâbını şu sözlerle uyarmıştır:⁸⁹⁹ “*Gecenin zifiri karanlıklarına benzeyen fitneler ortaya çıkmadan (salih) ameller yapmakta acele edin! Zira o kişi mümin olarak sabaha çıkacak, kâfir olarak akşamlayacak yahut mümin olarak akşamlayacak, kâfir olarak sabaha çıkacak; dünyevî çıkarlar karşılığında dinini satacaktır.*”⁹⁰⁰

Göklerde ve yerde bulunan varlıklar insanoğlunun hizmetine verilmiştir. “*Gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunan O’dur. Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O’dur.*”⁹⁰¹ Fakat insanoğlunun unutmaması gereken bu nimetlerin, bir karşılığı olduğu ve yaratılış gayesine uygun olarak bu dünyadaki faaliyetlerini yerine getirmesidir. İnsanoğlunun yaratılış gayesini Allah Teâlâ şöyle ifade etmektedir: “*Ben cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım.*”⁹⁰² Allah insanlara bu nimetleri vermekle ona fırsat tanımakta ve bu dünya hayatının bir imtihan yeri olduğunu bidirmektedir. İmtihanın amacı insanların hangilerinin daha güzel amel yapacağının ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Ayrıca ölüm denilen durum ise yok oluş

⁸⁹⁸ Tirmîzî, “Zühd”, 21 (No. 2729).

⁸⁹⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/37-38.

⁹⁰⁰ Müslim, “Îmân”, 313.

⁹⁰¹ el-İbrahim 14/32,33.

⁹⁰² el-Zâriyât 51/56.

değil, burada yapılan faaliyetlerin karşılığının görüleceği ebedî hayatın ilk merhalesidir.⁹⁰³

Kısacası, insan fakirliğin zorluğuna, zenginliğin zevkine, insanı takatten düşüren hastalığa, insanın akıl sağlığını etkileyen yaşlılığa, insanın dünya hayatını bitiren ölüme, yaratılanların en şerlisi olan deccale ve kıyamet gününün en çetinine yaklaşımadan önce hayırlı işlerde ömrünü harcamalıdır.

1.16.3.59. Hadis: “Nasihat İçin Ölüm Yeter”

كفى بالموت واعظا

“Nasihat için ölüm yeter”

1.16.3.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Karaköprü ilçesi Aile Mezarlığında bulunmaktadır.⁹⁰⁴ Rivâyetin Tükçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

- Ebû Dâvûd > Abdullah b. Selâm > Haccâc b. Muhammed > İsmâil b. İyâş > Şurâhîl b. Müslim ve Abdullah b. Abîd el-Kelâî > Ebû'd-Derdâ > Rasûlullah.⁹⁰⁵
- Beyhakî > Ebu'l-Hüseyin b. Beşrân > İsmâil b. Muhammed es-Sefâ > Üneyse ed-Delâl > Dâvûd b. Reşîd > Rebî B. Bedîr > Yunûs b. Abîd > Umâre b. Dâvûd b. Reşîd > Ammâr b. Yasîr > Rasûlullah.⁹⁰⁶

1.16.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebu'd-Derda, Ammâr b. Yasîr (v. 37/657) ve Enes b. Mâlik tarafından nakledilmiştir. Sehâvî (v. 902/1497) ve Aclûnî (v. 1162/1749) gibi âlimler Ammâr b. Yasîr hadisi için “senedi çok zayıftır” demişlerdir.⁹⁰⁷ Münzirî (v.

⁹⁰³ Ali Arslan, “Emeğin Değeri: Din ve Emek İlişkisi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları* 27(2018), 15-16.

⁹⁰⁴ Bkz: Ekler, Resim 59.

⁹⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Zühd”, 1/222(No. 250).

⁹⁰⁶ Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, (No. 10556).

⁹⁰⁷ Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, 1/318 (No. 805); Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 2/131 (No. 1933).

656/1258), Ammâr b. Yasîr hadisi için “senedinin hasen olma ihtimali yoktur” demiştir.⁹⁰⁸

Bu rivâyet insana nasihat, ibret olarak en etkili olan şeyin ölüm olduğuna işaret etmektedir.

Ölüm yaşayan her insan için bir vaîz, bir ibret kaynağıdır. Hz. Ömer (r.a.), evrakları mühürlediği yüzüğünün üzerine “*كفى بالموت واعظا يا عمر*” “*Ey Ömer! Ölüm sana vaîz olarak yeter*” diye yazdırmış. Yazdığı her evrakı, her mektubu bu yüzük ile mühürlemiştir. Her mühürlediği zaman da bu yazıyı görmüştür.

Ölümü, “*Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.*”⁹⁰⁹ şeklinde Hz. Peygamber’e ve onun ümmetine hatırlatan Allah Teâlâ’dır. Diğer yandan O, (c.c.) dünya hayatının da bir imtihan olduğuna da sıklıkla işaret buyurmaktadır. “*Her nefis ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Siz, ancak bize döndürüleceksiniz.*”⁹¹⁰ buyrulur. Yine aynı ifadelerle başlayan bir başka âyet-i kerimede ise bu dünyada yapılanların karşılığının kıyamet günü verileceği şöyle ifade edilir: “*Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konarsa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatıcı metadan başka bir şey değildir.*”⁹¹¹ Dolayısıyla ölümü hatırlamak aynı zamanda insanın yaratılış amacını ve ahiretteki hesabı hatırlaması demektir. Bu hatırlayış müminin hayatını nasıl geçirmesi gerektiği konusunda bilincini daima canlı tutmasını sağlayacaktır.⁹¹²

Yüce Allah hayatı da ölümü de dünyada kimin daha güzel ameller işleyeceğini sınamak için takdir etmiş⁹¹³ ve kullarını ölüm gelinceye dek kendine ibadetle sorumlu tutmuştur.⁹¹⁴ Dolayısıyla insanın dünyaya geliş amacını unutmaması, hayatını istikamet üzere devam ettirerek ahiretini kazanabilmesi için

⁹⁰⁸ Münzirî, *et-Tergîb ve 't-terhib*, 4/109.

⁹⁰⁹ el-Zümer 39/30.

⁹¹⁰ el-Enbiyâ 21/35.

⁹¹¹ el-Âl-i İmrân 3/185.

⁹¹² Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 7/550.

⁹¹³ el-Mülk 67/2.

⁹¹⁴ el-Hicr 15/99.

ölümü hatırlından çıkarmaması gerekir. ⁹¹⁵Hiz. Peygamber dünyada bir garip ya da bir yolcu gibi olunmasını tavsiye etmiş, ⁹¹⁶ ölüm ansızın gelmeden iyi işler yapmak için acele edilmesi istenmiştir. ⁹¹⁷ Ahireti hatırlatması hasebiyle kabirlerin ziyaret edilmesine izin vermiştir. ⁹¹⁸

Ashâbtan bazıları mescitte oturmuş gülüşüyorlardı. O esnada Hz. Peygamber içeriye girdi. Gülüşmelerini görünce Hz. Peygamber ashâbına: *“Zevkleri bıçak gibi kesen ölümü çok hatırlayın.”*⁹¹⁹ şeklinde nasihatte bulunmuştur.

Ölüm bir son değil aksine yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bu yeni hayatımızın güzel olması için ölüm hakikati ile yüzleşmeli, ölümü hatırla tutmalı, ölen insanlardan ibret almalı ve bu şekilde yeni hayatımıza hazırlık yapmalıyız.

1.16.4.60. Hadis: “Bir İnsanın Sağlık ve Sıhhati Yerindeyse...”

من أصبح منكم آمناً في سربه، معافى في جسده، عنده قوت يومه، فكأنما حيزت له الدنيا

“Bir Müslümanın sağlık ve sıhhati yerindeyse, bir günlük nafakası varsa ve akşamdan sabaha güvenlik içerisinde sabahladıysa; bütün dünya ona verilmiş gibi olur”

1.16.4.1. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Haliliye ilçesi Molla Camii içerisinde bulunmaktadır. ⁹²⁰ Rivâyet “Hz. Muhammed (s.a.v.)” ibaresi ile kayıt altına alınmış olup rivâyetin Türkçe çevirisi yazılmıştır. Rivâyet benzer lafızlarla merfû olarak şu isnâdlarla nakledilmiştir:

⁹¹⁵ Erdem vd., *Hikmetin 40 Kapısı 40 Hadis ve 40 Yorum*, 226-227.

⁹¹⁶ Tirmizî, “Zühd”, 3 (No. 2333).

⁹¹⁷ Tirmizî, “Zühd”, 3 (No. 2306).

⁹¹⁸ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 75,77 (No. 3235).

⁹¹⁹ Tirmizî, “Zühd”, 3 (No. 2305); Nesâî, “Cenâiz”, 3 (No. 1823).

⁹²⁰ Bkz: Ekler, Resim 60.

- Humeydî > Süfyân > Mervân b. Muâviye > Abdurrahman b. Ebî Sümeyle el-Ensârî > Seleme b. Ubeydullâh > Ebû Seleme Ubeydullâh b. Muhsîn > Rasûlullah.⁹²¹
- İbn Mâce > Süveyd b. Saîd ve Mucahîd b. Musa > Mervân b. Muâviye > Abdurrahman b. Ebî Sümeyle el-Ensârî > Seleme b. Ubeydullâh > Ebû Seleme Ubeydullâh b. Muhsîn > Rasûlullah.⁹²²
- Tirmizî > Amr b. Mâlik > Mahmud b. Hirrâş > Mervân b. Muâviye > Abdurrahman b. Ebî Sümeyle el-Ensârî > Seleme b. Ubeydullâh > Ebû Seleme Ubeydullâh b. Muhsîn > Rasûlullah.⁹²³
- Beyhakî > Ebû Abdullah es-Sülemî > Ebû Bekr Ahmed b. İshâk > Abbâs b. Fadl > Serîc b. Yusuf > Mervân b. Muâviye > Abdurrahman b. Ebî Sümeyle el-Ensârî > Seleme b. Ubeydullâh > Ebû Seleme Ubeydullâh b. Muhsîn > Rasûlullah.⁹²⁴

1.16.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu rivâyet sahâbîlerden Ebû Seleme Ubeydullâh b. Muhsîn (v. ?) tarafından nakledilmiştir. Tirmizî (v. 279/892), rivâyet ettiği hadis hakkında “hasen-garib” demiştir.⁹²⁵ Beyhakî (v. 458/1066), rivâyet ettiği hadis hakkında “bu rivâyet sahihtir” demiştir.⁹²⁶ Ukaylî (v. 322/934) ve Zehebî (v. 748/1348) eserlerinde rivâyetin râvilerinden olan Ebû Seleme Ubeydullâh b. Muhsîn hakkında “leyyin⁹²⁷ bir râvidir” demişlerdir.⁹²⁸

Bu rivâyet insanın sağlıklı olması, ailesine bakacak nafakasının bulunması ve güven içinde yaşaması bütün dünyaya bedel olduğuna işaret etmektedir.

İslâmiyet, insan varlığına büyük önem veren bir dindir. Kur’ân-ı Kerîm’de: “Yemin olsun ki, incire ve zeytine; sina dağına ve şu güvenli şehre; şüphesiz biz

⁹²¹ Humeydî, *el-Müsned*, 1/407(No. 443).

⁹²² İbn Mâce, “Zühd”, 9 (No. 4141).

⁹²³ Tirmizî, “Zühd”, 34 (No. 2346).

⁹²⁴ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, 7/3352(No. 9878).

⁹²⁵ Tirmizî, “Zühd”, 34 (No. 2346).

⁹²⁶ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, 7/3352 (No. 9878).

⁹²⁷Leyyin: Cerhin Irâkî’ye göre beşinci, Sehâvî’ye göre altıncı metebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis başka bir senedinin olup olmadığını araştırarak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i’tibâr için alınır. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 164.

⁹²⁸ Ukaylî, *ed-Duâfâ*, 7/146; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, 2/191.

insanı en güzel şekilde yarattık” buyrulmuştur.⁹²⁹ Bu sebeptendir ki; hayatta insan için en büyük nimet sıhhat ve afiyettir. Sıhhat ve afiyet olmadıkça insan hesapsız nimetlere ve hazineler dolusu servete sahip de olsa bu nimetlerin bir kıymeti olmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.): “İki nimet vardır ki, insanların çoğu onların kıymetini hakkıyla bilemezler. Onlardan biri sıhhat, diğeri ise boş vakittir.” buyurmuştur.⁹³⁰ Hz. Peygamber sağlığın muhafazası bağlamında doğru beslenmenin yanı sıra bedensel, çevresel ve ruhsal açılardan da birçok tedbirin alınması tavsiye etmiş, sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı toplum arzulamıştır.⁹³¹

Ailesinin işlerini bizzat üstlenen Hz. Peygamber’i⁹³² örnek edinen babanın çalışması karşılıksız kalmaz elbette. Hz. Peygamber, “...Allah rızasını umarak ailen için yaptığın her harcamadan muhakkak ecir alırsın, eşinin ağzına koyduğun bir lokmadan bile!”⁹³³ sözleriyle babanın bu çalışmasının mükafâtlandıracağını müjdeler. Ama mesuliyet sadece ev halkının karnını doyurup sırtını giydirmekle bitmez ki... Kendisinden sonra evlatlarını başkalarına el açacak kadar perişan konumda bırakmaması istenen baba⁹³⁴ aynı zamanda onları, huzuru besleyen hayırlı birer fert olarak yetiştirip topluma sunmalıdır.⁹³⁵

Güvenlik, insan için zaruri bir ihtiyaçtır ve hayati bir öneme sahiptir. İlk insan toplumundan günümüze kadar bu ihtiyaç her devirde güçlü bir şekilde kurulmuş ve akil insanlarla toplumun güvenli olması sağlanmıştır. Bu akil insanlar arasında şüphesiz en ileri görüşlü olanları peygamberlerdi. Peygamberler gönderildikleri her kavim ve topluma güven içinde yaşamalarını temin etmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber de Medine’ye hicret ettiğinde ilk yaptığı şey güvenli bir şehir inşa etmek olmuştur. Bunun içinde muhacir ve ensarı kardeş yapmış ve yeryüzünün en eski insan hakları beyannamesi olan Medine Sözleşmesini yürürlüğe koymuştur. Hayatta kalmanın ve mutluluğun garantisi güven içinde yaşamaktır. Fakat insanlar gafletle bu nimetin kadrini idrak edemiyorlar. Güvenliğin kaybolması güvensizliğin ne büyük bir musibet olduğu ancak o zaman anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber bu yüzden güven

⁹²⁹ el-Tin 95/1-4.

⁹³⁰ Buhârî, “Rikâk”, 1 (No. 6412); Tirmizî, “Zühd”, 1 (No. 2304).

⁹³¹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 7/447.

⁹³² Buhârî, “Ezân”, 44 (No. 676); “Edeb”, 40 (No. 6039).

⁹³³ Buhârî, “Cenâiz”, 36 (No.1295); Müslim, “Zekât”, 2322.

⁹³⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 36 (No.1295); Müslim, “Vasiyye”, 4215.

⁹³⁵ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 4/16.

içinde mutlu olmanın bütün dünyaya bedel olduğunu bizlere faaliyetleri ve sözleriyle ifade etmiştir.⁹³⁶

⁹³⁶ Sabuncu vd., “Hz. Peygamber ve Güven Toplumu”, 24.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamız boyunca özellikle cami mimarisinde en fazla yazılan metinler arasında Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri yani hadisleri olduğunu gördük. Camilerin avlusuna, girişten itibaren kapıya, pencere alınlıklarına, minbere, sütünlara, duvarlara varıncaya kadar istisnasız bütün noktaları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri ile bezenmiştir. Sadece camiler değil aynı zamanda medreseler, mezar taşları, mescitler, türbeler ve halkın yoğun olarak yaşadığı merkezi noktalar hadislerin kullanıldığı diğer yerlerdir. İnsanların yoğun olarak yaşadığı bu mekânlarda Hz. Peygamber'in sözlerine yer verilmesi bilinçli bir çabanın ürünü olup hadislerde yer verilen mesajların daha fazla insana ulaştırılması istendiğinden bu durum da hadislerin çok sık kullanılmasında etkili olmuştur.

Araştırma neticesinde tespit ettiğimiz hadislerin daha çok ilim öğrenmenin fazileti, şefaati, dua, namaz, iyilik, edeb, güzel ahlâk, iman, Kur'ân-ı Kerîm okumanın ve öğretmenin fazileti, mescid inşa ve imarının fazileti, mümin ve münafığın özellikleri, ölüm ve ahiret hayatı, temizlik, zühd ve rikâk gibi konularla ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. Tespit ettiğimiz hadislerin rastgele kullanılmayıp kullanıldığı mekâna uygunluğuna dikkat edilmektedir. Hadisler planlı bir şekilde belirli mekânlarda yer verilmiş ve halkın çeşitli konularda bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamız boyunca Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü ilçelerinde toplam 60 adet hadis tespit edebildik. Bu hadislerden 15 tanesi Arapça şeklinde yazılmıştır, geriye kalan 45 tanesinin ise sadece Türkçe çevirisinin yazılmış olduğuna şahitlik ettik. Arapça şeklinde yazılmış olan 15 hadisten 2 tanesi orijinal olup mekâna ilk yapım sırasında yazılmıştır yani sonradan eklenmemiştir. 13 tanesi ise mekâna onarıldıktan sonra eklenmiştir. Ayrıca tespit ettiğimiz 60 hadisteki eksik veya hatalı lafızları düzeltmeye çalıştık.

Tespit ettiğimiz 60 hadisten 8 tanesinin temel hadis kitaplarında kaynağını bulamadık. Kaynağını bulamadığımız 8 hadisin 4 tanesi bulunduğu mekânda “hadis-i şerif” ibaresi ile yer almasına rağmen muhtemel hadis kitaplarında kaynağına ulaşamadık. Tespit ettiğimiz hadislerin sıhhat durumlarına gelecek olursak: “Hasen-sahih” kategorisinde yer alan hadis sayısı 38, “zayıf” kategorisinde yer alan hadis sayısı 13, “sıhhat durumu bilinmeyen” hadis sayısı 1 ve “temel hadis kitaplarında yer almayan” hadis sayısı 8’dir. Oranlarla ifade edecek olursak: Hadisler %62 oranında “hasen-sahih”, %38 oranında ise “zayıf” ve “kaynağı olmayan” hadislerden oluşmaktadır. Zayıf hadislerin çoğunluğu fezâil (faziletler, hayra ve güzel ahlâka teşvik, kötü işlerden sakındırma vs.) konularıyla alakalı oluşu ve fezâilde zayıf hadislerle amel etmenin cevâz olduğunu dikkate alırsak amel edilebilir rivâyetler oranının %75-80 lere kadar yükselmesi bile sevindirici bir durumdur.

Tespit ettiğimiz hadislerin yer aldığı kaynakların büyük bir çoğunluğunu temel hadis külliyatı teşkil etmektedir. Bazı rivâyetler ise temel hadis kaynaklarında yer almamış ve nispeten sonraki dönemlerde yaygınlaşmıştır. Durumu bu şekilde olan hadislere yer yer değindik ve şayet hakkında Hz. Peygamber’e (s.a.v.) aidiyet konusunda olumsuz bir düşünce yahut değerlendirme varsa buna da işaret ettik. Çok rahatlıkla söyleyebiliriz ki, mimarî dekorasyonda ya da süslemede kullanılan “sahih-hasen” hadisler oranı %60-70’ten daha az değildir ki, kanaatimizce bu oran azımsanmayacak ölçüde iyi bir dereceyi ifade etmektedir.

Hiç şüphesiz özellikle cami mimarisinde en fazla nakşedilen fakat hadis olduğunu teyit edemediğimiz meşhur bir söz olan “*vakti geçmeden önce namazda, ölüm gelmeden evvel ise tövbede acele ediniz*” sözüdür. Bu söz çoğu defa hadis formunda nakşedilmemiş olsa da bazı mekânlarda ya doğrudan Hz. Peygamber’e isnâd edilerek ya da diğer hadislerin arasında zikredilmek suretiyle hadis olduğu izlenimi verilmiştir. Yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda bu sözün “kelâm-ı kibar” olması kuvvetle muhtemeldir.

Mimarî dekorasyonda kullanılan hadislerin çeşitli şekillerde nakşedildiğini söylememiz mümkündür. Hz. Peygamber’e doğrudan izafe edilerek yazılan hadisler çoğu zaman şu kalıpların biriyle söylenmiştir: *قال النبي عليه / قال النبي صلى الله عليه وسلم*

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم şöyleyiş ifadeleri farklı olsa da bunların tamamı yaklaşık bir ifadeyle Rasûlullah (s.a.v.) şöyle veya Peygamber (a.s.) buyurdu ki, şeklinde çevirmemiz ve anlamamız mümkündür. Hadis geleneği açısından bu ifadeler nakledilen hadislerin tamamının merfû olduğu söyleyebiliriz. Çünkü isnâdı muttasıl olsun ya da olmasın Hz. Peygamber'e isnâd edilerek nakledilen rivâyetler merfû olarak kabul edilir.

Araştırmamız neticesinde gördük ki, bu rivâyetlerden pek çoğu temel hadis kitaplarında yaygın olarak bulunurken, geri kalan kısmı ya sonraki temel kaynaklarda yer bulmuş ya da hiçbir kaynakta onların izi bulunamamıştır. Her ne kadar Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilse de bu tür rivâyetler, kaynak problemi dolayısıyla Hz. Peygamber'e isnâd edilmesi mümkün görülmemektedir. Bunların mevzû (uydurma) olması ihtimal dâhilinde olabileceği gibi sahabeye, tâbiûna ve ulemâyâ ait bir söz (mevkûf, maktû, kelâm-ı kibar vb.) olması da muhtemeldir.

Mimarî mekânlara nakşedilen hadislerin yazılmasında hangi hususun etkili olduğu, hangi hadisin nereye yazılacağı, verdiği mesajın ne olduğu merak edilen hususlardandır. Çünkü genellikle hadisler bilinçli bir tercihin sonucu olarak ilgili mekânlara yerleştirilmiştir. Özellikle anlam açısından bakıldığında hadislerin kullanıldığı mekân ile tam uyum içerisinde olduğu söylenebilir. Sözgelimi, camiye girişte mescitlerin çok güzel mekânlar olduğundan, mescit yapmanın faziletinden, namazın dinin direği olduğundan, vakti geçmeden namaz kılmada acele edilmesi gerektiğinden, abdesthane ve şadırvanların temizliğinden, mezarlığa girişte ölüm ve ahiret hayatının varlığından, medreselerin kapısında peygamberimizin ilmin şehri olduğundan bahseden rivâyetlerin seçilmiş olması gelişigüzel bir tercihin sonucu olmadığını söylememiz mümkündür. Tam tersi bu rivâyetler belirlenirken ne kadar isabetli davranıldığını açıkça söyleyebiliriz.

Hadislerin daha çok Türkçe tercümelerinin kullanılması halkın her kesiminin rahatlıkla okuyup istifade edebilmesi içindir. Ancak hadisleri tespit ederken yaptığımız saha çalışması esnasında karşılaştığımız insanların ve cami cemaatinin buralardaki Arapça yazılmış olan ayet ve hadislerden habersiz olduklarına şahit olduk. Bu sebeple her kesimden insanın hadisleri rahatlıkla anlaması ve görsel olarak

göze hitap etmesi için tabela veya kitabe içerisindeki metinlerin Arapça hüsn-i hattın yanı sıra Türkçe olarak da göze hoş gelecek şekilde yazılması hem hadisin anlaşılmasını kolaylaştırır hem de görsel bir şölen sunacaktır.

Netice itibariyle, bizim üsve-i hasenemiz olan Hz. Peygamber'in hayatını, uyarılarını, tavsiyelerini ve evrensel mesajlarını içeren hadisler, birçok mimarî eserde yer bulmuştur. Bu yönüyle inşa edilen mimarî eserler duygusuz binalar yığını olmamış Allah Rasûlünün sözleri ve yaşayışı bu mekânlarda hayat bulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Musannef*. thk. Hâbiburrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisu'l-İlmi, 1. Basım, 1390/1970.
- Acet, Semih. *Hadislerde Ölüm Karşısında Müslüman Tavrı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-hafâ*. thk. Abdulhamîd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 1420/2000.
- Ağaccı, Osman. *Sened ve Metin Açısından Münafığın Alametleri Hadislerinin İncelenmesi*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Ma'bûd Abdulkerim. 12 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Minhâc, 1. Basım, 1429/2008.
- Akkuş, Süleyman. "Çevre Kirliliği, Temizlik ve İman". *EKEV Akademik Dergisi* 12/37 (Güz 2008), 149-162.
- Akyiğit, Hacer. *İbadetlerde Temizlik Şartı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Alıcı, Mustafa. "Şefaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-412. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Aliyyül-Kârî, Molla Ali b. Sultan Muhammed el-Hanefî. *el-Esrârü'l-merfuâ*. thk. Muhammed b. Lütfi es-Sebbağ. Beyrut: y.y., 1406/1986.
- Arslan, Ali. "Emeğin Değeri: Din ve Emek İlişkisi". *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları* 27(2018), 15-24.
- Aslan, Recep. "Kuleteyn İle İlgili Rivâyetin İsnâd ve Metin Açısından Değerlendirilmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011), 139-162.
- Avcı, Seyit. "Ben İlmin Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır Hadisi Üzerine". *Marife: Dini Araştırma Dergisi* 4/3 (2014), 371-381.

- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2015.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn. *Umdedü'l-kârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, ts.
- Bakan, Tevhit. "Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti Ya Da Cemaat Namazı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30(2008), 41-92.
- Bediüzzaman Said Nursî. *Lem'a'lar*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1995.
- Beğâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyn el-Ferrâ. *Şerhu's-sünne*. thk. Züheyr eş-Şâvîş-Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: y.y., 1.Basım, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin. *Şuabu'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdulhamîd. 13 Cilt. Riyad: Mektebeü'r-Rüşd, 1. Basım, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin. *es-Sünenu'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadîr Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1424/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *el-Müsned*. thk. Mahfûz er-Rahman Zeynullâh. 18 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hükm, 1. Basım, 1435/2014.
- Birgivî, Takîyuddîn Muhammed b. Ali. *Eftal-ül-müslimîn*. b.y.: y.y., ts.
- Birişik, Abdülhamit. "Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/385-389. Ankara: TDV Yayınları, ts.
- Bozkurt, Nebi. "İçki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/462-464. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Darû Tûku'n-Necât, 1. Basım, 1422/2002.
- Canan, İbrahim. *Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman Ali. *el-Mevzûât*. thk. Nureddin Boyacılar. Riyad: Edvâu's-Selef, 1418/1997.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çağatay, Neşet. "Temizlik". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* (1961), 29-35.
- Çağrııcı, Mustafa. "Ahlâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/10-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Çağrııcı, Mustafa. “Hilim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/33-36. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çakan, İsmail Lütfi vd. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*. 8 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Çolak, Ali. “Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezarındaki Ölüye Yapılan Telkin İle İlgili Rivâyetler”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Ocak-Haziran 2004), 201-221.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. Şuayb el-Arnaût. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşrî, 1421/2000.
- Demirci, Kürşad. “Kabir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/33-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Demirci, Selim. “Hadis Metnini Anlama/Somutlaştırma Çabasına Bir Örnek: Hz. Peygamber'in Emel-Ecel İlişkisine Dair Çizdiği Şekil”. *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 6 (Güz 2015), 101-121.
- Deylemî, Ebû Şucâ' Siruye b. Şehradâr. *el-Firdevs*. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1. Basım, 1406/1986.
- Duman, Ali. “Sadaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/383-384. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Duman, Zeki. “Emel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/87. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ebû Avâne, Yakûb b. İshâk el-İsfârâyînî. *Müstahrecü Ebû Avâne*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1362/1943.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 1432/2011.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshâk b. Nuaym el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ*. Mısır: es-Saâde, 1394/1974.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Müsennâ. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 16 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşrî, 1. Basım, 1429/2008.

- Ece, Abdurrahman. "Mescitler İle Çarşı ve Pazarları Niteleyen Bir Rivâyetin Tahlili". *İhyâ Uluslararası İslâm Araştırma Dergisi* 4/2 (Temmuz 2018), 284-330.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe*. 7 Cilt. Riyad: y.y., 1. Basım, 1420/2000.
- Erdem, Elif vd., *Hikmetin 40 Kapısı 40 Hadis 40 Yorum*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.
- Erul, Bünyamin. *Hadislerin Dili*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2016.
- Günay, Hacı Mehmet. "Telkin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/404-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Günenç, Halil. *İmam Nevevî 40 Hadis Tercüme ve Açıklama*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Hâkim, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek*. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1. Basım, 1411/1990.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Sabîr el-Bağdâdî. *el-Câmi'li ahlâkı'r-râvî*. 2 Cilt. Riyad: y.y., 1. Basım, 1404/1983.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed. *Meâlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Halep:y.y., 1. Basım,1351/1932.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekr. *Mecmau'z-zevâid*. 10 Cilt. Kahire: y.y., 1. Basım, 1351-1357/1932-1938.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Züheyr b. Îsâ. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşrî, 1. Basım, 1424/2003.
- Irâkî, Zeynüddîn Ebû'l-Fadl. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Mısır: Meltebetü Mustafa el-Halebî, 1. Basım, 1358/1937.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh. *et-Temhîd*. 24 Cilt. Mağrib: y.y., 1. Basım, 1387.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. trc. Ahmed Davûdoğlu. 3 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1. Basım, 1982.
- İbn Arabî, Ebû Abdillâh Muhyiddin b. Ali el-Hâtemî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî. Kahire: y.y., 1377-1378/1957-1958.

- İbn Arabî, Ebû Abdillâh Muhyiddin b. Ali el-Hâtemî. *el-Avâsım mine'l-kavâsım*. Kahire: y.y., 1371/1951.
- İbn Arabî, Ebû Abdillâh Muhyiddin b. Ali el-Hâtemî. *Ârizatü'l-ahzevî*. Mısır: Matbaatü'l-Mısriyye, 1350/1930.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan. *Târîhu Dimeşk*. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1418/1997.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan. *el-Mu'cemu's-şuyûh*. thk. Vefa Takiddîn. Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 1421/2000.
- İbn Ca'd, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd el-Bağdâdî. *Müsnedü İbnü'l- Ca'd*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'n-Nâdir, 1410/1990.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed el-Absî. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avâme. 26 Cilt. Riyad: Dâru'l-Kabile, 1. Basım, 1427/2006.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Telhîsu'l-habîr*. 4 Cilt. Medine: y.y., 1. Basım, 1384/1964.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Metâlibü'l-âliye*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. Kuveyt: y.y., 1. Basım, 1393/1973.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî*. 13 Cilt. Beyrut: y.y., 1. Basım, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *et-Tehzîbü't-tehzîb*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1404/1984.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1414/1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1. Basım, 1390/1970.
- İbn Kattân, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Beyânü'l-vehm-ihâmi'l-vâkı*. 6 Cilt. Riyad: Dâru't-Taybe, 1418/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnaüd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâletü'l-Alemiyye, 1. Basım, 1434/2013.
- İbn Recep, Ebü'l-Ferec Abdurrahman Ahmed b. Receb b. Hanbelî. *Letâ'ifü'l-meârif*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1939.

- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Abdurrahman Ahmed b. Receb b. Hanbelî. *Fethu'l-bârî âlâ sahihu'l-Buhârî*. 7 Cilt. thk. Ebû Muâz Târik b. Avadullah. Riyad: Dâru İbn Cevzî, 1. Basım, 1430/2009.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd Meni el-Haşîmî el-Basrî. *Kitabü'l-tabakati'l-kebîr*. trc. Adnan Demircan vd. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2015.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyüddîn Ahmed. *Mecmû'u fetâvâ*. nşr. Abdurrahman Muhammed b. Kâsım en-Necdî. Beyrut: Dâru'l-İmân, 1412/1992.
- İlbay, Necip. *Asr-ı Saadet'te Cenazenin Teçhiz, Tekfîn, Tedfîn İşlemleri İle Kabir Ziyareti ve Taziye Uygulamaları*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.
- Kâdî Abdulcebbar. *Şerhu'l Usûli'l-hamse*. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Karakaş, Mahmut. *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. 1. Basım, 2012.
- Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa Mezar Taşları*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. 1. Basım, 2012.
- Kastalânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed. *İrşâdu's-sârî*. 10 Cilt. b.y.: y.y., 1. Basım, ts.
- Keskin, Yusuf Ziya. "Elinden ve Dilinden Güvende Olmak", *Diyanet Aylık Dergi* 311 (Kasım 2016), 17-19.
- Keyserânî, Ebü'l-Fadl İbnü'l-Keyserânî Ali b. el-Makdîsî. *Zahiretu'l-huffâz*. nşr. Abdurrahman b. Abdulcebbar el-Feryevâî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1416/1996.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme. *Müsnedü's-şihâb*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 1. Basım, 1409/1986.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme. *Şihâbü'l-ahbâr*. Bağdat: y.y., 1327.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Kurt, Hasan. "Amel Bakımından Münafıkların Özellikleri." *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Temmuz 2013), 51-64.

- Kutluer, İlhan. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/518-519. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Kürkçüoğlu, Ahmet Cihat. *Şanlıurfa İli Camileri*. Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Makdisî, Ebû Abdillâh Ziyâeddin Ahmed. *el-Ehâdisü'l-muhtâre*. thk. Abdülmelik Abdullah b. Dehîş. 10 Cilt. Dimeşk: Dârü'l Kütüb ez-Ziyâiyye, 1. Basım, 1420/2000.
- Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İhyâ et-Turasi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1406/1985.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Ürve Ma'mer b. Râşid el-Basrî. *el-Câmi'*. thk. Hâbiburrahman el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1. Basım, ts.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yusuf. *Tehzîbu'l-kemâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1400/1980.
- Münâvî, Abdurraûf Muhammed. *Feyzü'l-kadîr fî şerhi'l-câmi's-sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1. Basım, 1367/1947.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdulazîm b. Abdulkavî b. Abdillâh. *et-Tergîb ve't-terhîb*. çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar. 7 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *Sahîh-u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Dârü'l-İhyâ el-Kütübü'l-Arabiyye, 1. Basım, 1431/2010.
- Müttakî el-Hindî, Alâiddîn Ali Müttakî el-Hindî. *Kenzu'l-ummâl*. thk. Bekrî Hayyanî. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Yaser Hasan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1435/2014.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû'şerhu'l-mühezzeb*. nşr. Takiyüddîn es-Sübkî. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1385-1398/1965-1978.
- Önkal, Ahmet. "Civâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. Anlara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

- Özdoğan, Fatih Furkan. *Kahramanmaraş Merkez İlçelerdeki Mimari Eserlerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Rabî'b. Habîb, Ömer b. Ezdî el-Basrî. *el-Müsned*. Beyrut: y.y., 1415/1995.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *Müsnedü'r-Rûyânî*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. 2 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1. Basım, 1416/1996.
- Sabuncu, Ömer. "Hz. Peygamber ve Güven Toplumu" . *Şanlıurfa Uluslararası XI. Kutlu Doğum Sempozyumu*. ed. Yusuf Ziya Keskin vd. 57-68. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Sağânî, Radiyyuddin Ebû'l-Fedâil el-Hasen b. Muhammed. *Kitâbü'l-mevdûât*. b.y.: y.y., ts.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân Muhammed. *el-Makâsıdu'l-hasene*. thk. Muhammed Osman el-Hût. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Sübki, Mahmûd Muhammed Hattâb. *el-Menhelü'l-azbû'l-mevrûd*. Riyad: Mektebetü'l-İslamiyye, 1394/1974.
- Sübki, Ebû Nâsr Tacüddîn. *Tabakatü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*. nşr. Mahmud et-Tanâhî. Kahire: y.y., 1324/1904.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Câmiu's-sağîr*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1425/2004.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed İdrîs. *el-Müsned*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1400/1980.
- Şentürk, Lütfî. "İslâm'da İbadet Kavramı ve Namaz". *Diyanet İlmi Dergi* 33/3(Temmuz-Ağustos-Eylül 1997), 19-28.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-İbn Teymiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsât*. thk. Târik b. Avzillâh b. Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1. Basım, 1415/1995.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-sağîr*. thk. Ebû Muhammed Mahmud Şekûr. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1404/1985.

- Tahâvî, Ebû Ca'fer Muhammed el-Mısırî. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. nşr. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1987.
- Tatlı, Bekir. *Mimari Hadisleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin. 4 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1. Basım, 1419/1999.
- Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ali Hâtib. *Mişkâtü'l-Mesâbih*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1406/1985.
- Telli, Mustafa. *Hayâ Kavramında Peygamberlerin Örnekliliği*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1416/1996.
- Tunç, Cihat. "Ecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Du'afü'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1404/1984.
- Uludağ, Süleyman. "Vera". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/49-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ünal, İsmail Hakkı. *40 Hadis 40 Yorum*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Yahyâ b. Ma'in, Ebû Zekerîyyâ. *Ma'rifetü'r-ricâl*. nşr. Muhammed Kâmil Kassar-Muhammed Mutî el-Hâfız. Dimeşk: y.y., 1407/1985.
- Yıldız, Selami. *Peygamberler Diyarı Urfa*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mizânu'l-i'tidâl*. 23 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1417/1996.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed. *el-Le'âli'l-mensûre*. nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: y.y., 1417/1977.

EKLER

Resim 1. Hayatî Harrânî Camii (Haliliye) Resim 2. Halil Aslan Camii (Karaköprü)

Resim 3. Hacı Ekrem Camii (Eyyübiye)

Resim 4.a. Hindistani (Hindiye) Tekkesi
Mescidi (Eyyübiye)

Resim 4.b.Eyüp Peygamber Camii
(Eyyübiye)

Resim 4. c. Pazar Camii (Eyyübiye)

Resim 4. d. Selahaddin Eyyübi Camii (Eyyübiye)

Resim 4.e. Mevlidi Halil (Dergâh) Camii (Eyyübiye)

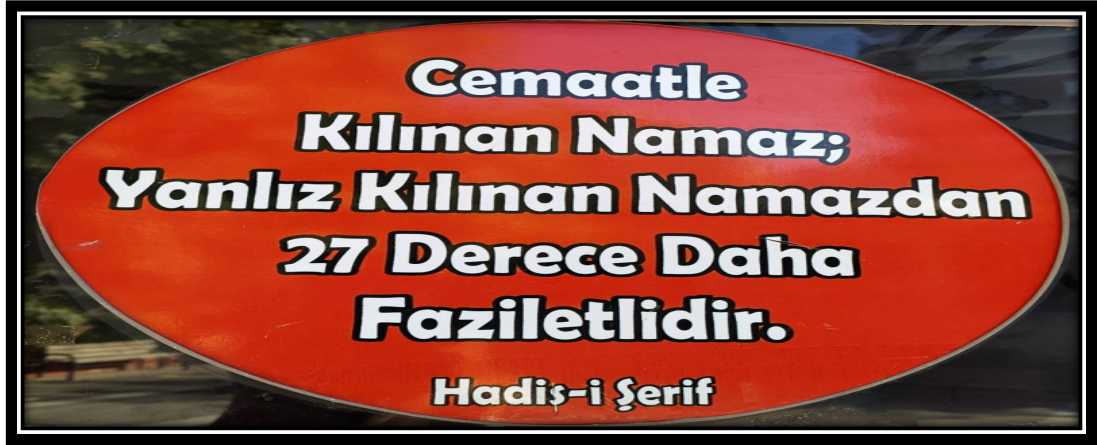
Resim 4. f. Hacı Ekrem Camii
(Eyyübiye)

Resim 4.g. Halilurrahman Camii
(Eyyübiye)

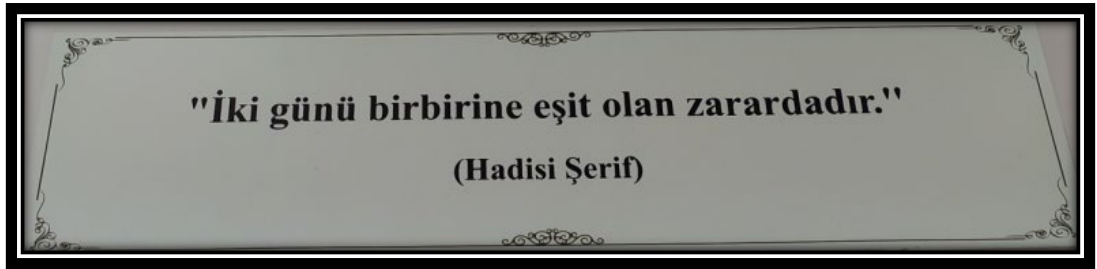
Resim 4. h. Damat Süleyman Paşa Camii (Haliliye)

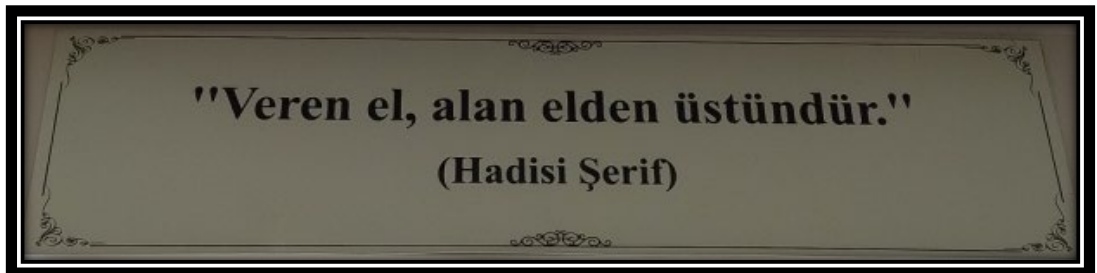
Resim 5. Halil Aslan Camii (Karaköprü)

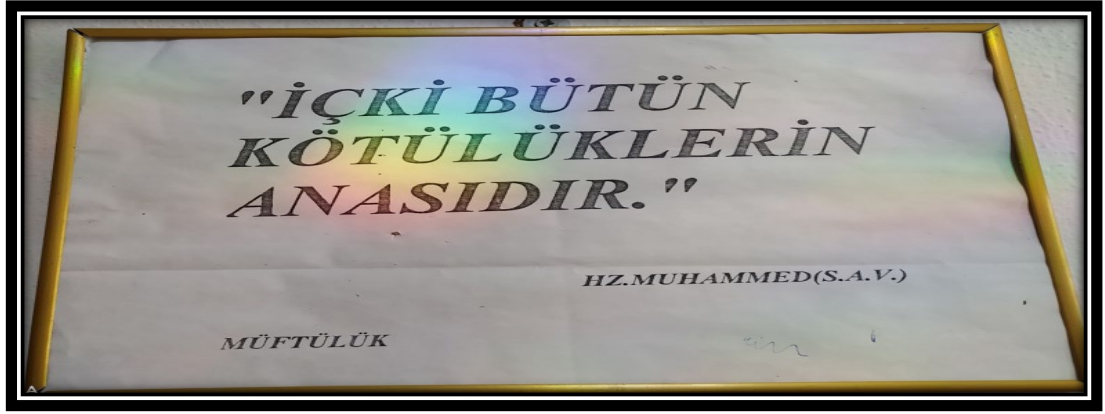
Resim 6. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 7. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

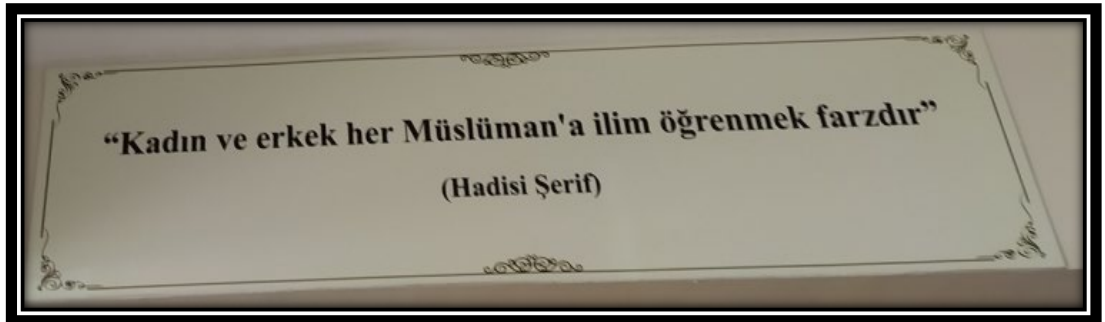
Resim 8. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

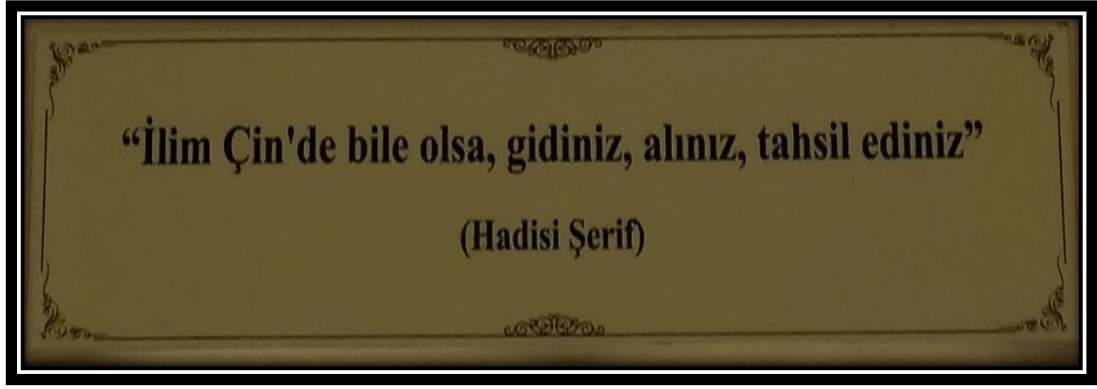
Resim 9. Ali Baba Camii (Karaköprü)

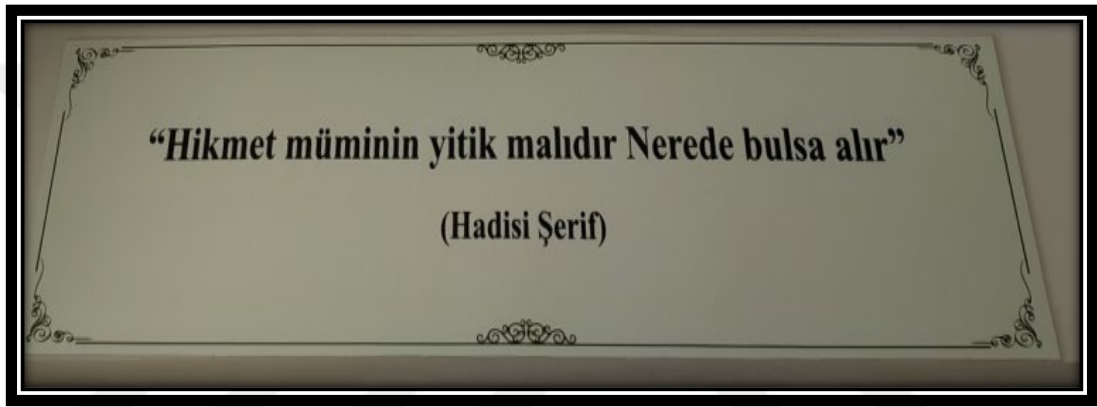
Resim 10. Halilurrahman Medresesi (Eyyübiye)

Resim 11. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

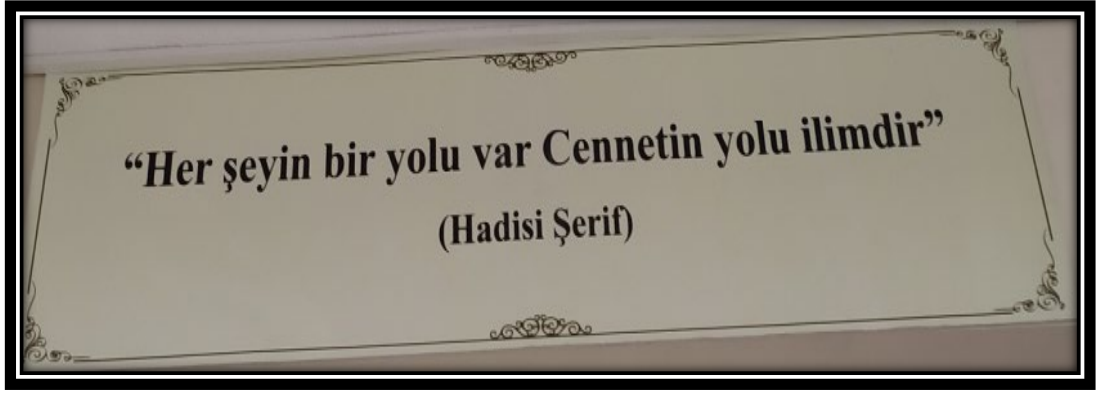
Resim 12. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 13. a. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

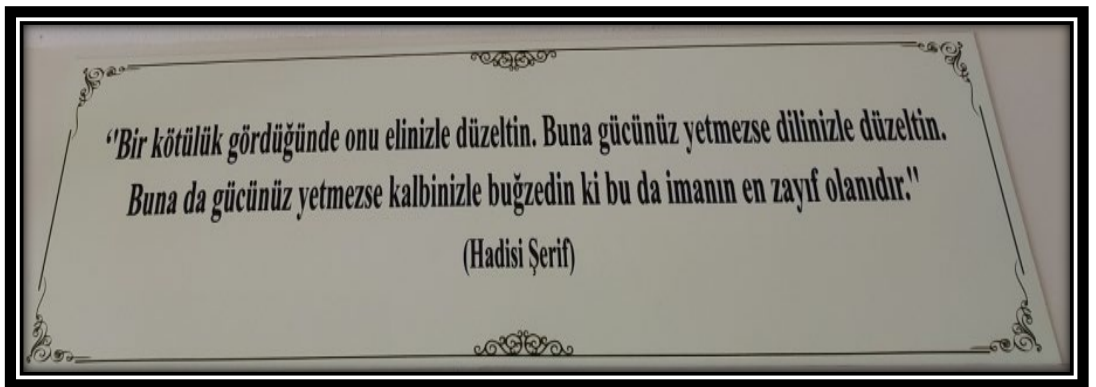
Resim 13. b. Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi (Karaköprü)

Resim 14. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 15. Eyüp Peygamber Camii (Eyyübiye)

Resim 16. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 17. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

Resim 18. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

Resim 19. Ulu Camii (Eyyübiye)

Resim 20. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

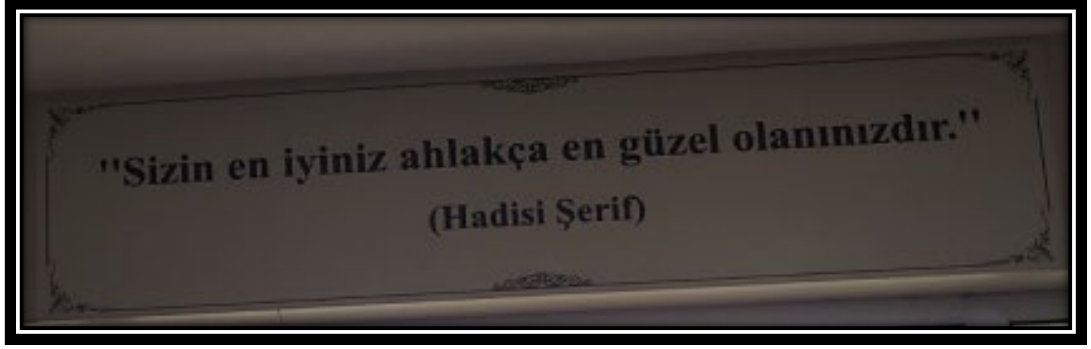
Resim 21. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

Resim 22. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

Resim 23. a. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

Resim 23. b. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 24. Zeytin Dalı Anadolu Lisesi (Karaköprü)

Resim 25. Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi (Karaköprü)

Resim 26. Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi (Karaköprü)

Resim 27. Hatice Kübra İmam Hatip Ortaokulu (Karaköprü)

Resim 28. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 29. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

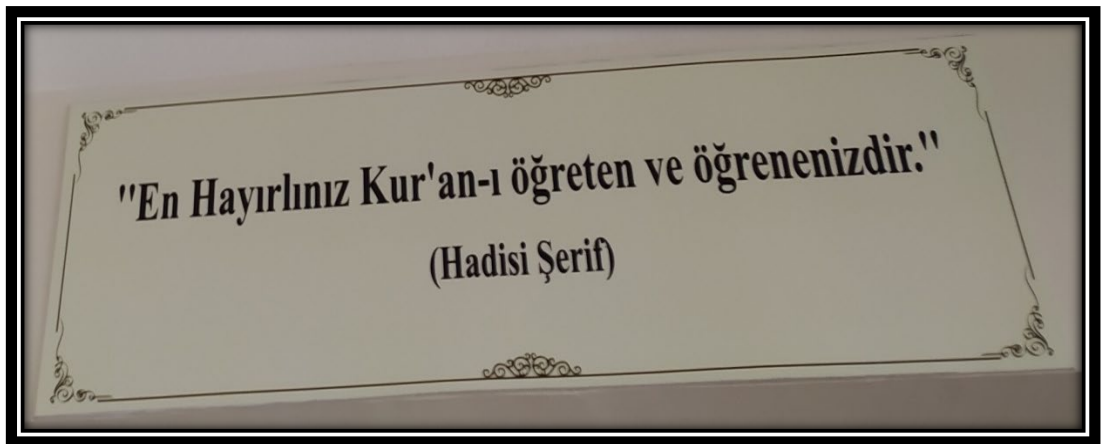
Resim 30. Çarhoğlu Camii (Eyyübiye)

Resim 31. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

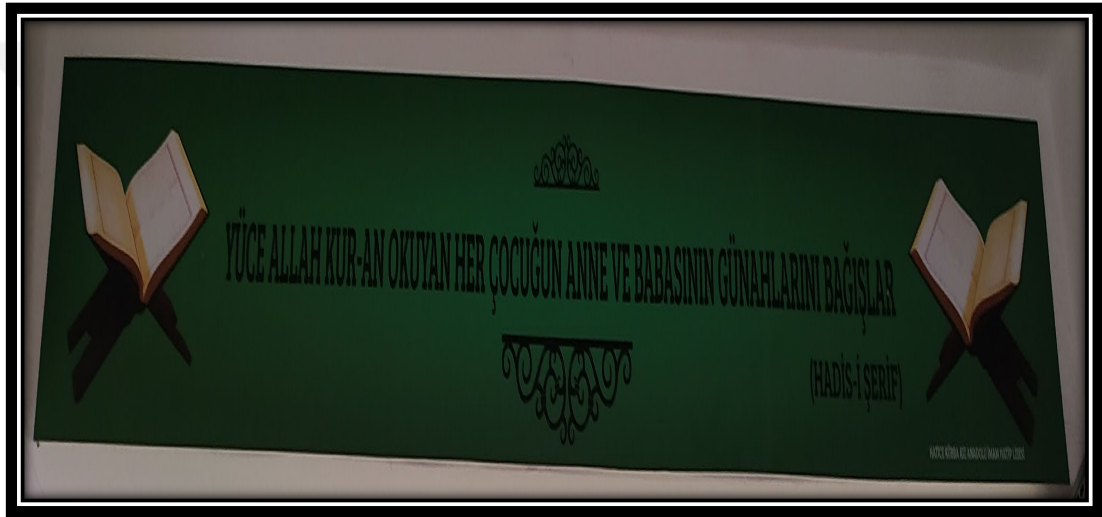
Resim 32. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

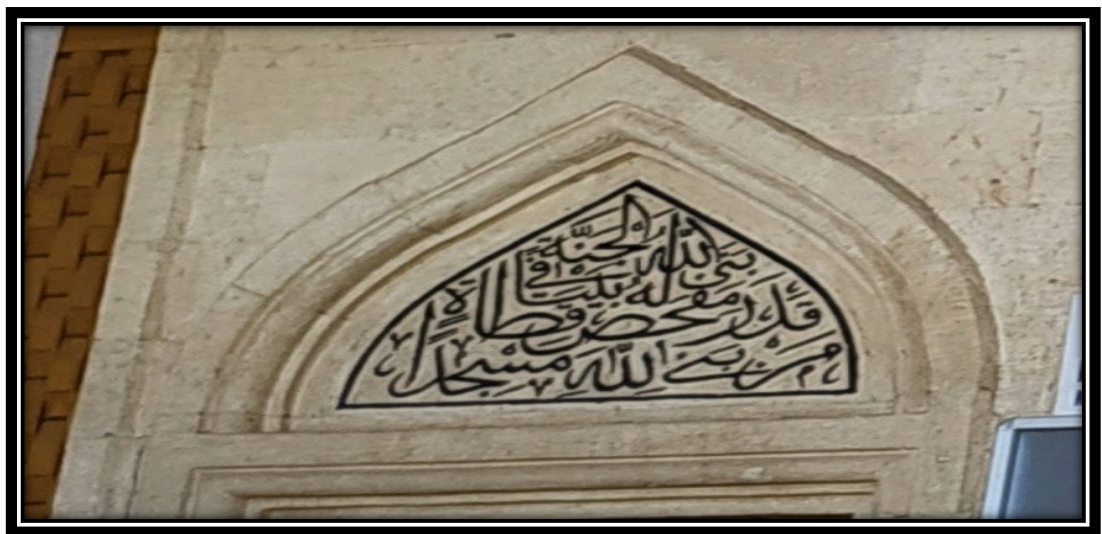
Resim 33. a. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

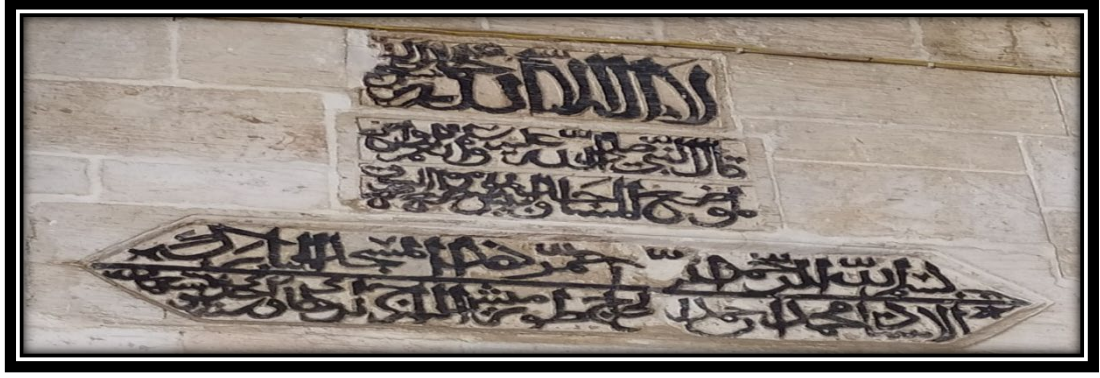
Resim 33. b. Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi (Karaköprü)

Resim 34. Hatice Kübra İmam Hatip Ortaokulu (Karaköprü)

Resim 35. Eyüp Peygamber Camii (Eyyübiye)

Resim 36. Eski Ömeriye Camii (Eyyübiye)

Resim 37. Nimetullah (Ak) Camii (Eyyübiye)

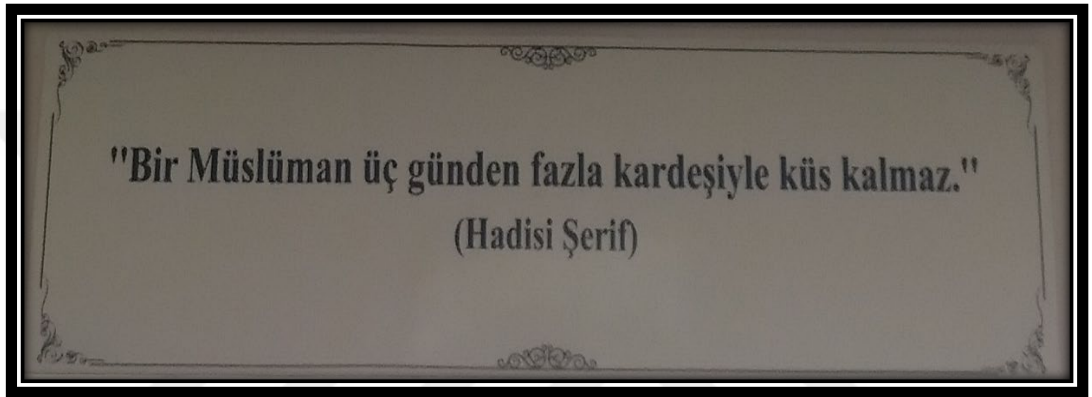
Resim 38. Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi (Karaköprü)

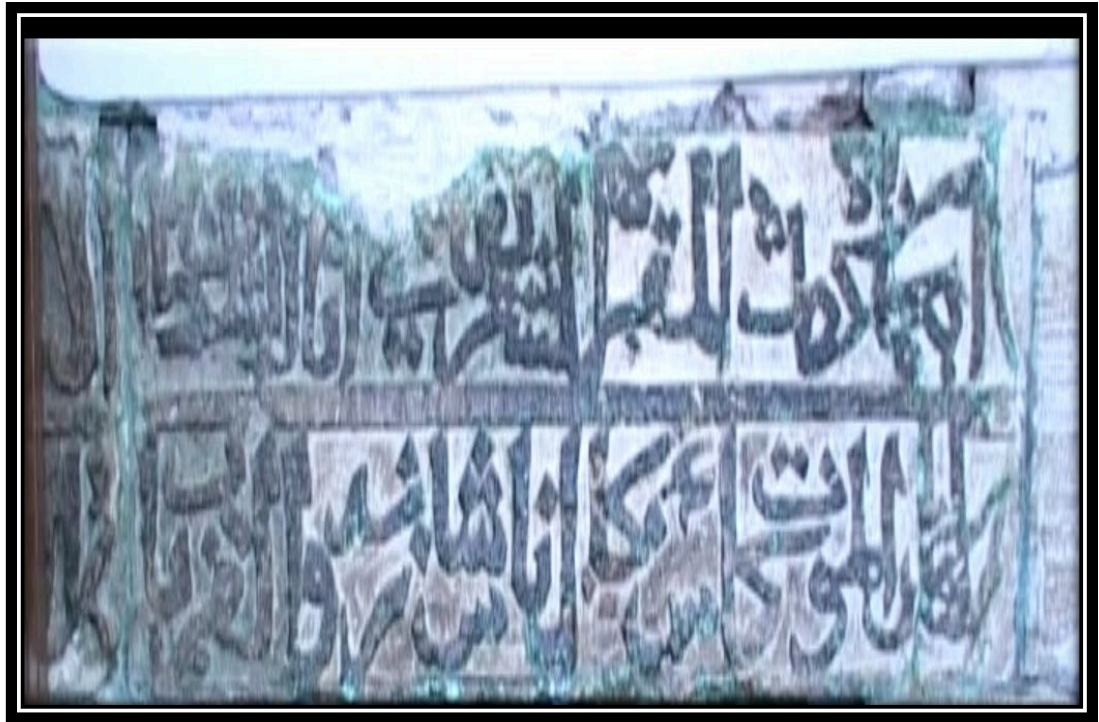
Resim 39. Hatice Kübra İmam Hatip Lisesi (Karaköprü)

Resim 40. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 41. Necmettin Erbakan İmam Hatip Ortaokulu (Haliliye)

Resim 42. Mevlidi Halil (Dergâh) Camii (Eyyübiye)

Resim 43. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

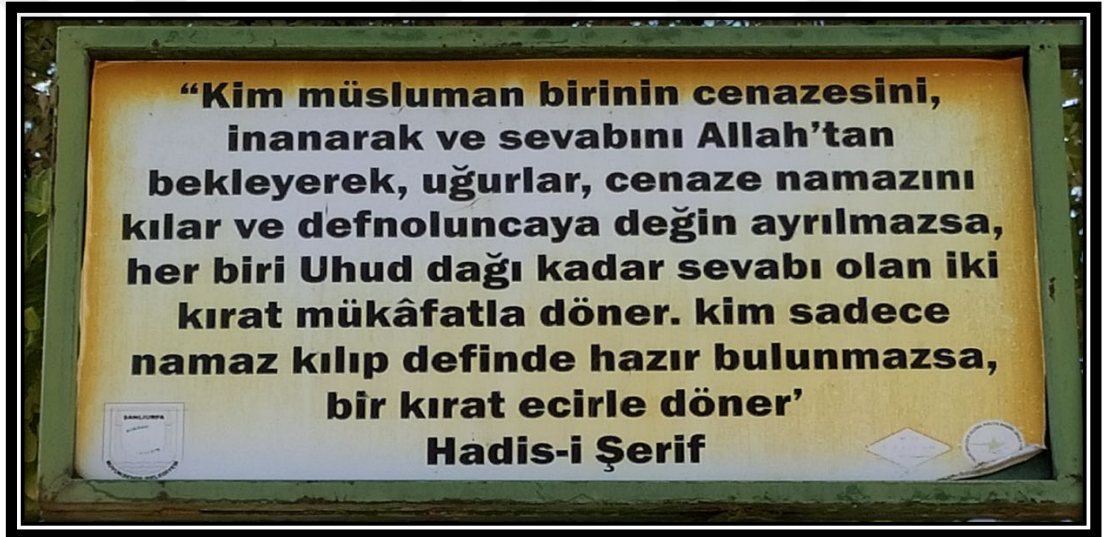
Resim 44. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 45. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

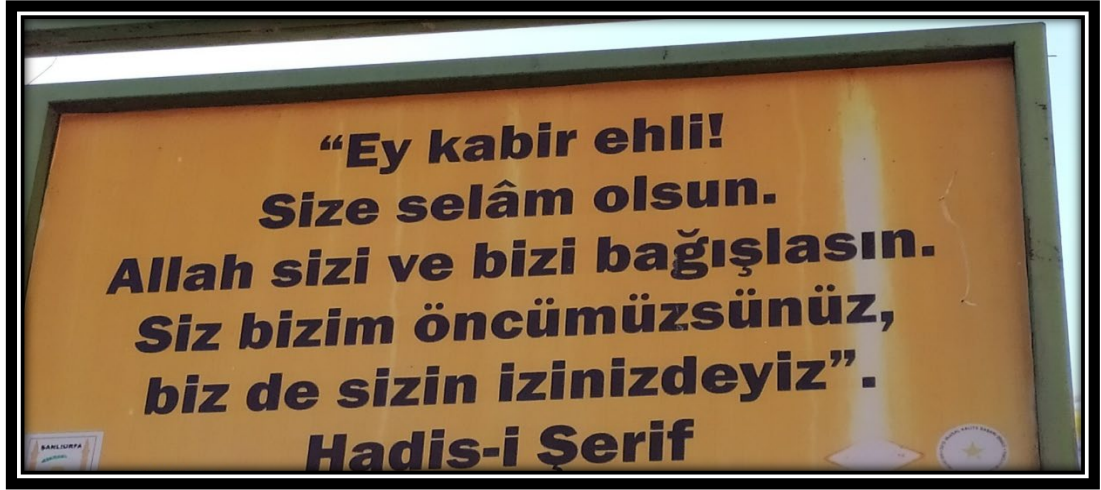
Resim 46. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 47. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 48. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 49. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

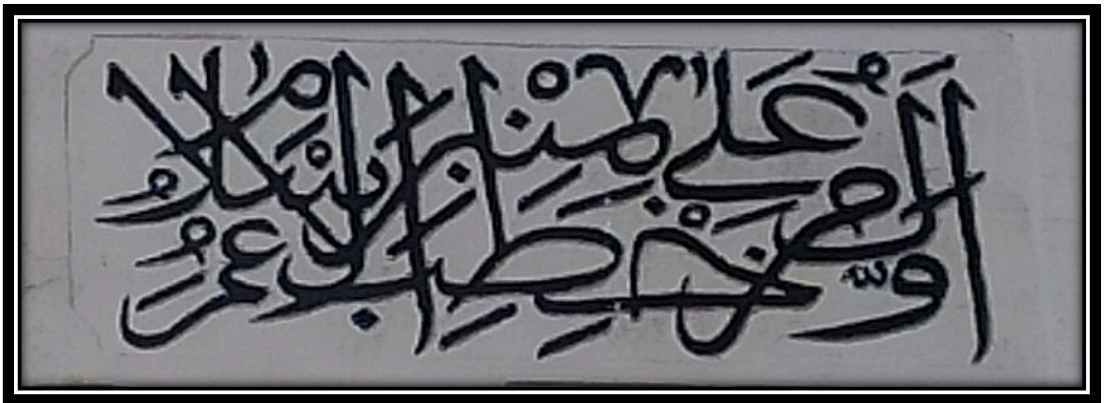
Resim 50. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 51. Aile Mezarlığı (Karaköprü)

Resim 52. a. Ulu Camii (Eyyübiye)

Resim 52. b. Ali Baba Camii (Karaköprü)

Resim 53. Hatice Kübra İmam Hatip Ortaokulu (Karaköprü)

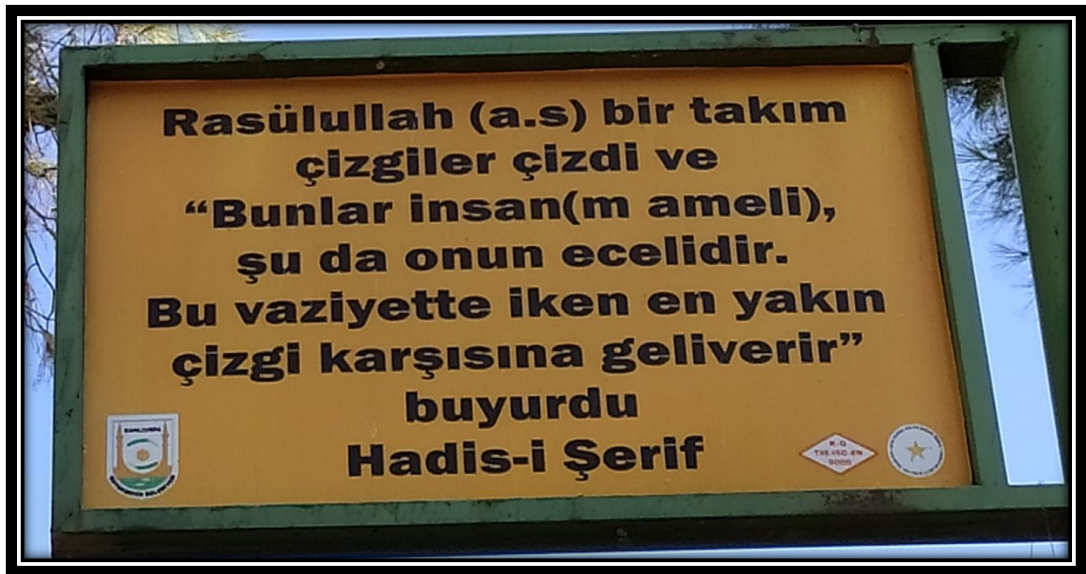
Resim 54. Kibleteyn Camii (Haliliye)

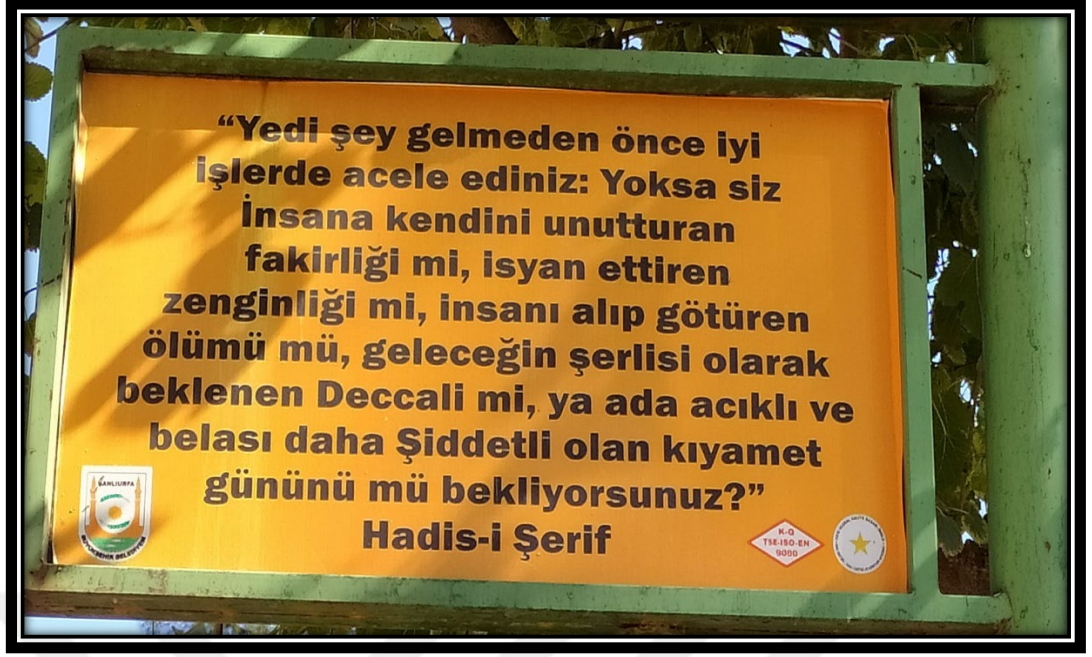
Resim 55. Selahattin Eyyübi Camii (Eyyübiye)

Resim 56. Selahattin Eyyübi Camii (Eyyübiye)

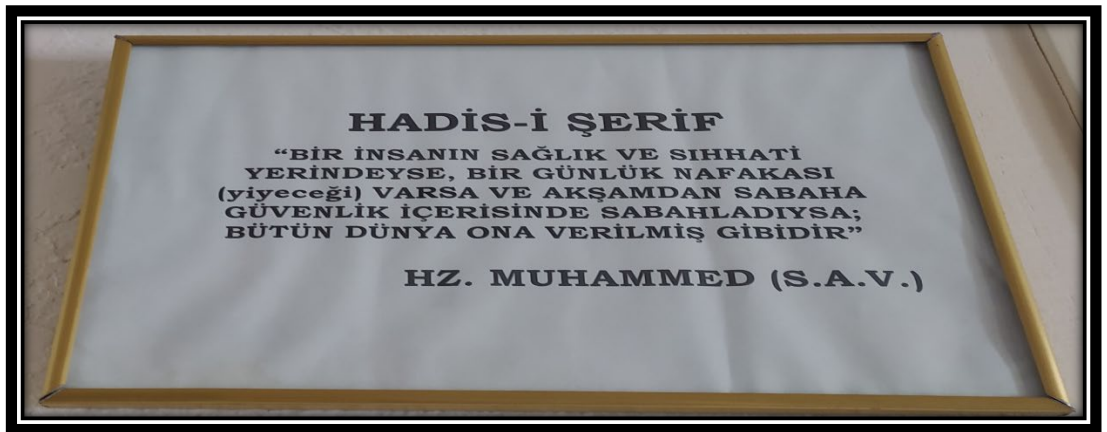
Resim 57. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 58. Bediüzzaman Mezarlığı (Eyyübiye)

Resim 59. Aile Mezarlığı (Karaköprü)

Resim 60. Molla Camii (Haliliye)